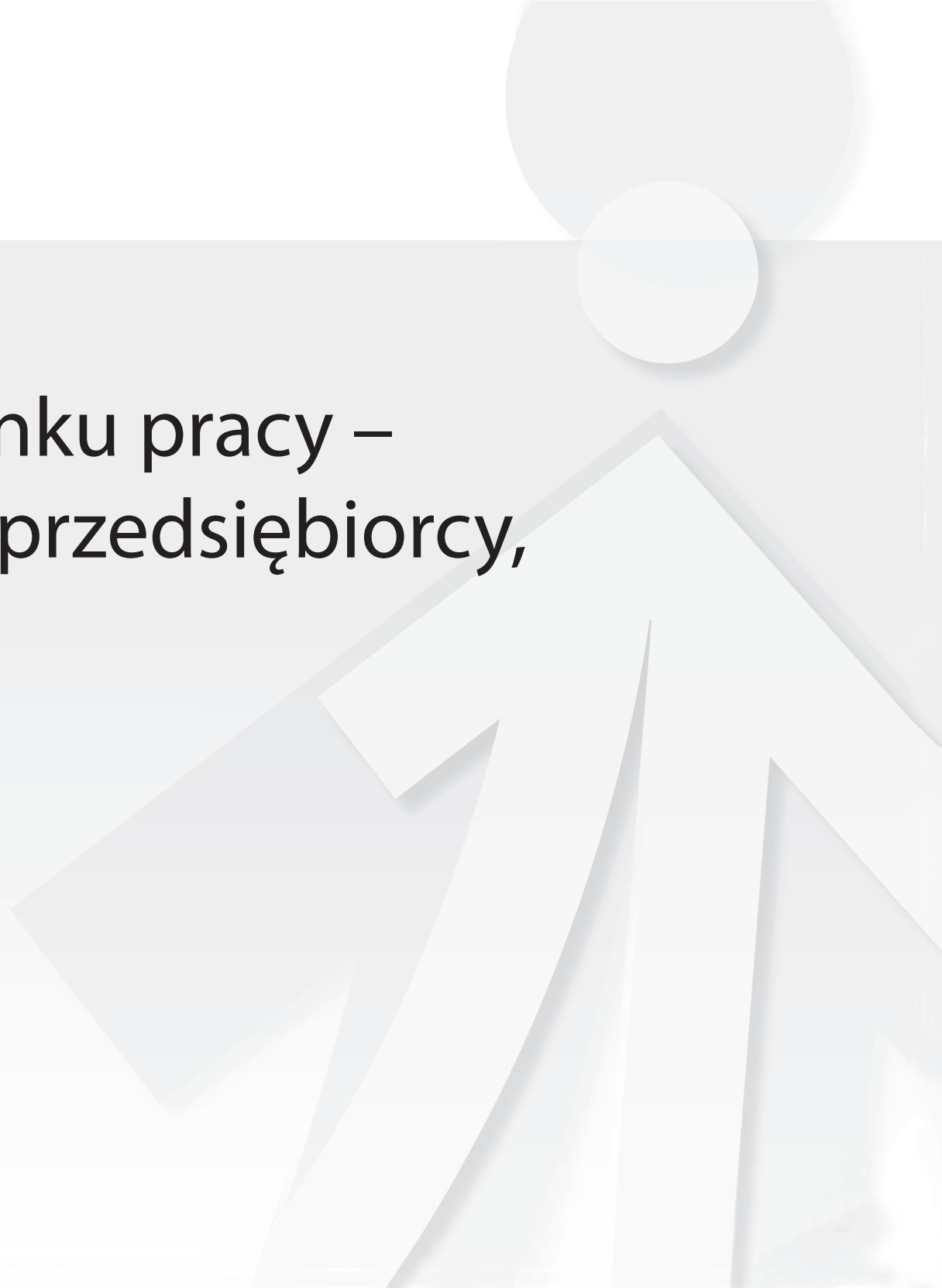
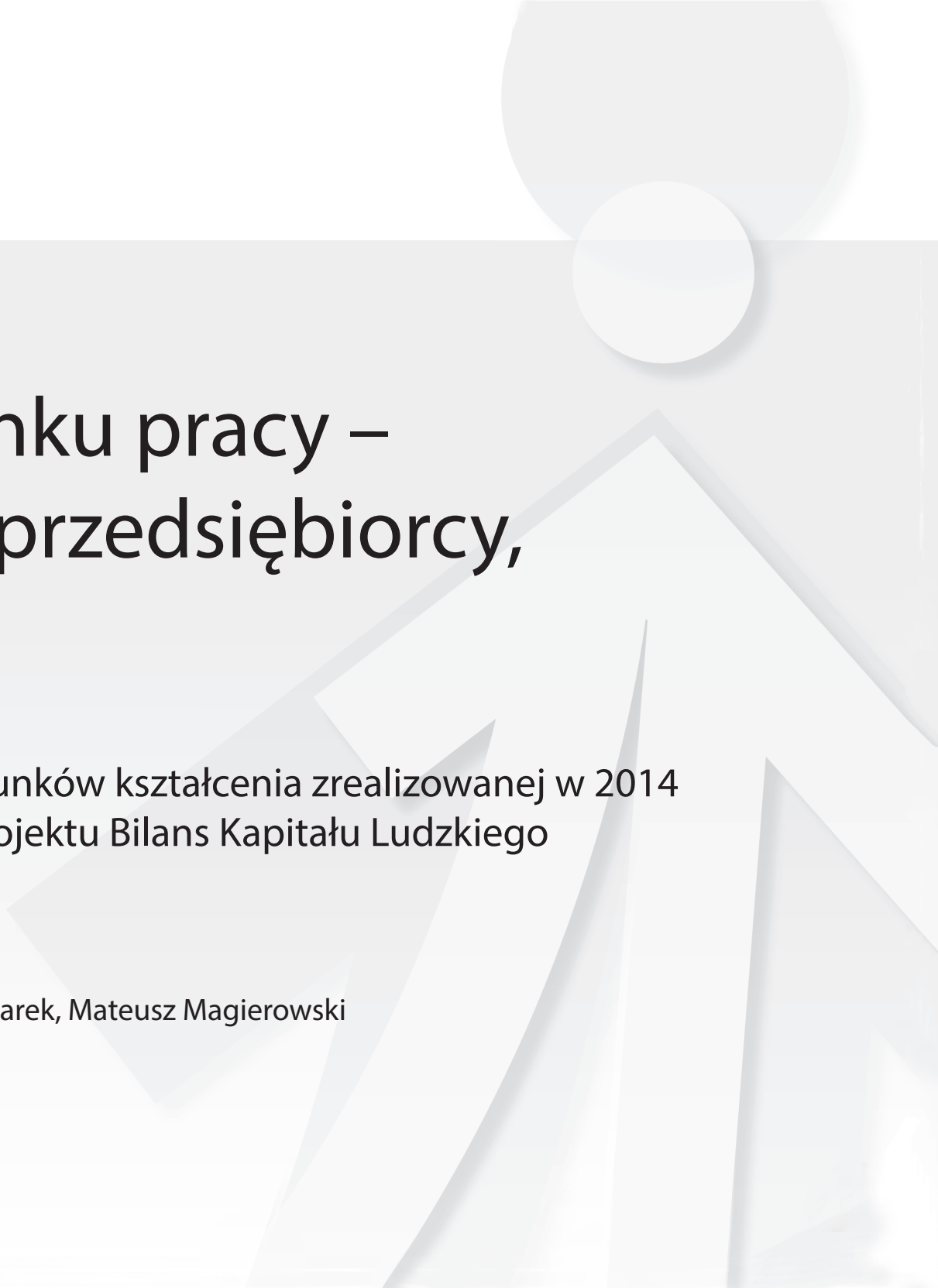

Młodzi na rynku pracy –
pracownicy, przedsiębiorcy,
bezrobotni

A large, light gray, stylized graphic of a human figure is positioned on the right side of the page. The figure is composed of simple geometric shapes: a circle for the head, a triangle for the torso, and two lines for the arms and legs. The figure is facing left and appears to be in a walking or standing posture. The background is a light gray gradient with a subtle grid pattern on the left side.

Młodzi na rynku pracy – pracownicy, przedsiębiorcy, bezrobotni

Na podstawie analizy kierunków kształcenia zrealizowanej w 2014 roku w ramach V edycji projektu Bilans Kapitału Ludzkiego

Edukacja a rynek pracy – tom IV

Magdalena Jelonek, Krzysztof Kasperek, Mateusz Magierowski

Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości
Warszawa 2015

Publikacja powstała w ramach projektu badawczego „Bilans Kapitału Ludzkiego” realizowanego wspólnie przez Polską Agencję Rozwoju Przedsiębiorczości i Uniwersytet Jagielloński (Centrum Ewaluacji i Analiz Polityk Publicznych).

Publikacja współfinansowana przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

Publikacja bezpłatna.

Poglądy i opinie przedstawione w publikacji nie odzwierciedlają stanowiska Polskiej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości, a jedynie stanowiska autorów.

© Copyright by Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości
© Copyright by Uniwersytet Jagielloński

Wydawca:

Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości
ul. Pańska 81/83
00-834 Warszawa
tel.: 022 432 80 80
faks: 022 432 86 20
biuro@parp.gov.pl
www.parp.gov.pl

Korekta językowa: Joanna Fundowicz

ISBN 978-83-7633-262-8

Publikacja dostępna również na stronie internetowej www.bkl.parp.gov.pl

Wydanie I

Warszawa 2015

Spis treści

Wnioski	6
Główne wnioski	8
Metodologia badań ludności	13
Rozdział 1 – Sytuacja młodych na rynku pracy – ogólne spojrzenie	15
Rozdział 2 – Młodzi pracownicy i młodzi bezrobotni	27
Rozdział 3 – Młodzi przedsiębiorcy	45
Rozdział 4 – Oczekiwania i plany zawodowe uczniów i studentów	61

Oddajemy w Państwa ręce cztery tomy opracowania opartego na wynikach najnowszej, piątej edycji Bilansu Kapitału Ludzkiego. Są poświęcone: 1) przeglądowi wyników badań pracodawców ogłoszeń o pracy pod kątem zapotrzebowania na pracowników i ich kompetencje; 2) aktywności zawodowej, edukacji i poszukiwaniu pracy w świetle badań ludności w wieku produkcyjnym; 3) sytuacji osób młodych na rynku pracy; 4) kształcenia osób dorosłych i sytuacji w sektorze firm szkoleniowych.

Obecna edycja Bilansu Kapitału Ludzkiego jest ostatnią z pięciu, które zrealizowane zostały jako sondaże oparte na tych samych kwestionariuszach, co pozwalało śledzić zmiany w czasie. Zestaw czterech raportów przeglądowych ma, jak co roku, za zadanie przedstawienie podstawowych wyników w kluczowych obszarach badań. W każdej edycji publikujemy też raport główny, który przedstawia pogłębione opracowania tematyczne. Taki jest podział funkcji pomiędzy podstawowymi publikacjami BKL.

Naturalne jest jednak to, że wraz z kumulacją wyników z kolejnych lat badań autorzy poszczególnych części wykraczają poza ramy prostego przeglądu. Seria pięciu pomiarów skłania do analizy dynamiki badanych zjawisk w czasie. Okazuje się jednak, że większość z nich była w ciągu pięciu lat badań bardzo stabilna. Jedynie odsetek firm poszukujących pracowników i szacowana liczba wakatów uległy wahnięciu w dół w najgorszym dla rynku pracy okresie wiosny 2013 roku, by powrócić do swojego „naturalnego” poziomu w roku 2014. Ogólnie w okresie 2010–2014 odnotowaliśmy trend wzrostowy poziomu aktywności zawodowej i zatrudnienia. Dotyczył on szczególnie kategorii wiekowej 55+, co było wynikiem zmian w przepisach dotyczących przechodzenia na emeryturę. Przez cały okres objęty Bilansem Kapitału Ludzkiego mniejsze problemy z zatrudnieniem miały osoby z wykształceniem wyższym, wśród których odnotowujemy najwyższy poziom aktywności zawodowej i zatrudnienia. One także są najaktywniejszymi uczestnikami procesu kształcenia przez całe życie we wszystkich postaciach: formalnego, pozaformalnego i nieformalnego.

Podobnie jak w poprzednich latach kształtują się potrzeby pracodawców co do kategorii poszukiwanych pracowników i ich kompetencji. Nieco więcej pracodawców narzeka na trudności ze znalezieniem odpowiednich pracowników, chociaż podawane powody są z roku na rok podobne. Z drugiej strony wzrasta średni czas poszukiwania pracy przez osoby bezrobotne, co wynika przede wszystkim ze wzrostu odsetka osób, które poszukują pracy dłużej niż 25 miesięcy, w szczególności nieposiadających doświadczenia zawodowego – strukturalnie bezrobotnych. Z drugiej strony systematycznie, choć łagodnie, z roku na rok, rosną oczekiwania płacowe osób bezrobotnych. Ciekawe obserwacje przyniosła analiza trendów w zakresie sposobu formułowania ogłoszeń o pracy w podziale na miejsce ich publikowania. Publiczne służby zatrudnienia są przy tym stale kluczowym kanałem poszukiwania pracowników o niższym poziomie kwalifikacji.

Duża stabilność wielu badanych zjawisk w czasie zachęca do skorzystania z możliwości skumulowania danych z badań realizowanych w całym okresie trwania projektu i poddania analizie problemów, których w typowych, przekrojowych sondażach przeanalizować nie sposób ze względu na zbyt niską liczebność prób. Nasze próby, same w sobie duże jak na reprezentatywny sondaż, po połączeniu pozwoliły dźżyć wybrane segmenty. W tym zestawie czterech tomów przeglądowego raportu Czytelnicy znajdą wiele takich pogłębionych analiz. Możliwe stało się kombinowanie w analizie takich cech przedsiębiorstw jak branża i wielkość czy prowadzenie analiz na niższym, bardziej zdezagregowanym poziomie identyfikacji zawodów w klasyfikacji ISCO.

W tomie opartym na badaniach ludności te możliwości analizy na skumulowanych danych zostały wykorzystane szczególnie intensywnie. Dzięki temu znajdziemy w nim ciekawe analizy dotyczące mobilności zawodowej, zarówno między kategoriami zawodowymi, jak i w ujęciu awansu i zmiany pracodawcy. Badanie osób w wieku produkcyjnym, po połączeniu danych z lat 2010–2014, posłużyło także jako źródło interesującej wiedzy o opiniach i oczekiwaniach przedsiębiorców, w tym o samoocenie ich kompetencji w podziale na różne kategorie społeczno-demograficzne.

Specjalny tom poświęciliśmy po raz kolejny sytuacji młodych osób na rynku pracy. Jest to w skali niemal całej Europy segment społeczny specjalnej troski w warunkach zawirowań gospodarczych po 2008 roku. Dzięki kumulacji danych z lat 2010–2014 można było lepiej opisać sytuację osób młodych na rynku pracy i czynniki, które ją kształtują. Znajdziemy w nim m.in. ciekawe informacje o zadowoleniu z pracy młodych osób czy średnich zarobkach w różnych kategoriach. Ciekawe są analizy rozkładu zatrudnienia w oparciu o umowę o pracę i umowy cywilnoprawne w różnych przekrojach, a także rozdział poświęcony przedsiębiorczości osób młodych. W tym ostatnim wykorzystywane są także wyniki badania oczekiwań uczniów ostatnich klas szkół ponadgimnazjalnych i studentów ostatnich lat przeprowadzonych w 2010 i 2013 r. Te dane posłużyły także za podstawę do analiz dotyczących oczekiwań finansowych młodych ludzi przygotowujących się do wyjścia na rynek pracy, gotowości do podjęcia pracy oraz profili młodych osób, które deklarują chęć emigracji.

Tom poświęcony kształceniu się osób dorosłych, inwestycjom firm w kształcenie pracowników i sektorowi szkoleniowemu wskazuje na względną stabilność zjawisk w tym obszarze. Polska przeżyła boom edukacyjny w zakresie kształcenia formalnego osób młodych do poziomu studiów magisterskich, a nawet doktoranckich. Natomiast w przypadku kształcenia się w różnych formach osób dorosłych odnotowujemy stabilizację na niskim poziomie. Analizowaliśmy te zjawiska w poprzednich latach i pozostaje tylko skonstatować, że pod tym względem nie odnotowaliśmy przebudzenia. Chyba że za ślad takowego uznać wzrost optymizmu w sektorze firm szkoleniowych; miejmy nadzieję, że nie jest to chwilowe odchylenie.

Bilans Kapitału Ludzkiego osiągnął swoją dojrzałość. Ta czterotomowa publikacja, jak i przygotowywany raport podsumowujący wyniki badań z 2014 roku oraz zaplanowana monografia, która zawierać będzie wnioski i refleksje na bazie tego pięcioletniego cyklu zamykają pewien rozdział w badaniu popytu i podaży kompetencji na polskim rynku pracy. Wiemy dzięki nim więcej o tym, jakich kompetencji poszukują pracodawcy i jakie czynniki kształtują szanse zatrudnienia czy wynagrodzenie. Sama formuła badania pozwoliła na uchwycenie generalnych priorytetów w obszarze kompetencji, przy czym tak ważna kategoria, jak specyficzne umiejętności zawodowe związane z określonym stanowiskiem pracy i branżą, mogła być ujęta tylko jako niezróżnicowany agregat. W zeszłorocznym raporcie podsumowującym pokazaliśmy pożytek z badań prowadzonych w poszczególnych branżach na przykładzie projektu realizowanego przez nas w Krakowie. Przyszłe badania kapitału ludzkiego w Polsce powinny mieć silny komponent branżowy, by móc w sposób bardziej szczegółowy odpowiadać na pytania o to, jakich specyficznych kompetencji zawodowych i ogólnych potrzebują firmy określonego rodzaju. Mamy nadzieję, że takie badania będą realizowane.

Jarosław Górniak

Ogólna sytuacja rynkową osób młodych jest relatywnie gorsza od sytuacji osób po trzydziestce (w grupie tej szansa na bycie bezrobotnym maleje mniej więcej o połowę). Okres do 30 r.ż. jest czasem niestabilności zawodowej oraz niepewności, a co za tym idzie, nie sprzyja poczuciu bezpieczeństwa na rynku pracy.

Wskaźniki bezrobocia (zarówno w grupie osób do 30, jak i po 30 r.ż.) wzrastają w momentach pogorszenia się sytuacji rynkowej. Równocześnie dekonunktura istotniej wpływa na sytuację zawodową osób młodych. Może to nieść za sobą ważne konsekwencje społeczne, bo w okresach spowolnienia gospodarczego więcej osób młodych będzie deklarować problemy ze znalezieniem zatrudnienia, częściej też takie osoby będą klientami urzędów pracy.

Czynniki najczęściej określane jako elementy wpływające na sytuację zawodową osób młodych to ich poziom wykształcenia, kierunek ukończonych studiów, miejsce zamieszkania oraz płeć.

Im wyższy poziom wykształcenia, tym niższa szansa na bycie osobą bezrobotną. Reguła ta sprawdza się zarówno w przypadku osób do trzydziestki, jak i po 30 r.ż. Społeczną korzyść z inwestycji w posiadany poziom wykształcenia wzmacnia ponadto fakt, że wraz z kolejnym szczeblem edukacji zmniejsza się także liczba osób nieaktywnych zawodowo.

Wśród absolwentów szkół ponadgimnazjalnych widać zróżnicowanie szans zawodowych ze względu nie tyle na poziom wykształcenia, co na typ ukończonego kierunku. Największe problemy ze znalezieniem zatrudnienia mają młodzi po technikum (w przypadku zawodów zaklasyfikowanych do grupy „inne” – m.in. należące do grupy zawodów biurowych czy usługowych) oraz po szkołach zasadniczych zawodowych (zawody robotnicze i usługowe).

Wśród absolwentów uczelni najmniej pewne swoich szans na znalezienie pracy są osoby posiadające tytuł licencjata. Szanse zawodowe w obu grupach wiekowych są podobne w przypadku inżynierów, magistrów, magistrów inżynierów oraz osób kończących studia podyplomowe.

Poziom i typ ukończonych studiów nie różnicuje istotnie szans zawodowych absolwentów uczelni jedynie w przypadku jednej grupy kierunków: technika, przemysł, budownictwo. W ich przypadku sytuacja zawodowa jest relatywnie dobra zarówno wśród licencjatów, inżynierów, magistrów, jak i magistrów inżynierów. W przypadku pozostałych kierunków sytuacja zawodowa absolwentów jest zależna od kombinacji takich cech, jak: poziom studiów (I, II stopnia) oraz kierunek wykształcenia.

Miejsce zamieszkania istotnie warunkuje szanse zawodowe zarówno młodych, jak i niemłodych. Granice podziałów wyznaczone są przez różnice między miastem a wsią oraz zróżnicowanie regionalne. W pierwszym przypadku relatywnie lepsza sytuacja charakteryzuje osoby mieszkające w mieście, choć tutaj istotną rolę odgrywa też różnica w poziomie wykształcenia jednej i drugiej grupy. W drugim przypadku Polska podzielona jest na część wschodnią (województwa: podkarpackie, warmińsko-mazurskie oraz lubelskie) oraz resztę kraju. Dramatyzm sytuacji osób młodych w województwach wschodnich pokazują nie tylko wyższe wskaźniki bezrobocia w tej grupie, ale też wyższe wskaźniki nieaktywności zawodowej, które sugerują ucieczkę w bierność przedstawicieli młodego pokolenia.

Płeć istotnie wpływa na wysokość wskaźników zatrudnienia (relatywnie niższe w grupie kobiet). Wśród kobiet obserwuje się podobne lub nawet nieco niższe stopy bezrobocia niż u mężczyzn oraz zdecydowanie wyższe wskaźniki nieaktywności zawodowej, tłumaczone – w dużym zakresie – odmiennymi rolami życiowymi reprezentantów obu płci. Jednocześnie edukacja jest czynnikiem zwiększającym aktywność zawodową kobiet i mężczyzn oraz, w przypadku kobiet, czynnikiem, który niweluje różnice w tym zakresie pomiędzy obiema płciami – im wyższy poziom wykształcenia, tym poziom nieaktywności kobiet jest niższy, a różnice między kobietami i mężczyznami są mniejsze.

Najczęściej wymienianymi – tak w grupie młodych, jak i niemłodych bezrobotnych utrudnieniami w podjęciu pracy są czynniki zewnętrzne, takie jak brak ofert pracy w okolicy oraz brak znajomości. Młodzi częściej wskazują

w tym kontekście na brak doświadczenia, „niemłodzi” – na stan zdrowia i wiek.

Zarówno młodzi, jak i niemłodzi bezrobotni pytani o sposoby poszukiwania pracy najczęściej wskazywali rodzinę lub znajomych. Osoby przed 30. r.ż. częściej niż ci, którzy przekroczyli ten wiek, wymieniali w tym kontekście możliwości związane z Internetem (zamieszczanie własnego ogłoszenia w Internecie bądź odpowiadanie na już zamieszczone).

Najwyższe oczekiwania płacowe w grupie młodych bezrobotnych odnotowano wśród absolwentów studiów wyższych (przy czym osoby, które ukończyły studia humanistyczne, oczekują wyraźnie mniej niż absolwenci studiów inżynierskich/ścisłych/przyrodniczych). Cechą charakterystyczną tej grupy były również najmniejsze dysproporcje międzyplacowe w oczekiwaniach płacowych wśród absolwentów wszystkich typów szkół.

Młodzi, którzy zakończyli edukację formalną, wyraźnie częściej niż młodzi uczący się (ale wciąż rzadziej niż „niemłodzi” absolwenci) pracują na pełny etat. Tak młodzi, jak i niemłodzi pracujący bez umowy jako powód takiego stanu rzeczy najczęściej wskazywali przyczynę niezależną od postawy samego pracownika: niechęć drugiej strony do podpisania umowy.

Praca poniżej kwalifikacji wśród absolwentów uczelni ma wyraźnie większy zasięg wśród młodych (szczególnie wśród kobiet). Młode kobiety z wykształceniem wyższym pracujące poniżej swoich kwalifikacji najczęściej wykonywały pracę w zawodach biurowych, mężczyźni zaś jako pracownicy średniego szczebla.

Aspektami pracy, z których zadowolenie najczęściej deklarowali tak młodzi, jak i „niemłodzi” pracujący były warunki wykonywania pracy i sama praca jako taka. Najrzadziej w obu grupach wskazywano w tym kontekście na zarobki.

Najwyższe odsetki pracowników etatowych zadowolonych z poszczególnych aspektów swej pracy odnotowano wśród osób z wyższym

wykształceniem – w tej grupie różnice pomiędzy kobietami a mężczyznami były najmniejsze, biorąc pod uwagę absolwentów różnych typów szkół.

Najwyższe przeciętne realne zarobki są domeną absolwentów uczelni. Tak w grupie osób, które ukończyły studia humanistyczne, jak i absolwentów studiów technicznych przeciętne zarobki kobiet stanowiły pomiędzy 75% a 80% zarobków mężczyzn. O ile jednak w tej drugiej grupie różnica ta znajdowała swoje odbicie w dysproporcji pomiędzy odsetkami zadowolonych ze swej płacy kobiet i mężczyzn, wśród absolwentów studiów humanistycznych taka analogia nie zachodziła, co wiązać się może tak z większymi oczekiwaniami płacowymi mężczyzn-humanistów, jak i częstszym zajmowaniem przez kobiety, które ukończyły tego typu kierunki, gorszych niż mężczyźni stanowisk.

O ile prognozując swoje odejście z pracy młodzi jako przyczynę takiego stanu rzeczy wskazują na chęć wykonywania innej pracy lub niskie zarobki, w przypadku „niemłodych” najczęściej wybierano odpowiedź „redukcja zatrudnienia lub upadek firmy”.

Młodzi, którzy zakończyli swoją edukację nieco częściej niż „niemłodzi” absolwenci” dokończali się w ostatnich 12 miesiącach i wciąż chcą się dokończyć. Wyraźnie najczęściej tę odpowiedź wybierano wśród młodych, którzy wciąż kształcą się formalnie. W grupie „niemłodych” bezrobotnych w zestawieniu z młodymi bezrobotnymi odnotowano wyraźnie (13 p.p.) wyższy odsetek osób, które nie podnosiły swoich kompetencji w żadnej formie.

Wśród osób po 30. roku życia 14% stanowią osoby prowadzące działalność gospodarczą (w tym nierolniczą działalność gospodarczą prowadzi 8%). W przypadku osób młodych (poniżej 30. roku życia) odsetki te są dużo niższe: zaledwie 3% z nich prowadzi działalność nierolniczą.

Prowadzenie rolniczej działalności gospodarczej częściej charakteryzuje osoby po 30. r.ż., działalność taką zdecydowanie rzadziej podejmują osoby młode.

Prawdopodobieństwo podjęcia decyzji o prowadzeniu działalności gospodarczej wzrasta w przypadku mężczyzn oraz osób z wyższym wykształceniem. Dodatkowym czynnikiem, który różnicuje te szanse, jest konkretny ukończony kierunek studiów.

Młodzi przedsiębiorcy relatywnie częściej wybierają branże związane z nowymi technologiami, np. w obszarze informacji i komunikacji (obejmującym usługi telekomunikacyjne, informatyczne, produkcję filmów, nagrań wideo etc.). Częściej też prowadzą działalność profesjonalną, naukową i techniczną (usługi prawne, rachunkowo-księgowe, doradztwo podatkowe, usługi architektoniczne i inżynierskie, usługi reklamowe, usługi weterynaryjne), pozostałą działalność usługową (obejmującą m.in. usługi naprawy komputerów, ale też usługi związane z poprawą kondycji fizycznej), a także handel hurtowy i detaliczny oraz naprawę pojazdów samochodowych.

Studenci i absolwenci szkół ponadgimnazjalnych najczęściej stawiają pierwsze kroki w biznesie tuż po ukończeniu kształcenia (absolwenci szkół ponadgimnazjalnych – ok. 20. r.ż., absolwenci uczelni – między 24. a 30. r.ż., choć prawie 1/3 z nich założyła własną firmę jeszcze w trakcie studiów). Przy czym kobiety decydują się na podjęcie działalności gospodarczej nieco później niż mężczyźni.

Typowy „młody” przedsiębiorca albo nie zatrudnia pracowników, albo zatrudnia niewielki zespół.

Zaledwie połowa przedsiębiorców deklaruje, że wykonywana przez nich praca jest zgodna z posiadanym wykształceniem. Równocześnie większość przedsiębiorców uznaje wiedzę i umiejętności wyniesione ze szkoły za bardzo lub w miarę przydatne. Szczególnie wśród przedsiębiorców po trzydziestce odsetek ten jest wysoki i sięga 70%. Młodzi wyrażają nieco bardziej krytyczną opinię w tym względzie.

Na przestrzeni ostatnich kilku lat nie zauważa się wzrostu aspiracji przedsiębiorczych wśród uczniów i studentów. Raczej obserwuje się pewną stabilizację, a nawet wzrost opinii ambiwalentnych. Równocześnie zauważyć należy, że zaledwie ok. co piąty student chętny do otwarcia działalności

gospodarczej wdraża swój plan tuż po studiach (przed ukończeniem 30. r.ż.).

Do grupy najczęściej rozważających możliwość pracy na własny rachunek należą studenci weterynarii oraz kierunków z grup: usługi dla ludności, architektura i budownictwo, rolnictwo, leśnictwo i rybołówstwo, medycyna, kierunki artystyczne i prawne. Planów takich nie mają za to z reguły studenci kierunków z grupy: fizycznej, matematycznej i statystycznej. Równocześnie na każdym kierunku studiów istnieje bardzo duża grupa studentów niezdecydowanych.

Młodzi przedsiębiorcy są przeciętnie częściej zadowoleni z wykonywanej pracy. Zdecydowana większość osób samozatrudnionych, niezależnie od wieku, jest zadowolona z warunków jej wykonywania oraz zarobków.

Niezależnie od wieku większość osób prowadzących działalność nie przewiduje zmian w zakresie działania firmy. O rozszerzaniu działalności częściej niż starsi przedsiębiorcy myślą młodzi, a szczególnie ci z branży usług specjalistycznych, opieki zdrowotnej i pomocy społecznej, przemysłu i górnictwa oraz budownictwa i transportu. Największą stagnację przewidują (niezależnie od wieku) przedsiębiorcy z branży rolniczej.

Jako największe utrudnienia w kontynuowaniu działalności zarówno młodzi, jak i starsi przedsiębiorcy wskazują nadmierne obciążenia podatkowe, zbyt dużą konkurencję, a także uciążliwe przepisy prawne. Przy czym osoby do 30. r.ż. częściej wymieniają czynniki, takie jak zbyt duże obciążenia podatkowe, konieczność opieki nad dzieckiem lub innym członkiem rodziny oraz niedostateczne doświadczenie.

Do uczniów szkół ponadgimnazjalnych najczęściej deklarujących chęć wyjazdu z Polski po ukończeniu szkoły należeli głównie przyszli absolwenci szkół zawodowych, techników i liceów profilowanych. Najliczniej tego typu deklaracje składali uczniowie kierunków kształcenia związanych z branżą budowlaną, mechatroniką, mechaniką pojazdową oraz kierunkiem technik informatyk.

Jedni z najczęściej deklarujących chęć wyjazdu z kraju – mężczyźni ze szkół zawodowych – są również grupą najniżej oceniającą własne umiejętności w zakresie posługiwania się językiem angielskim. Uczniowie z omawianej grupy stanowią jedyną spośród analizowanych kategorii respondentów, w której chęci wyjazdu zagranicznego nie towarzyszy przekonanie o wysokich umiejętnościach porozumienia się w tym języku.

Najważniejsze czynniki związane z oczekiwaniami płacowymi uczniów i studentów to:

- Realizowany kierunek kształcenia. Uczniowie szkół zawodowych, liceów profilowanych oraz techników kształcący się w ramach stereotypowo męskich kierunków (elektryk, mechatronik, budowlaniec) deklarują najwyższe oczekiwania płacowe. Zjawisko to w dużej mierze można tłumaczyć tym, że mężczyźni deklarują przeciętne wyższe oczekiwania płacowe niż kobiety.
- Miasto, w którym kształci się student/uczeń. Najwyższe oczekiwania płacowe wśród uczniów formułują kształcący się w Warszawie, miastach położonych w bezpośrednim sąsiedztwie Niemiec oraz w Krakowie. W przypadku studentów najwyższe oczekiwania finansowe formułowali studium kierunki techniczne, kształcący się w głównych ośrodkach akademickich.

Do czynników związanych z wysokim poziomem determinacji uczniów i studentów w znalezieniu zatrudnienia należą:

- Płeć. Kobiety wyraźnie częściej niż mężczyźni są gotowe przekwalifikować się oraz podjąć niskopłatną pracę). Zgłaszają też przeciętnie niższe oczekiwania finansowe w zakresie minimalnych kwot wynagrodzenia.
- Ośrodek akademicki, w którym kształci się student. Ośrodki sprzyjające wysokim oczekiwaniom płacowym to przede wszystkim Warszawa, Poznań i Wrocław. Ośrodki, których studenci formułują wyraźnie skromniejsze wymagania płacowe, to Lublin i Katowice. Jedne z najniższych wymagań płacowych formułują również studium poza głównymi ośrodkami akademickimi.
- Warunki makroekonomiczne w regionie. PKB w przeliczeniu na mieszkańca oraz stopa bezrobocia pozostają w wyraźnym związku z odsetkiem osób zgłaszających chęć wyjazdu z Polski po zakończeniu kształcenia, odsetkiem osób gotowych podejmować nawet niskopłatną pracę oraz z odsetkiem respondentów gotowych podjąć pracę poza własnym miejscem zamieszkania.

Usytuowaniu uczelni w jednym z głównych ośrodków akademickich (szkoły – w mieście wojewódzkim) towarzyszą przeciętnie wyższe samooceny studentów/uczniów w zakresie umiejętności „twardych” oraz zdolności posługiwania się językiem angielskim.

Metodologia badań ludności

Zastosowane pojęcia, klasyfikacje
i sposoby prezentacji wyników

DEFINICJA OSOBY MŁODEJ

W niniejszym raporcie definiujemy osobę młodą jako osobę do 30. r.ż. (włącznie). Równocześnie, w większości przypadków, w raporcie przedstawione zostały informacje na temat sytuacji rynkowej osoby młodej, która ukończyła dany typ szkoły i nie kontynuuje kształcenia w systemie

formalnym (tzw. absolwent). Informacja o tym, czy dane dotyczą absolwentów czy też osób kontynuujących kształcenie w systemie formalnym zostały umieszczone pod każdą z tabel.

PREZENTACJA DANYCH

Podczas charakterystyki sytuacji zawodowej osób młodych przyjęte zostały dwie strategie. W większości przypadków prezentowane analizy bazowały na danych zagregowanych (połączone dane z czterech edycji badania), co docelowo umożliwiło zwiększenie próby w poszczególnych

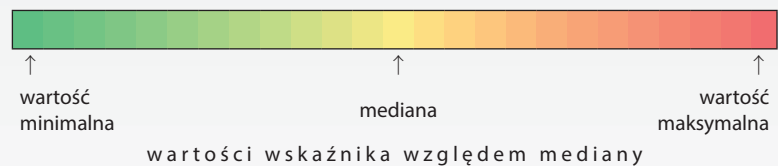
podkategoriach, a co za tym idzie, poprawę jakości wnioskowania. Równocześnie, w momencie gdy uprawniały nas do tego dane (i ich odpowiednie liczebności), przedstawiono zestawienia z uwzględnieniem czterech punktów pomiaru.

SPOSÓB PREZENTACJI WYNIKÓW

W wielu tabelach dla łatwiejszej orientacji zastosowano topograficzny typ kolorowania nawiązujący do sposobu kolorowania map:

Wartościom względnie niskim odpowiada kolor zielony, przeciętnym (zbliżonym do mediany) – żółty, względnie wysokim – czerwony. Należy podkreślić, że zarówno środek, jak i bieguny skali kolorystycznej są wyznaczone przez empiryczne wartości analizowanej zmiennej, czyli kolejno wartość minimalną, medianową i maksymalną. Przy kolorowaniu „topograficznym”

w tabeli prezentującej zróżnicowane wartości zawsze wystąpi pełna gama kolorów (od zielonego, przez żółty, po czerwony).

Rozdział 1

Sytuacja młodych na rynku pracy – ogólne spojrzenie

Jak kształtuje się ogólna sytuacja
zawodowa osób młodych (do 30. r.ż.)

Jakie czynniki najpełniej
tłumaczą tę sytuację

Jak sytuacja zawodowa młodych i niemłodych
zmieniała się na przestrzeni ostatnich lat

Jak na tę sytuację wpływa poziom
i kierunek wykształcenia absolwentów
szkół ponadgimnazjalnych i wyższych

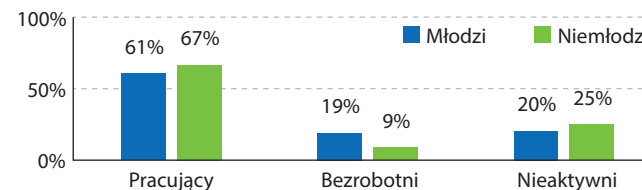
Podrozdział ten stanowi wprowadzenie do niniejszej publikacji, która poświęcona jest osobom młodym, wchodzącym na rynek pracy: zatrudnionym, bezrobotnym i prowadzącym własną działalność gospodarczą. Spojrzymy w nim z ogólnej perspektywy na tę sytuację, charakteryzując jej kluczowe determinanty, takie jak: płeć, poziom wykształcenia czy ukończony kierunek. Równocześnie najważniejsze wątki tej części kontynuowane będą w kolejnych podrozdziałach poświęconych młodym posiadającym odmienny status na rynku pracy.

Podczas charakterystyki sytuacji zawodowej osób młodych przyjęte zostały dwie strategie. W większości przypadków prezentowane analizy bazowały na danych zagregowanych (połączone dane z czterech edycji badania), co docelowo umożliwiło zwiększenie próby w poszczególnych podkategorjach, a co za tym idzie, poprawę jakości wnioskowania. Równocześnie, w momencie gdy uprawniały nas do tego dane (i ich odpowiednie liczebności), przedstawiono zestawienia z uwzględnieniem czterech punktów pomiaru.

Ogólną sytuację rynkową osób młodych, mierzoną odsetkiem bezrobotnych, ocenić należy jako relatywnie gorszą niż sytuacja osób po trzydziestce. Prawie co piąta osoba do 30. r.ż. deklaruje problemy ze znalezieniem zatrudnienia, podczas gdy po przekroczeniu trzydziestki szansa na bycie bezrobotnym maleje o połowę. Podkreślić zatem należy, że okres do 30. r.ż. jest momentem zawodowym najtrudniejszym z kilku powodów, w tym przede wszystkim w związku z brakiem doświadczenia oraz zazwyczaj słabo rozwiniętym kapitałem społecznym zawodowym¹. Jest to zatem okres najbardziej niestabilny zawodowo oraz niepewny, a co za tym idzie, niesprzyjający poczuciu bezpieczeństwa na rynku pracy.

¹ Przez kapitał społeczny zawodowy rozumiemy tutaj sieć powiązań zawodowych, znajomości, rekomendacji, które potencjalnie mogą zwiększyć szansę na uzyskanie przez osobę młodą zatrudnienia.

Wykres 1.1. Ogólna sytuacja osób młodych i niemłodych na rynku pracy (wg BAEL)

*Młodzi – osoby do 30. r.ż. niekontynuujące edukacji w systemie formalnym.

$N_{młodzi} = 15\ 312$, $N_{niemłodzi} = 63\ 265$

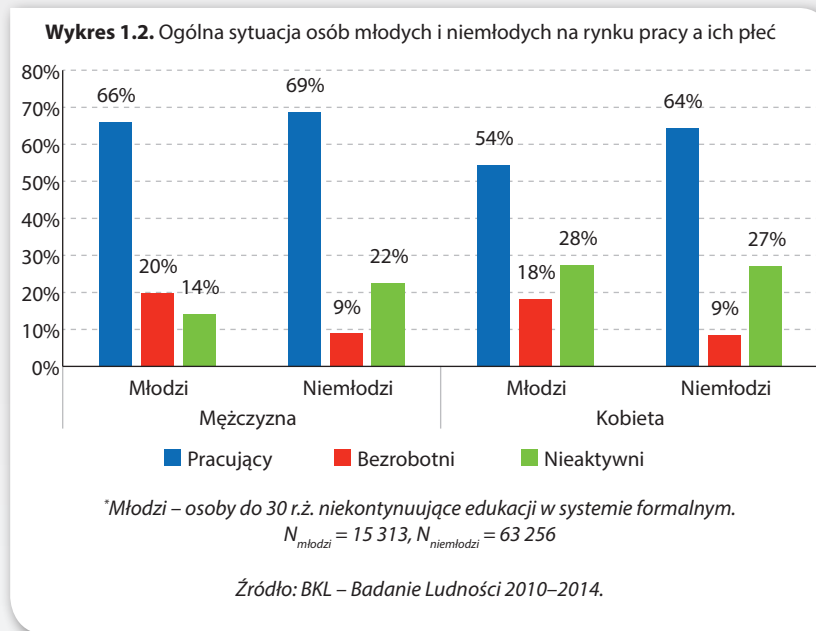
Źródło: BKL – Badanie Ludności 2010–2014.

Dość pocieszające może się wydać to, że poziom nieaktywności zawodowej w grupie osób młodych okazuje się być niższy niż wśród osób po 30. r.ż.

Jeśli spojrzymy na wykres 1.2, dowiemy się, że za podwyższony wskaźnik nieaktywności zawodowej w grupie osób po 30. r.ż. odpowiadają mężczyźni (wśród kobiet przed i po 30. r.ż. obserwuje się podobny odsetek nieaktywnych). Tak wysoka wartość wskaźnika w grupie mężczyzn po 30. r.ż. jest dość niepokojąca, stąd warta dalszego monitorowania.

Po zagregowaniu danych nie zauważono też drastycznych różnic we wskaźnikach bezrobocia w grupie kobiet i mężczyzn (ok. 20% wśród młodych i 9% wśród osób po 30. r.ż.).

To, co natomiast odróżnia kobiety od mężczyzn, to relatywnie niższe wskaźniki zatrudnienia, których przyczyną są nie tyle wyższe stopy bezrobocia w grupie kobiet, co wyższe wskaźniki nieaktywności zawodowej, tłumaczone – w dużym zakresie – odmiennymi rolami żywymi reprezentantów obu płci.

Uwzględniając zmianę w czasie wartości wskaźników bezrobocia w grupie osób do i po 30. r.ż., zauważa się ten sam wzór. Odnotowano wzrost wartości wskaźnika w jednej i drugiej grupie w 2012 r., następnie wartość ta utrzymywała się na podobnym poziomie do roku 2014, choć w przypadku tego roku zaobserwowano minimalne (o 1 p.p.) obniżenie się wartości wskaźnika bezrobocia. Równocześnie pogorszenie sytuacji rynkowej w momencie dekonunktury istotniej dotknęło osoby młode (wzrost stóp bezrobocia o 4 p.p.) niż osoby po 30. r.ż.

Może to nieść za sobą ważne konsekwencje społeczne, bo w okresach spowolnienia gospodarczego więcej osób młodych będzie deklarować problemy ze znalezieniem zatrudnienia, częściej też takie osoby będą klientami urzędów pracy.

Z drugiej strony nie można nie wspomnieć o indywidualnych konsekwencjach recesji gospodarczej. Biorąc pod uwagę duże znaczenie wczesnych doświadczeń zawodowych dla dalszej kariery osoby młodej, dochodzimy do wniosku, że okresy spowolnienia gospodarczego będą istotnie utrudniać tę karierę, równocześnie zwiększając niepokoje właśnie w tej grupie społecznej. Mówiąc wprost, kryzysy gospodarcze mocniej dotykają tych, którzy są na początku swojej drogi zawodowej. Równocześnie, jeśli recesje mają charakter długookresowy, mogą negatywnie wpłynąć na dalsze losy zawodowe całej kohorty absolwentów.

Tabela 1.1. Zmiana sytuacji osób młodych i niemłodych na rynku pracy między 2010 a 2014 r.

		Młodzi				
		2010	2011	2012	2013	2014
Sytuacja zawodowa (BAEL)	Pracujący	62	61	60	61	58
	Bezrobotni	16	17	21	21	20
	Nieaktywni	22	22	19	18	22
N		2877	3000	3197	3137	3102
		Niemłodzi				
		2010	2011	2012	2013	2014
Sytuacja zawodowa (BAEL)	Pracujący	65	65	66	67	69
	Bezrobotni	7	8	10	10	9
	Nieaktywni	29	27	24	23	21
N		12 932	12 764	12 291	12 521	12 748

**Młodzi – osoby do 30 r.ż. niekontynuujące edukacji w systemie formalnym.*

Źródło: BKL – Badanie Ludności 2010–2014.

Tematem często poruszonym przez media jest problem zatrudniania osób młodych na umowy cywilnoprawne, określane często w mediach mianem „śmieciovych”. W tabeli 1.2 przedstawiono kluczowe wskaźniki sytuacji rynkowej absolwentów z uwzględnieniem wpływu na ocenę tej sytuacji zatrudnienia na umowy cywilnoprawne.

Dane pokazują, że – wbrew pozorom – nie jest to kluczowa i powszechna forma zatrudnienia w żadnej z analizowanych grup. Umowny cywilnoprawny częściej stanowi formę „uzupełniającą” klasyczne zatrudnienie na umowę o pracę. Równocześnie częściej obserwuje się wybór takiej formy w przypadku zatrudnienia osób młodych, co może mieć swoje uzasadnienie w specyfice prac podejmowanych przez te osoby.

Tabela 1.2. Ogólna sytuacja osób młodych i niemłodych na rynku pracy (uwzgl. umowy cywilnoprawne)

	Sytuacja zawodowa (BAEL)				Sytuacja zawodowa (BAEL) uwzgl. umowy cywilnoprawne			
	2013		2014		2013		2014	
	Młodzi	Niemłodzi	Młodzi	Niemłodzi	Młodzi	Niemłodzi	Młodzi	Niemłodzi
Pracujący	61	67	58	69	62	67	58	69
Bezrobotni	21	1	20	9	21	10	20	9
Nieaktywni	18	23	23	22	19	23	22	21
N	3137	12 521	3102	12 748	3135	12 521	3102	12 748

*Młodzi – osoby do 30 r.ż. prowadzące działalność gospodarczą, zarówno absolwenci, jak i osoby kontynuujące edukację w systemie formalnym.

Źródło: BKL – Badanie Ludności 2013–2014.

Nie zauważa się też istotnych różnic w zakresie podejmowania zatrudnienia w oparciu o umowy cywilnoprawne pomiędzy kobietami i mężczyznami – żadna z grup nie jest w tym przypadku szczególnie uprzywilejowana bądź poszkodowana.

Czynnikiem warunkującym sytuację zawodową osób młodych jest ich miejsce zamieszkania. Najprościej możemy podzielić takie osoby na mieszkające na wsi i w mieście. W przypadku mieszkańców miast sytuacja zawodowa wydaje się być lepsza, ale tylko w grupie młodych (17% bezrobocia względem 21% młodych bez pracy na wsi).

Równocześnie zaznaczyć należy, że różnice te wytłumaczyć można nie tylko gorszymi perspektywami na zatrudnienie osób mieszkających poza ośrodkami miejskimi, ale też różnicą w strukturze wykształcenia osób z miasta i ze wsi.

Tabela 1.3. Ogólna sytuacja osób młodych i niemłodych na rynku pracy a ich miejsce zamieszkania

	Młodzi		Niemłodzi	
	Miasto	Wieś	Miasto	Wieś
Pracujący	62	58	68	64
Bezrobotni	17	21	9	9
Nieaktywni	20	21	23	27
N	8859	6453	39 089	24 168

*Młodzi – osoby do 30 r.ż. niekontynuujące edukacji w systemie formalnym.

Źródło: BKL – Badanie Ludności 2010–2014.

Sytuacja osób młodych jest silnie zależna od regionu, który zamieszkują. O szczególnie trudnych warunkach rynkowych osób młodych możemy mówić w przypadku województw takich jak: podkarpackie (28% bezrobotnych), warmińsko-mazurskie (25%) oraz lubelskie (24%). Całościowy obraz rynku pracy wschodniej ściany Polski dopełniają dane wskazujące na ponadprzeciętny wskaźnik nieaktywności zawodowej osób młodych charakteryzujący dwa pierwsze regiony. Dane te potwierdzają naszą wcześniejszą

tezę o wyjątkowo trudnej sytuacji osób młodych pochodzących z regionów o nienajlepszej sytuacji gospodarczej. W regionach tych przedsiębiorcy wydają się być w większym stopniu selektywni, stosując w procesie rekrutacji „strategię sita” z większymi okami. Zresztą widać wyraźnie, że w regionach o ogólnie wyższej stopie bezrobocia różnica pomiędzy bezrobociem osób do 30. r.ż. oraz po trzydziestce jest szczególnie duża.

Tabela 1.4. Ogólna sytuacja osób młodych i niemłodych na rynku pracy w województwo, w którym mieszkają badani

	Pracujący		Bezrobotni		Nieaktywni		Niemłodzi – Młodzi		
	Młodzi	Niemłodzi	Młodzi	Niemłodzi	Młodzi	Niemłodzi	Pracujący	Bezrobotni	Nieaktywni
Dolnośląskie	59	65	19	10	22	25	6	-9	3
Kujawsko-pomorskie	55	64	22	9	24	27	9	-12	3
Lubelskie	53	66	24	8	23	26	13	-15	3
Lubuskie	57	63	22	11	21	26	6	-12	6
Łódzkie	63	70	17	9	20	22	6	-8	1
Małopolskie	59	67	22	8	19	25	8	-14	6
Mazowieckie	69	74	16	8	15	18	5	-8	3
Opolskie	58	67	16	7	26	26	9	-8	0
Podkarpackie	51	61	28	12	21	27	10	-16	7
Podlaskie	58	70	20	9	22	22	11	-12	0
Pomorskie	62	69	16	7	22	24	7	-9	2
Śląskie	64	64	16	8	20	28	0	-8	8
Świętokrzyskie	56	61	20	11	25	28	5	-9	4
Warmińsko-mazurskie	53	61	25	13	22	27	7	-12	4
Wielkopolskie	70	69	13	6	17	25	-1	-7	8
Zachodniopomorskie	52	61	21	10	27	29	9	-10	1
N	9269	42 119	2915	5528	3128	15 610	51 388	8443	18 738

*Młodzi – osoby do 30. r.ż. niekontynuujące edukacji w systemie formalnym.

Źródło: BKL – Badanie Ludności 2010–2014.

Kluczowym czynnikiem, który tłumaczy sytuację rynkową zarówno młodszych, jak i starszych jest poziom wykształcenia oraz kierunek, w którym zdobyli oni określoną kwalifikację.

Tabela 1.5. Ogólna sytuacja osób młodych i niemłodych na rynku pracy a ich poziom wykształcenia

		Gimnazjalne i poniżej	Zasadnicze zawodowe	Średnie	Wyższe
Młodzi	Pracujący	34	59	62	76
	Bezrobotni	24	21	19	14
	Nieaktywni	41	19	19	10
	N	2297	2937	6560	3521
Niemłodzi	Pracujący	40	60	72	88
	Bezrobotni	13	11	7	4
	Nieaktywni	46	29	21	8
	N	8384	22 078	21 110	11 686

*Młodzi – osoby do 30. r.ż. niekontynuujące edukacji w systemie formalnym.

Źródło: BKL – Badanie Ludności 2010–2014.

Zależność pomiędzy poziomem wykształcenia a sytuacją rynkową z pozoru wydaje się być prosta – im wyższy poziom wykształcenia, tym niższa szansa na bycie osobą bezrobotną. Reguła ta sprawdza się zarówno w przypadku osób do trzydziestki, jak i po 30. r.ż. Społeczną korzyść z inwestycji w posiadany poziom wykształcenia wzmacnia ponadto fakt, że wraz z kolejnym szczeblem edukacji zmniejsza się także liczba osób nieaktywnych zawodowo.

Tabela 1.6. Ogólna sytuacja osób młodych i niemłodych na rynku pracy a ich poziom wykształcenia oraz płeć

		Gimnazjalne i poniżej		Zasadnicze zawodowe		Średnie		Wyższe		N	
		M	K	M	K	M	K	M	K	M	K
Młodzi	Pracujący	40	25	67	47	70	52	81	73	5334	3933
	Bezrobotni	29	16	23	19	17	20	13	15	1597	1316
	Nieaktywni	31	58	11	33	12	27	6	12	1137	1992
Niemłodzi	Pracujący	44	35	64	54	77	68	90	87	22 551	19 570
	Bezrobotni	15	11	11	12	6	8	3	4	2918	2608
	Nieaktywni	41	53	25	34	16	25	7	9	7379	8230

*Młodzi – osoby do 30. r.ż. niekontynuujące edukacji w systemie formalnym.

Źródło: BKL – Badanie Ludności 2010–2014.

Jak zostało już wspomniane, płeć różnicuje szanse rynkowe badanych w dwóch wymiarach:

1. Aktywności-nieaktywności zawodowej;
2. Większej szansy na posiadanie pracy w ogóle.

Przy czym pierwszy z tych wymiarów najlepiej opisuje różnice w szansach zawodowych kobiet i mężczyzn. Zarówno w grupie młodych, jak i tych po trzydziestce widać wyraźnie, że kluczowym czynnikiem wykluczającym kobiety z rynku pracy nie jest problem ze znalezieniem przez nie zatrudnienia w ogóle, a raczej ich wysoka nieaktywność zawodowa. Czynnikiem ten, ukryty w przypadku danych zagregowanych, po przedstawieniu w podziale na grupy wyróżnione ze względu na poziom wykształcenia ujawnia interesującą zależność. Im wyższy poziom wykształcenia, tym poziom nieaktywności kobiet niższy. Można zatem stwierdzić, że edukacja w tym przypadku staje się czynnikiem zmniejszającym nieaktywność zawodową

kobiet i mężczyzn, jednak w przypadku kobiet jest ona też czynnikiem, który niweluje różnice w tym zakresie pomiędzy obiema płciami. Widać to wyraźnie zwłaszcza w przypadku kobiet z wyższym wykształceniem po trzydziestce, które jedynie w 7% są nieaktywne zawodowo.

Trudno w tym przypadku orzekać bez dodatkowych badań, co jest przyczyną opisywanej zależności. Z jednej strony to trudna sytuacja rynkowa kobiet niewykształconych i trud zwykle wykonywanych przez nie prac może wpływać na ich wycofywanie się z aktywności zawodowej i pełne zaangażowanie w role rodzinne, z drugiej to właśnie chęć założenia rodziny może być czynnikiem, który zniechęca kobiety do pełnej aktywności zawodowej, choć, jak widać w przypadku kobiet z wyższym wykształceniem – nie jest to czynnik uniemożliwiający podjęcie pracy. Rozpoznanie związków przyczynowych w tym przypadku wydaje się kluczowe dla właściwego formułowania przyszłych polityk publicznych, w tym polityk prorodzinnych.

Drugi wymiar – szansa na posiadanie pracy w ogóle – ponownie jest różnicowany łącznie przez płeć oraz poziom wykształcenia. W dużym

uproszczeniu można powiedzieć, że im wyższe wykształcenie, tym różnica w odsetku bezrobotnych kobiet i mężczyzn jest mniejsza – poza jednym wyjątkiem. Wśród osób posiadających najniższe kwalifikacje udział mężczyzn bez pracy jest zdecydowanie wyższy niż udział kobiet. Nie oznacza to jednak, że sytuacja zawodowa niewykształconych kobiet jest lepsza niż mężczyzn. To raczej ucieczka w nieaktywność zawodową powoduje sztuczne zaniżenie wskaźnika bezrobocia w grupie pań.

Relacja pomiędzy posiadanym poziomem wykształcenia a sytuacją rynkową wydaje się być jednak nieco bardziej wysublimowana, stąd w kolejnej części rozdziału przedstawimy dodatkowe czynniki, które moderują opisywaną powyżej zależność.

W tym rozdziale przyjrzymy się jeszcze jednemu elementowi, którym jest specyfika kończonego przez badanych kierunku kształcenia. Specyfika ta scharakteryzowana zostanie w podziale na kwalifikacje uzyskiwane na poziomie wyższym oraz ponadgimnazjalnym.

Wśród absolwentów szkół ponadgimnazjalnych² widać wyraźne zróżnicowanie szans zawodowych ze względu nie tyle na poziom wykształcenia, co na typ ukończonego kierunku.

Tabela 1.7. Ogólna sytuacja osób młodych i niemłodych na rynku pracy a ich poziom wykształcenia (kategorie szczegółowe)

		Ogólne (liceum)	Profilowane (liceum)	Zawodowe (szkoła policealna lub inna)	Techniczne (SRED po TECH)	Inne po TECH	Robotnicze po ZSZ	Inne po ZSZ	USLU po ZSZ
Młodzi	Pracujący	55	66	63	69	61	64	63	51
	Bezrobotni	18	18	19	18	22	23	18	21
	Nieaktywni	27	16	17	13	18	13	19	28
	N	2304	757	572	2204	723	1547	365	1023
Niemłodzi	Pracujący	70	72	71	73	74	60	61	58
	Bezrobotni	7	8	7	7	6	12	9	12
	Nieaktywni	23	20	22	20	20	28	30	29
	N	5062	3259	2300	8237	2254	13 650	5026	3401

**Młodzi – osoby do 30. r.ż. niekontynuujące edukacji w systemie formalnym.*

Źródło: BKL – Badanie Ludności 2010–2014.

Analizując dane znajdujące się w tabeli 1.8, dochodzimy do następujących wniosków:

- Osoby po 30. r.ż. charakteryzuje podobna sytuacja zawodowa w przypadku następujących typów wykształcenia: ogólnokształcące, profilowane, policealne, techniczne (bez względu na typ). Trudno jest w tym przypadku wskazywać konkretny poziom, który daje absolwentowi lepsze warunki na starcie.
- Przy czym absolwentów liceów ogólnokształcących cechuje wyjątkowo wysoki wskaźnik nieaktywności zawodowej, który wynika zapewne z planów kontynuowania kształcenia na poziomie wyższym.
- W gorszej sytuacji są ci po 30. r.ż., którzy ukończyli szkołę zasadniczą zawodową, a w szczególności osoby kształcące się w zawodach usługowych oraz robotniczych. Równocześnie to w tej grupie można zidentyfikować najwyższe odsetki osób nieaktywnych zawodowo.
- W przypadku osób młodych sytuacja wydaje się być bardziej skomplikowana, bo podobne odsetki bezrobotnych znajdują się wśród posiadających wykształcenie: ogólnokształcące, profilowane, policealne, techniczne (ale tylko w kategorii zawodów średnich po technikum). Równocześnie w grupie tej znaleźli się też absolwenci szkół zasadniczych zawodowych (zawody zaklasyfikowane do grupy „inne” (zawody rolnicze, operatorzy i monterzy, robotnicy niewykwalifikowani).
- Największe problemy ze znalezieniem zatrudnienia mają młodzi po technikum (w przypadku zawodów zaklasyfikowanych do grupy „inne”, m.in. należące do grupy zawodów biurowych czy usługowych) oraz po szkołach zasadniczych zawodowych (zawody robotnicze i usługowe). W przypadku absolwentów ZSZ po kierunkach usługowych widać wyraźną skłonność do niższej aktywności zawodowej, którą tłumaczy dominacja kobiet wśród absolwentów tego typu kierunków.

² W przypadku absolwentów szkół ponadgimnazjalnych przyjęto następujące oznaczenia profilu wykształcenia: 1. Ogólne (liceum) – po liceum ogólnokształcącym, 2. Profilowane (liceum) – po liceum profilowanym, 3. Zawodowe (szkoła policealna lub inna), 4. Techniczne (SRED po TECH) – zawody techników i innego średniego personelu zdobywane w technikum, 5. Inne po TECH – inne zawody zdobywane w technikum, m.in. należące do grupy zawodów biurowych czy usługowych, 6. Robotnicze po ZSZ – zawody robotników wykwalifikowanych zdobywane w zasadniczej szkole zawodowej, 7. Inne po ZSZ – zawody należące do grupy zawodów rolniczych, operatorów i monterów, robotników niewykwalifikowanych, 8. USLU po ZSZ – zawody usługowe po zasadniczej szkole zawodowej. Grupy zawodów wyznaczono wyłącznie na podstawie klasyfikacji ISCO-08 (z tego też powodu np. zawód „technik rolnik” zaliczany jest do grupy 4 – SRED po TECH, a np. „technik prac biurowych” do 5 – Inne po TECH) i nie bierze pod uwagę m.in. zdania egzaminów zawodowych.

Tabela 1.8. Ogólna sytuacja osób młodych i niemłodych na rynku pracy a ich poziom wykształcenia i płeć (kategorie szczegółowe)

		Ogólne (liceum)		Zawodowe (liceum)		Zawodowe (szkoła policealna lub inna)		Techniczne (SRED po TECH)		Inne po TECH		Robotnicze po ZSZ		Inne po ZSZ		USLU po ZSZ	
		Mężczyzna	Kobieta	Mężczyzna	Kobieta	Mężczyzna	Kobieta	Mężczyzna	Kobieta	Mężczyzna	Kobieta	Mężczyzna	Kobieta	Mężczyzna	Kobieta	Mężczyzna	Kobieta
Młodzi	Pracujący	60	50	80	56	69	60	75	53	73	49	67	46	70	42	63	48
	Bezrobotni	19	18	15	19	19	20	16	24	17	26	23	16	18	19	24	20
	Nieaktywni	21	33	4	25	11	21	9	23	10	25	10	39	12	40	13	31
	N	1041	1264	310	445	219	352	1582	622	356	367	1368	180	275	91	200	823
Niemłodzi	Pracujący	78	65	77	70	69	71	78	65	77	70	63	51	65	54	71	57
	Bezrobotni	6	8	8	9	7	8	6	8	6	7	12	13	8	11	15	12
	Nieaktywni	15	27	16	22	24	21	16	27	17	23	25	37	27	35	14	31
	N	1703	3359	797	2461	628	1674	5134	3102	1292	961	10 245	3404	3293	1733	226	3174

*Młodzi – osoby do 30. r.ż. niekontynuujące edukacji w systemie formalnym.

Źródło: BKL – Badanie Ludności 2010–2014.

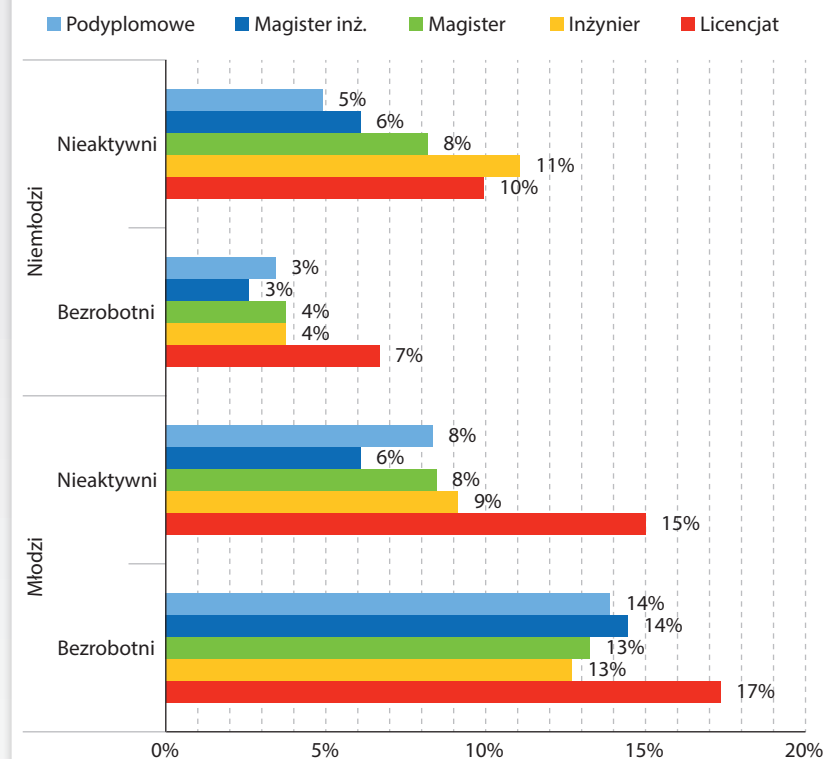
Podobnie jak w przypadku ukończenia różnych typów szkół ponadgimnazjalnych, tak i ukończenie różnych poziomów i rodzajów studiów warunkuje takie, a nie inne szanse zawodowe absolwentów uczelni.

Bezwarunkowo, najmniej pewni szans na znalezienie pracy mogą być ci, którzy posiadają tytuł licencjata. W tej grupie, wśród młodych odnotowano aż 17% bezrobotnych oraz wśród osób po 30. r.ż. 7% osób bez pracy. Po raz kolejny potwierdza się teza, że w przypadku studiów nieinżynierskich kształcenie na poziomie I nie daje wystarczającego przygotowania zawodowego.

W zasadzie szanse zawodowe w obu grupach wiekowych są podobne w przypadku inżynierów, magistrów, magistrów inżynierów oraz osób kończących studia podyplomowe. Można zatem postawić tezę, że wraz z kolejnymi latami przebywania na rynku pracy szanse osób posiadających różne typy wyższego wykształcenia upodabniają się do siebie, z wyjątkiem osób z tytułem licencjata, którzy wypadają na tle innych osób najgorzej.

Najczęściej nieaktywni zawodowo to osoby z tytułem licencjata oraz inżyniera (bez względu na kategorię wiekową). Możemy zatem podejrzewać, że są to osoby, które planują kontynuację edukacji na poziomie II. Co może się wydać interesujące, zdecydowanie wyższy odsetek nieaktywnych zaobserwować można wśród młodych z tytułem licencjata niż wśród młodych z tytułem inżyniera. Powody takiego stanu rzeczy mogą być dwa: albo inżynierowie łatwiej dostają się na studia II stopnia, albo szybciej rozpoczynają pracę już po ukończeniu studiów I stopnia. Biorąc pod uwagę realia polskiego rynku pracy, uznać należy drugie wytłumaczenie jako bardziej prawdopodobne.

Wykres 1.3. Sytuacja zawodowa osób z wyższym wykształceniem a ukończony poziom i typ studiów

*Młodzi – osoby do 30. r.ż. niekontynuujące edukacji w systemie formalnym.

**dla magister, magister inżynier, inżynier dane z lat 2012–2014.

*** $N_{\text{podyplomowe}} = 1394, N_{\text{mgrinż}} = 1299, N_{\text{mgr}} = 4961, N_{\text{inż}} = 703, N_{\text{lic}} = 894$

Źródło: BKL – Badanie Ludności 2010–2014.

Przedstawiony obraz wpływu na sytuację rynkową absolwentów uczelni typu i poziomu ukończonych studiów dopełnia poniższa analiza ukazująca związek między typem studiów, kierunkiem kształcenia oraz ogólną sytuacją rynkową absolwentów szkół wyższych.

Tabela 1.9. Odsetek osób bezrobotnych z wyższym wykształceniem w grupach wyróżnionych ze względu na ukończony kierunek, poziom i typ studiów

	Licencjat	Inżynier	Magister	Magister inż.	N (bezrobotni)
Kształcenie	11		7		112
Nauki humanistyczne i sztuka	11		6		55
Nauki społeczne, gospodarka i prawo	11	10	5	9	312
Nauka	13	4	5	6	66
Zdrowie i opieka społeczna	8		3		33
Technika, przemysł, budownictwo	6	7	6	5	83
Rolnictwo	21	5	7	6	22
Usługi	13	6	6	1	39

*Dla magister, magister inżynier, inżynier dane z lat 2012–2014.

Źródło: BKL – Badanie Ludności 2010–2014.

Analizując dane zamieszczone w tabeli 1.9, dochodzimy do następujących wniosków:

- Kierunki z grupy kształcenie oraz nauki humanistyczne i sztuka są względnie podobne do siebie – nie gwarantują najlepszej sytuacji zawodowej po ukończeniu studiów I stopnia, za to nieco zwiększają szansę na posiadanie pracy po uzyskaniu tytułu magistra. Szanse te jednak nadal są relatywnie niskie.

- Osoby kończące kierunki z grupy nauki społeczne, gospodarka i prawo charakteryzuje podobna sytuacja zawodowa po ukończeniu studiów I stopnia co absolwentów kierunków z grupy kształcenie. Jednak pomimo kiepskiej sytuacji po studiach licencjackich młode osoby mogą istotnie (z 11% do 5% bezrobotnych) zwiększyć swoje szanse na zatrudnienie, kończąc studia magisterskie. Równocześnie warto zaznaczyć, że w przypadku tych kierunków nieraz „sztuczne” tworzenie oferty inżynierskiej (np. inżynier zarządzania) nie poprawia pozycji zawodowej absolwentów tych specjalności, a nawet – w przypadku studiów II stopnia – czyni tę pozycję gorszą od pozycji magistrów kończących podobne, jednak nieinżynierskie kierunki.
- Absolwenci kierunków z grup rolnictwo, nauka oraz usługi relatywnie rzadko stają się bezrobotni, gdy kończą studia inżynierskie (od 4% do 6%) oraz bardzo często mają problem ze znalezieniem pracy, gdy są to studia licencjackie (od 13% do 21%). Z drugiej strony zdobycie tytułu magistra (bez względu na to, czy będzie to zwykły magister czy też magister inżynier) daje im w miarę dobrą pozycję na rynku.
- Poziom i typ ukończonych studiów nie różnicuje istotnie szans zawodowych absolwentów uczelni jedynie w jednej grupie kierunków: technika, przemysł, budownictwo. W ich przypadku sytuacja zawodowa jest relatywnie dobra zarówno wśród licencjatów, inżynierów, magistrów, jak i magistrów inżynierów.

Uzupełniając powyższe dane o informacje dotyczące wieku absolwenta (młodzi – niemłodzi), zauważamy, że największy odsetek bezrobotnych młodych znajduje się w grupach absolwentów kierunków: usługi, rolnictwo, nauki społeczne, gospodarka i prawo. Najmniej natomiast odnaleźć można wśród kończących kierunki z grup: technika, przemysł, budownictwo, nauka, kształcenie, zdrowie i opieka społeczna.

Tabela 1.10. Sytuacja zawodowa osób młodych i niemłodych a ukończony przez nich kierunek studiów (8 grup kierunków)

	Pracujący		Bezrobotni		Nieaktywni	
	Młodzi	Niemłodzi	Młodzi	Niemłodzi	Młodzi	Niemłodzi
Kształcenie	71	86	14	4	15	10
Nauki humanistyczne i sztuka	63	86	15	4	22	10
Nauki społeczne, gospodarka i prawo	71	88	16	5	13	8
Nauka	76	91	13	3	11	7
Zdrowie i opieka społeczna	77	94	14	1	9	5
Technika, przemysł, budownictwo	74	89	13	3	13	8
Rolnictwo	75	80	17	3	8	17
Usługi	68	84	19	3	14	13
Kształcił się na kilku kierunkach	75	90	13	4	13	7
N	2865	10 195	567	430	522	919

*Młodzi – osoby do 30. r.ż. niekontynuujące edukacji w systemie formalnym.

Źródło: BKL – Badanie Ludności 2010–2014.

Spójrzmy teraz na problem bezrobocia osób młodych z nieco innej perspektywy, uwzględniając nie tylko odsetek bezrobotnych w poszczególnych grupach wyróżnionych ze względu na kierunek kształcenia, ale też skupiając się na odwrotnej zależności procentowej – odsetku absolwentów poszczególnych kierunków wśród wszystkich osób poszukujących pracy.

Jak łatwo możemy się domyśleć, wśród bezrobotnych dominują absolwenci kierunków z grupy nauki społeczne, gospodarka i prawo. Nie ma w tym nic dziwnego, bo jest to grupa najszerza i najliczniejsza, która w związku z tym przeważa zarówno wśród pracujących, bezrobotnych, jak

i nieaktywnych zawodowo. Lepszym zatem miernikiem może okazać się stosunek % bezrobotnych do % pracujących. Wskaźnik ten pokazywałby wartość 1 dla wszystkich kierunków, gdyby szanse rynkowe absolwentów były dokładnie takie same. Im jest on wyższy, tym wyższa proporcja absolwentów określonego kierunku wśród bezrobotnych w stosunku do analogicznej proporcji, ale wśród pracujących.

Wskaźnik ten jest najwyższy dla kierunków z grupy usługi (1,5 raza tyle w grupie bezrobotnych niż w grupie pracujących) oraz względnie wysoki dla kierunków: nauki społeczne, gospodarka, prawo, kształcenie i rolnictwo.

Najbardziej optymistyczne wartości wskaźnika zaobserwować można w przypadku kończących kierunki z obszaru zdrowie i opieka społeczna, nauka oraz technika, przemysł, budownictwo.

Tabela 1.11. Procent absolwentów poszczególnych kierunków studiów wśród bezrobotnych, pracujących i nieaktywnych zawodowo

	Kształcenie	Nauki humanistyczne i sztuka	Nauki społeczne, gospodarka i prawo	Nauka	Zdrowie i opieka społeczna	Technika, przemysł, budownictwo	Rolnictwo	Usługi
Pracujący	12	7	28	9	6	11	2	3
Bezrobotni	12	6	34	7	4	9	2	4
Nieaktywni	14	9	28	6	4	10	4	4
% Bezrobotni/% pracujący	1,1	0,9	1,2	0,8	0,6	0,8	1,1	1,5
N	1741	992	4207	1245	816	1581	358	441

*młodzi – osoby do 30. r.ż. nie kontynuujące edukacji w systemie formalnym.

Źródło: BKL – Badanie Ludności 2010–2014.

Młodzi pracownicy i młodzi bezrobotni

Kim są młodzi bezrobotni i w jaki sposób poszukują pracy

Jakie oczekiwania mają wobec swojej przyszłej pracy młodzi bezrobotni

Jaka jest skala zjawiska pracy poniżej kwalifikacji w grupie młodych pracujących

Jaki jest poziom zadowolenia młodych pracowników etatowych z różnych aspektów pracy i jakie zmienne je różnicują

Jak na wysokość realnych zarobków młodych pracowników etatowych wpływa poziom wykształcenia i płeć

Jaką popularnością cieszy się dokształcanie w grupie młodych pracujących i bezrobotnych

Niniejszy rozdział stanowi uszczegółowienie i rozwinięcie wątków sygnalizowanych w pierwszej części opracowania. W oparciu o wyniki badania ludności z pięciu dotychczasowych edycji Bilansu Kapitału Ludzkiego zostały w nim podjęte wątki dotyczące specyfiki pracy i bezrobocia osób młodych, które zakończyły już edukację formalną. Przedstawione tu analizy mają na celu umożliwienie lepszego zrozumienia sytuacji osób młodych na rynku pracy tak poprzez zestawienie ich z osobami „niemłodymi”, które ukończyły już 30. r.ż., jak i poprzez uchwycenie najistotniejszych czynników wyznaczających różnicowanie wewnątrzgrupowe młodych w zakresie różnych aspektów ich sytuacji rynkowej.

Porównanie profili społeczno-demograficznych młodych bezrobotnych i „niemłodych”, którzy zakończyli już formalną edukację pozwala zwrócić uwagę na wiele różnic pomiędzy obiema grupami, wśród których w kontekście specyfiki ich rynkowego położenia najistotniejsza wydaje się ta dotycząca wykształcenia. Bezrobocie młodych jest ponaddwukrotnie częściej niż w wypadku „niemłodych” bezrobociem osób posiadających dyplom uczelni, co jest konsekwencją wyraźnie wyższego odsetka osób posiadających wyższe wykształcenie w grupie wszystkich młodych (bez względu na ich sytuację zawodową). Interpretując tę różnicę, należy pamiętać, że młodzi bezrobotni, nieposiadający odpowiedniego doświadczenia zawodowego, znajdują się w najbardziej niestabilnym okresie swojego życia zawodowego, co przekłada się na ich szanse znalezienia i utrzymania pracy. Wyższy odsetek absolwentów uczelni wśród młodych bezrobotnych należy zatem odczytywać jako przejaw zmiany profilu wykształcenia społeczeństwa, a w konsekwencji – profilu bezrobotnego. Zmiana ta będzie wymagać w przyszłości uwzględnienia w formach i sposobach pracy publicznych służb zatrudnienia.

Wśród młodych bezrobotnych udział osób poszukujących pracy w zawodach wymagających specjalistycznego, wyższego wykształcenia (2 – SPE) jest w konsekwencji większy o 7 p.p. Bezrobocie „niemłodych” jest z kolei w wyraźnie większym stopniu bezrobociem robotniczym, na co z pewnością ma wpływ o ok. 15 p.p. większy w porównaniu z grupą młodych odsetek osób posiadających wykształcenie zasadnicze zawodowe.

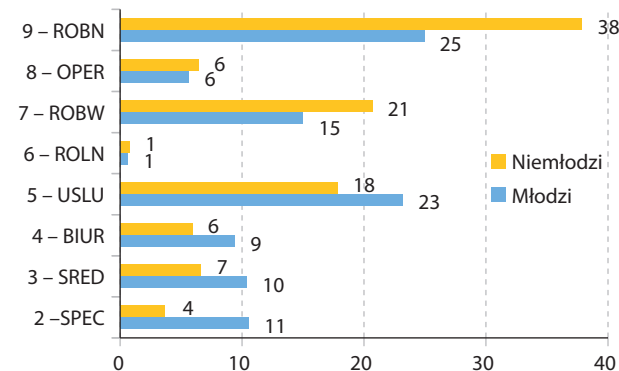
Tabela 2.1. Profile społeczno-demograficzne młodych „niemłodych” bezrobotnych*

	Młodzi	Niemłodzi	Ogół
% Kobiet	45	47	47
% Osób z podst./gimn. wyksz.	19	20	19
% Osób z wyższym wyksz.	17	8	11
% Posiadających dzieci	20	71	53
% Pozostających w zw. małż.	17	54	41
% Mieszkających na wsi	47	39	42
N	2914	5527	8441

*Młodzi – osoby do 30. r.ż. niekontynuujące edukacji w systemie formalnym.

Źródło: BKL Badanie Ludności 2010–2014.

Wykres 2.1. Struktura bezrobotnych w grupach młodych i „niemłodych” ze względu na zawód, w którym osoba poszukuje pracy* (wielkie grupy zawodowe)**

*Młodzi – osoby do 30. r.ż. niekontynuujące edukacji w systemie formalnym.

**Udział grupy przedstawicieli władz publicznych, wyższych urzędników i administracji w strukturze obu grup – młodych i niemłodych był mniejszy od 1%.

Źródło: BKL Badanie Ludności 2010–2014.

Jedne z najwyższych stóp bezrobocia młodych w perspektywie każdego poziomu wykształcenia odnotowano w województwach wschodnich – podkarpackim i lubelskim (pozytywnym wyjątkiem jest w tym zestawieniu województwo podlaskie, gdzie odsetki w każdej z grup są wyraźnie niższe). Najbardziej „korzystne” profile stóp bezrobocia młodych posiadają województwa wielkopolskie, mazowieckie, pomorskie, śląskie i łódzkie. Warto przyrzeć się w tym kontekście dwóm innym województwom z silnymi ośrodkami miejskimi – małopolskiemu i łódzkiemu. W przypadku tego pierwszego mamy do czynienia z jedną z najwyższych stóp bezrobocia wśród młodych absolwentów wyższych uczelni, w drugim zaś – z najniższą (przy jednoczesnej wysokiej stopie bezrobocia młodych z wykształceniem gimnazjalnym lub niższym).

Tabela 2.2. Stopa bezrobocia wśród młodych absolwentów różnych typów szkół w podziale na województwa*

	Gimnazj. lub niższe	Zas. zawod.	Średnie	Wyższe	Ogół	N
Dolnośląskie	48	28	23	13	24	947
Kujawsko-pom.	46	29	29	13	28	673
Lubelskie	49	40	30	22	31	639
Lubuskie	48	28	26	17	28	355
Łódzkie	48	27	18	9	21	757
Małopolskie	38	35	24	21	27	1029
Mazowieckie	37	12	22	12	19	1568
Opolskie	46	20	17	18	27	291
Podkarpackie	45	47	37	24	36	742
Podlaskie	38	31	26	18	26	357
Pomorskie	30	21	21	13	21	760
Śląskie	32	24	18	16	20	1442
Świętokrzyskie	67	33	26	17	26	363
Warmińsko-maz.	48	30	33	19	32	497
Wielkopolskie	35	19	13	12	16	1245
Zachodniopom.	48	31	25	19	29	517

*Młodzi – osoby do 30. r.ż. niekontynuujące edukacji w systemie formalnym

Źródło: BKL Badanie Ludności 2010–2014.

Pytani o utrudnienia w podjęciu pracy tak młodzi, jak i starsi bezrobotni najczęściej wskazują na brak ofert pracy w okolicy oraz brak kontaktów i znajomości. Rozbieżności w strukturze odpowiedzi pomiędzy obiema grupami stanowią konsekwencję różnic wiekowych: „niemłodzi” częściej mówią w tym kontekście nie tylko o samym wieku, ale i stanie zdrowia, młodzi – o niedostatecznym doświadczeniu. Kontrola płci w zaprezentowanej tabeli 2.3 umożliwia zwrócenie uwagi na kilka znaczących różnic pomiędzy mężczyznami i kobietami w obu grupach:

- w grupie „niemłodych” kobiety częściej niż mężczyźni wskazują na brak doświadczenia;
- o ile w grupie „młodych” to mężczyźni częściej wybierają odpowiedź dotyczącą poziomu wykształcenia, to wśród bezrobotnych, którzy przekroczyli 30. rok życia wyższy odsetek osób wybierających tę odpowiedź

Tabela 2.3. Utrudnienia w podjęciu pracy przez młodych i „niemłodych” bezrobotnych*

	Młodzi			Niemłodzi		
	K	M	Ogół	K	M	Ogół
Brak ofert pracy w okolicy	79	77	78	80	77	79
Brak kontaktów, znajomości	64	63	63	64	61	62
Niedostateczne dośw.	51	50	50	28	18	23
Brak certyfikatów i uprawnień	33	40	36	35	29	32
Poziom wykształcenia	24	32	28	34	26	30
Niedogodny dojazd	23	21	22	23	19	21
Opieka nad dzieckiem	20	2	10	21	3	12
Zajmowanie się domem	7	2	4	14	4	9
Nauka lub doksztalcanie	7	7	7	5	5	5
Stan zdrowia	4	4	4	16	20	18
Płeć	4	1	2	7	1	4
Opieka nad innym czł. rodziny	3	2	2	7	6	6
Wiek	3	3	3	21	24	23
Zajmowanie się gosp. rolnym	2	1	2	1	2	2
Inna sytuacja	1	0	1	1	1	1
N	1317	1598	2915	2608	2919	5527

*Młodzi – osoby do 30. r.ż. niekontynuujące edukacji w systemie formalnym.

Źródło: BKL Badanie Ludności 2010–2014.

odnotowano w zbiorowości kobiet. Biorąc pod uwagę fakt, że w obu zbiorowościach kobiety częściej niż mężczyźni deklarowały posiadanie wyższego lub średniego wykształcenia, różnicę w grupie młodych tłumaczyć można po prostu lepszym wykształceniem kobiet, w grupie „niemłodych zaś” może się ona wiązać z ich większą świadomością własnych ograniczeń;

- największe różnice wewnątrzgrupowe między mężczyznami a kobietami – tak wśród młodych, jak i „niemłodych” występują w kontekście opieki nad dzieckiem.

Podczas pięciu edycji badań ludności Bilansu Kapitału Ludzkiego bezrobotnych pytano również o to, w jaki sposób poszukują oni pracy. Ponowne zestawienie ze sobą struktury odpowiedzi w grupach osób poniżej 30. roku życia i osób od nich starszych pozwala zauważyć, że reprezentanci tej pierwszej grupy wyraźnie częściej korzystają z możliwości, jakie w zakresie poszukiwania pracy oferuje Internet, przy czym wyraźnie wyższe odsetki odnotowano w tym kontekście w grupie kobiet (tabela 2.4).

Tabela 2.4. Sposoby poszukiwania pracy przez młodych i „niemłodych” bezrobotnych*

	Młodzi			Niemłodzi		
	K	M	Ogół	K	M	Ogół
Rodzina lub znajomi	77	76	77	79	79	79
Bezpośr. kontakt z pracodawcą	58	59	58	54	62	58
Odp na ogłoszenia internetowe	57	42	49	35	24	30
Odp. na ogłoszenie prasowe	55	42	48	46	39	43
Własne ogłoszenie w Internecie	24	17	20	13	10	11
Inny sposób	16	12	13	17	14	15
Własne ogłoszenie w prasie	14	11	12	10	8	9
Targi pracy	9	6	8	7	4	5
N	1317	1598	2915	2608	2919	5527

*Młodzi – osoby do 30. r.ż. niekontynuujące edukacji w systemie formalnym.

Źródło: BKL Badanie Ludności 2010–2014.

stotnym wątkiem poruszonym w wywiadach z bezrobotnymi była kwestia ich oczekiwań płacowych wobec przyszłej pracy: pytano ich zarówno o najniższą płacę, za którą skłonni byliby podjąć pracę, pensję, która byłaby dla nich w miarę zadowalająca oraz najwyższą pensję, na której zaofiarowanie mogliby liczyć przy dużym szczęściu. Uznając to drugie pytanie za najbardziej ilustratywne dla poruszanej w tym miejscu problematyki, w poniższej tabeli zaprezentowano średnie obciążenia (po 5% obserwacji ze skrajnymi – najmniejszymi i największymi wartościami zostało wyłączone) z analizy dla kobiet i mężczyzn w grupach młodych i „niemłodych”.

Tabela 2.5. Pensja, z której bezrobotny byłby zadowolony w swej przyszłej pracy (średnia obciążenia 5%) w grupach „młodych” i „niemłodych”

	Średnia obciążenia 5%			Iloraz (K/M)	N		
	K	M	Ogół		K	M	Ogół
Młodzi	1816	2119	1981	0,86	1277	1555	2832
Niemłodzi	1831	2197	2018	0,83	2527	2822	5349

*Młodzi – osoby do 30. r.ż. niekontynuujące edukacji w systemie formalnym.

Źródło: BKL Badanie Ludności 2010–2014.

Tabela 2.6. Pensja, z której bezrobotny byłby zadowolony w swej przyszłej pracy w grupach młodych absolwentów różnych typów szkół (śr. obciążenia 5%)*

	Średnia obciążenia			Iloraz (K/M)	N		
	K	M	Ogół		K	M	Ogół
Gimn. i niżej	1596	1952	1855	0,82	142	399	541
Zawodowe	1730	2123	1986	0,82	203	403	607
Średnie	1788	2194	1978	0,82	606	583	1189
Wyższe	2042	2286	2113	0,89	326	169	495

*Młodzi – osoby do 30. r.ż. niekontynuujące edukacji w systemie formalnym.

Źródło: BKL Badanie Ludności 2010–2014.

Tabela 2.7. Pensja, z której bezrobotny byłby zadowolony w swej przyszłej pracy w grupach młodych absolwentów różnych kierunków kształcenia (śr. obciążenia 5%)*

		Średnia obciążenia		Iloraz (K/M)	N	
		K	M		K	M
Zawodowe	Usługi	1726	1975	0,87	162	45
	Rob. przem. /rzem.	1772	2137	0,83	24	313
Średnie (technikum)	Techniczne	1798	2201	0,82	265	156
	Usługi	1689	2000	0,85	53	34
Wyższe	Humanistyczne	2005	2140	0,94	250	87
	Inż./ścisłe/przyrodnicze	2130	2411	0,88	76	79

*Młodzi – osoby do 30. r.ż. niekontynuujące edukacji w systemie formalnym.

Źródło: BKL Badanie Ludności 2010–2014.

Proporcja zarobków kobiet i mężczyzn w obu grupach jest bardzo podobna – tak wśród młodych, jak i „niemłodych” oczekują średnio ok. 15% niższych pensji niż mężczyźni (w przypadku młodych różnica ta wynosi 303 zł, „niemłodych” zaś 366 zł) (tabela 2.5).

Uwzględnienie w analizie ukończonego poziomu wykształcenia (tabela 2.7) pozwala zauważyć, że w grupie młodych posiadających wyższe wykształcenie dysproporcja pomiędzy kobietami a mężczyznami jest wyraźnie mniejsza niż we wszystkich pozostałych grupach.

Oczekiwania płacowe różnicuje nie tylko poziom ukończonego wykształcenia, ale również kierunek, w którym kształcili się absolwenci różnych typów szkół. W przypadku absolwentów szkół zawodowych wyższe – szczególnie w grupie mężczyzn – oczekiwania płacowe mają osoby kształcone w zawodach robotniczych bądź rzemieślniczych w porównaniu z tymi, które uzyskały wykształcenie umożliwiające pracę w sektorze usług (warto jednak zachować wobec tych szacunków pewną rezerwę z uwagi na małe liczebności kobiet mających wykształcenie robotnicze/rzemieślnicze oraz mężczyzn wykształconych na wykonawców usług). W przypadku

absolwentów techników większe oczekiwania płacowe były domeną osób kształconych na kierunkach technicznych, zaś wśród absolwentów uczelni³ średnio wyższych pensji od swoich przyszłych pracodawców spodziewali się absolwenci kierunków inżynierskich. Najwyższą dysproporcję w oczekiwaniach płacowych zaobserwowano wśród mężczyzn posiadających wyższe wykształcenie (271 zł na korzyść absolwentów kierunków inżynierskich). Najmniejsza dysproporcja pomiędzy oczekiwaniami zarobkowymi (6% niższa wartość średniej obciążonej) występuje z kolei wśród absolwentów kierunków humanistycznych.

Drugim istotnym aspektem preferencji dotyczących pracy poszukiwanej przez młodych bezrobotnych jest oczekiwana przezeń forma przyszłego zatrudnienia. Zdecydowanie najczęściej wybieraną bez względu na płeć i ukończony poziom wykształcenia formą pracy jest pełny etat. Wykorzystane w analizie charakterystyki społeczno-demograficzne pozwalają na uchwycenie specyfiki oczekiwań absolwentów studiów, podczas gdy w grupach osób, które swoją edukację zakończyły na etapie szkoły podstawowej, gimnazjum lub szkoły średniej mężczyźni wyraźnie (różnica ok. 10 p.p.) częściej niż kobiety deklarują chęć pracy na pełen etat (i jednocześnie rzadziej chcą pracować na część etatu), w grupie absolwentów studiów wyższych różnica wynosi jedynie 3 p.p.

Tabela 2.8. Preferowana forma przyszłego zatrudnienia w grupie młodych bezrobotnych

	Wykształcenie									
	Gimnazjalne i niżej		Zasadnicze zawodowe		Średnie		Wyższe		Ogółem	
	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M
Pełny etat	84	95	90	96	89	97	92	95	89	96
Część etatu	18	5	15	5	11	4	8	6	12	5
Dorywczo	7	5	3	2	7	4	2	2	5	3
Własna dział.	1	1	1	3	2	3	5	8	3	3
Jeszcze nie wie	3	1	1	1	3	1	2	1	2	1
N	148	407	212	418	624	602	333	172	1317	1598

*Młodzi – osoby do 30. r.ż. niekontynuujące edukacji w systemie formalnym.

Źródło: BKL Badanie Ludności 2010–2014.

³ Do grupy absolwentów kierunków humanistycznych zaklasyfikowano osoby, które ukończyły kierunki humanistyczne/związane ze sztuką, związane z kształceniem, społeczne/gospodarcze oraz z usługami, zaś do grupy absolwentów kierunków inżynierskich/ścisłych/przyrodniczych – osoby, które ukończyły kierunki związane z nauką, zdrowiem/opieką społeczną, techniczne, związane z przemysłem/budownictwem lub rolnictwem.

Drugą – obok bezrobotnych – kluczową dla problematyki przedstawianej w niniejszym rozdziale grupą są młodzi pracujący. W dobie nieustających debat o perspektywach zawodowych młodych tematyka ta pozostaje wciąż jednym z najistotniejszych wyzwań w zakresie polityk publicznych. Szczegółowa analiza sytuacji różnych grup młodych pracujących w perspektywie danych z czterech lat badania ludności BKL pozwoli na dokonanie szczegółowej diagnozy ich sytuacji na polskim rynku pracy.

Kwestią, która szczególnie mocno rozgrzewa społeczne i polityczne debaty, m.in. w kontekście tzw. „umów śmieciowych” – jest specyfika form zatrudnienia młodych osób. Podobnie jak bezrobotni wybierali preferowane formy ich przyszłego zatrudnienia, osoby pracujące wskazywały wszystkie rodzaje zatrudnienia, w oparciu o które obecnie świadczą pracę.

Zaprezentowane w tabeli 2.9 zestawienie osób pracujących, które nie ukończyły jeszcze 30. r. życia i zakończyły swoją edukację formalną („młodzi nieuczący się”) z ich rówieśnikami, którzy pracują („młodzi uczący się”) i pracującymi, którzy mają 30 lub więcej lat i nie kształcą się formalnie, pozwoliło na uchwycenie specyfiki każdej z grup. Struktura odpowiedzi na pytania dotyczące form zatrudnienia w wypadku „młodych nieuczących się” była podobna do tej zaobserwowanej w kontekście „niemłodych”, przy czym ci ostatni nieco częściej mogą liczyć na zatrudnienie na pełen etat. Wyraźnie rzadziej ze względu na ciągłe uczestnictwo w edukacji formalnej pracę etatową podejmują „młodzi uczący się”, którzy jednocześnie o wiele częściej niż rówieśnicy, którzy już się nie kształcą zatrudniani są jedynie na umowy cywilnoprawne.

Tabela 2.9. Formy zatrudnienia młodych nieuczących się, uczących się oraz niemłodych nieuczących się*

	Młodzi nieuczący się			Młodzi uczący się			Niemłodzi		
	K	M	Ogół	K	M	Ogół	K	M	Ogół
Tylko etat	84	83	84	64	66	65	91	91	91
Tylko umowa cywilnoprawna	7	6	7	21	27	24	3	3	3
Bez umowy	2	4	3	3	3	3	1	2	1
Etat i umowa cywilnoprawna	5	4	4	4	6	5	5	3	4
Umowa cywilnoprawna i bez um.	1	1	1	1	3	2	0	0	0
Etat i bez umowy	1	2	1	1	1	1	0	1	1
Wszystkie formy	0	0	0	0	0	0	0	0	0
N	2871	4219	7090	634	595	1229	14 887	15 781	30 688

*Młodzi – osoby do 30. r.ż. niekontynuujące edukacji w systemie formalnym.

Źródło: BKL Badanie Ludności 2010–2014.

W przypadku pracujących i jednocześnie uczących się nierzadko mamy do czynienia ze świadomym wyborem tej formy zatrudnienia, umożliwiającej pracę w elastycznych ramach czasowych, jednak nie jest to domena jedynie studentów: również młodzi, którzy nie kształcą się formalnie, a pracują jedynie w oparciu o umowy o dzieło lub umowy zlecenie średnio nieco wyżej niż młodzi zatrudnieni wyłącznie etatowo oceniali swoją chęć pracy w elastycznych ramach czasowych (tabela 2.10). W tej grupie – podobnie jak wśród zatrudnionych wyłącznie bez umowy – odnotowano również wyraźnie wyższy odsetek osób stanu wolnego niż w przypadku pracujących jedynie na umowę o pracę. Praca na czarno młodych to domena przede wszystkim mężczyzn i osób nieposiadających wyższego wykształcenia.

Osoby pracujące wyłącznie „na czarno” pytano o powody braku formalnej umowy. Struktura odpowiedzi w grupach młodych i „niemłodych” była zasadniczo podobna – najczęściej przyczyną takiej sytuacji była niezależna od samego pracownika, jako że to pracodawca życzył sobie, by nie formalizować stosunku pracy (częściej z taką sytuacją tak w grupie młodych, jak i „niemłodych” spotykali się mężczyźni).

Tabela 2.10. Profile społeczno-demograficzne młodych pracujących jedynie etatowo, jedynie na umowę cywilnoprawną i jedynie bez umowy (osoby, które zakończyły edukację formalną)*

	Praca wyłącznie		
	Na umowę o pracę	Na umowę cywilnoprawną	Bez umowy
% Kobiet	41	46	25
Wyksz. przyn. średnie (%)	72	66	43
Wykształcenie wyższe (%)	27	25	5
Stan cywilny: wolny (%)	62	76	81
Dzieci na utrzymaniu (%)	24	21	17
Chęć: elastyczny czas pracy (skala 1–5, średnia)	3,55	3,77	3,71
N	5926	865	598

*Młodzi – osoby do 30. r.ż. niekontynuujące edukacji w systemie formalnym.

Źródło: BKL Badanie Ludności 2010–2014.

Tabela 2.11. Przyczyny pracy bez formalnej umowy

	Młodzi			Niemłodzi		
	K	M	Ogół	K	M	Ogół
Niechęć drugiej strony do podp. umowy	45	52	50	44	48	47
Praca dodatkowa, dorywcza	33	31	32	27	31	30
Za wysokie opłaty i podatki	19	14	15	19	22	21
Praca od rodziny/znajomych	13	11	11	18	18	18
Uciążliwe formalności	8	10	9	8	9	9
Brak formalnych uprawnień	5	10	9	7	6	7
Inny	8	9	9	8	5	6
Zarejestrowanie w UP	9	6	7	6	7	7
N	150	448	598	366	962	1328

*Młodzi – osoby do 30. r.ż. niekontynuujące edukacji w systemie formalnym.

Źródło: BKL Badanie Ludności 2010–2014.

Osoby zatrudnione na umowę o pracę również wśród osób, które nie osiągnęły 30. r. życia stanowią zdecydowaną większość wszystkich pracujących, zatem zasadne jest przywiązanie szczególnej wagi do diagnozy sytuacji tej grupy.

Tabela 2.12. Struktura zawodowa pracujących etatowo

	Młodzi			Niemłodzi		
	K	M	Ogół	K	M	Ogół
1 – KIER	2	2	2	4	5	4
2 – SPEC	19	8	13	26	12	18
3 – SRED	12	10	11	15	11	13
4 – BIUR	17	8	11	13	6	9
5 – USLU	38	12	23	22	10	16
6 – ROLN	1	1	1	0	1	1
7 – ROBW	3	30	19	7	30	19
8 – OPER	3	18	12	3	20	12
9 – ROBN	6	10	8	10	7	9
N	2918	4052	6970	14 864	15 683	30 547

*Młodzi – osoby do 30. r.ż. niekontynuujące edukacji w systemie formalnym.

Źródło: BKL Badanie Ludności 2010–2014.

O ile między strukturami zawodowymi „młodych” i „niemłodych” mężczyzn nie ma istotnych różnic, pracujące etatowo młode kobiety wyraźnie częściej (różnica 16 p.p.) niż ich starsze odpowiedniczki pracowały w sektorze usług i handlu, będąc jednocześnie rzadziej niż one zatrudniane jako specjalistki.

Tabela 2.13. Struktura zawodowa pracujących etatowo absolwentów wyższych uczelni

	Młodzi			Niemłodzi		
	K	M	Ogół	K	M	Ogół
1 – KIER	4	6	5	8	15	10
2 – SPEC	40	38	39	59	47	54
3 – SRED	17	17	17	16	17	16
4 – BIUR	24	11	18	13	6	10
5 – USLU	14	11	13	4	8	6
6 – ROLN	0	0	0	0	0	0
7 – ROBW	0	10	4	0	4	2
8 – OPER	0	4	2	0	3	1
9 – ROBN	1	3	2	0	1	0
N	1237	825	2062	5157	3262	8419

*Młodzi – osoby do 30. r.ż. niekontynuujące edukacji w systemie formalnym.

Źródło: BKL Badanie Ludności 2010–2014.

Analiza struktury zawodowej młodych i „niemłodych” absolwentów uczelni pozwoliła przyjrzeć się problematyce pracy poniżej kwalifikacji w grupie osób po studiach wyższych. Zjawisko to miało wyraźnie szerszy zasięg w grupie młodych (szczególnie wśród kobiet). Młodzi mężczyźni przed 30. r. życia wyraźnie częściej niż wśród „niemłodych” wykonywali pracę robotników wykwalifikowanych, kobiety zaś – prace biurowe i związane z usługami. Ok. 17% członków każdej z grup deklarowało z kolei pracę jako pracownicy średniego szczebla.

Struktury zawodowe w grupach pracujących etatowo kobiet i mężczyzn w 8 makroregionach GUS okazują się być do siebie bardzo podobne (tabela 2.14). Kobiety najczęściej pracowały w usługach i sprzedaży (największy odsetek odnotowano w województwie wielkopolskim, najmniejszy w małopolskim), zaś mężczyźni – jako robotnicy wykwalifikowani (najczęściej w makroregionach wielkopolskim i północno-wschodnim, najrzadziej w centralnym). Przechodząc do poziomu charakterystyki poszczególnych

makroregionów, warto zwrócić uwagę na specyfikę dwu z nich: centralnego i małopolskiego. W przypadku pierwszego mamy do czynienia z brakiem wyraźnych różnic pomiędzy odsetkami kobiet i mężczyzn pracujących odpowiednio jako specjaliści i robotnicy niewykwalifikowani, w województwie małopolskim z kolei kobiety deklarują pracę jako specjaliści 3,5 razy częściej niż mężczyźni, którzy z kolei podejmowali pracę jako robotnicy niewykwalifikowani 4 razy częściej niż kobiety.

Tabela 2.14. Struktura zawodowa młodych pracujących etatowo w makroregionach GUS

	Centralny		Wielkopolski		Śląski		Zachodni		Pomorski		Północno-wsch.		Wschodni		Małopolski	
	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M
1 – KIER	3	2	0	2	2	2	4	1	3	2	0	1	1	2	3	2
2 – SPEC	16	12	16	10	18	7	17	10	16	5	21	9	20	15	28	8
3 – SRED	13	11	10	9	10	9	11	10	12	13	15	9	14	11	14	9
4 – BIUR	19	8	15	8	19	6	16	6	16	9	16	5	18	6	13	9
5 – USLU	39	18	44	9	37	10	32	11	41	16	36	14	37	13	35	12
6 – ROLN	0	1	1	2	1	1	1	2	0	2	0	3	0	1	0	0
7 – ROBW	4	25	3	33	3	32	3	29	4	28	2	33	3	28	3	31
8 – OPER	1	17	3	18	4	23	7	19	1	14	3	15	1	17	1	16
9 – ROBN	4	6	8	8	6	10	9	11	7	12	7	10	7	7	3	13
N	568	657	462	661	449	728	359	487	332	430	177	240	153	221	416	630

*Młodzi – osoby do 30. r.ż. niekontynuujące edukacji w systemie formalnym.

Źródło: BKL Badanie Ludności 2010–2014.

Wśród zadanych respondentom pytań, które pozwoliły na uzyskanie szczególnie przydatnych z punktu widzenia tej diagnozy informacji znalazły się te, dotyczące zadowolenia z różnych aspektów wykonywanej pracy etatowej. Tak w grupie pracowników młodych, jak i tych, którzy przekroczyli już trzydziesty rok życia, wymiarami pracy, z których najczęściej byli zadowoleni respondenci były warunki wykonywania pracy oraz sama praca jako taka, czyli wykonywane podczas pracy zadania. Najniższe odsetki zadowolonych odnotowano na wymiarach możliwości awansu i zarobków. Na te dwa aspekty warto zwrócić uwagę w kontekście problematyki tzw. „szklanego sufitu”, czyli dyskryminacji kobiet w pracy zawodowej. O ile w kontekście możliwości awansu tak wśród „młodych”, jak i „niemłodych” nie występują różnice międzypłciowe, o tyle w obrębie obu kategorii wiekowych kobiety rzadziej niż mężczyźni deklarowały zadowolenie z zarobków (różnica 7–8 p.p.).

Tabela 2.15. Odsetek osób zadowolonych z różnych aspektów wykonywanej pracy etatowej w grupach „młodych” i „niemłodych”

	Młodzi			Niemłodzi		
	K	M	Ogół	K	M	Ogół
Warunki wykonywania pracy	81	79	80	81	78	79
Sama praca jako taka (to, co robi)	81	82	81	84	84	84
Pewność zatrudnienia	69	71	70	71	73	72
Możliwość rozwoju osobistego i szkoleń	57	58	57	57	56	56
Zarobki	56	63	60	51	59	55
Możliwość awansu	44	45	45	41	41	41
N	2958	4090	7048	15 021	15 862	30 883

Braki danych w wypadku żadnej ze zmiennych nie wyniosły więcej niż 5%. W tabeli przedstawiono łącznie odsetki respondentów wybierających odpowiedzi „bardzo zadowolony/a” i „zadowolony”.

*Młodzi – osoby do 30. r.ż. niekontynuujące edukacji w systemie formalnym.

Źródło: BKL Badanie Ludności 2010–2014.

Tabela 2.16. Odsetek osób zadowolonych z różnych aspektów wykonywanej pracy etatowej w grupie młodych ze względu na ukończony typ szkoły

	Wykształcenie									
	Gimn. i niżej		Zas. zawodowe		Średnie		Wyższe		Ogół	
	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M
Warunki wykon. pracy	74	78	79	78	76	78	87	83	81	79
Sama praca jako taka (to, co robi)	75	80	79	84	76	80	85	82	81	82
Pewność zatrudnienia	72	73	66	74	66	69	72	73	69	71
Możliwość rozwoju osob. i szkoleń	54	53	52	56	48	55	67	69	57	58
Zarobki	49	67	53	64	54	62	60	62	56	63
Możliwość awansu	45	43	37	41	39	43	52	55	44	45
N	145	371	407	989	1152	1898	1254	831	2958	4089

*Młodzi – osoby do 30. r.ż. niekontynuujące edukacji w systemie formalnym.

Braki danych w wypadku żadnej ze zmiennych nie wyniosły więcej niż 1,4%.

Źródło: BKL Badanie Ludności 2010–2014.

Oceny dotyczące zadowolenia z zarobków pomiędzy kobietami a mężczyznami w grupie pracujących etatowo młodych różnicuje poziom ukończonego wykształcenia: podczas gdy w grupie osób posiadających co najwyżej wykształcenie gimnazjalne dysproporcja wynosiła 18% na korzyść mężczyzn, wśród młodych absolwentów studiów wyższych różnica ta praktycznie nie istniała. Na wyciągnięcie interesujących wniosków pozwala zestawienie tych danych ze średnimi realnymi miesięcznymi zarobkami netto młodych absolwentów różnych typów szkół. W grupie pracujących etatowo o najniższym poziomie wykształcenia, gdzie różnica w odsetkach zadowolonych ze swych zarobków pomiędzy kobietami i mężczyznami wynosiła najwięcej – 18 p.p. na korzyść mężczyzn – dysproporcja pomiędzy

faktycznymi zarobkami obu płci była najmniejsza. W grupie absolwentów uczelni wyższych, gdzie różnic w odsetkach zadowolonych z zarobków praktycznie nie ma, pensje kobiet są średnio o 23% mniejsze niż mężczyzn.

Tabela 2.17. Miesięczne zarobki netto młodych pracujących etatowo ze względu na ukończony typ szkoły*

	Średnia obciążenie			Iloraz (K/M)	N		
	K	M	Ogół		K	M	Ogół
Gimn. i niżej	1423	1675	1610	0,85	87	225	312
Zawodowe	1329	1787	1647	0,74	274	624	898
Średnie	1463	1900	1733	0,77	744	1220	1964
Wyższe	1819	2371	2018	0,77	720	429	1149

*Młodzi – osoby do 30 r.ż. niekontynuujące edukacji w systemie formalnym.

Źródło: BKL Badanie Ludności 2010–2014.

Tabela 2.18. Odsetki młodych pracujących etatowo zadowolonych ze swoich zarobków wśród absolwentów wybranych kierunków kształcenia

		Płeć		N	
		K	M	K	M
Zawodowe	Usługi	53	58	311	97
	Rob. przem. /rzem.	54	65	67	743
Średnie (technikum)	Techniczne	54	63	259	943
	usługi	45	61	74	91
Wyższe	Humanistyczne	60	58	925	455
	Inż./ściśle/przyrodnicze	58	66	335	393

*Młodzi – osoby do 30 r.ż. niekontynuujące edukacji w systemie formalnym.

Źródło: BKL Badanie Ludności 2010–2014.

Tabela 2.19. Zarobki młodych pracujących etatowo ze względu na ukończony typ szkoły wśród absolwentów wybranych kierunków kształcenia

		Średnia obc. 5%		Iloraz (K/M)	N	
		K	M		K	M
Zawodowe	Usługi	1324	1671	0,79	218	59
	Rob. prz./rzem.	1434	1782	0,81	45	480
Średnie (technikum)	Techniczne	1462	1959	0,75	173	613
	Usługi	1499	1903	0,79	49	62
Wyższe	Humanistyczne	1781	2296	0,78	534	226
	Inż./ściśle/przyrodnicze	1862	2466	0,76	195	210

*Młodzi – osoby do 30 r.ż. niekontynuujące edukacji w systemie formalnym.

Źródło: BKL Badanie Ludności 2010–2014.

Deklaracje dotyczące faktycznych przeciętnych miesięcznych płac netto zestawiono z odsetkami osób deklarujących zadowolenie z zarobków również w przypadku absolwentów wybranych kierunków kształcenia. Okazuje się, że za brak istotnych różnic międzypłciowych w odsetkach zadowolonych z zarobków odpowiada wyraźnie liczniejsza kategoria absolwentów kierunków humanistycznych. Jakkolwiek skala dysproporcji zarobkowych między obiema płciami jest bardzo podobna do tej zaobserwowanej wśród przypadku kierunków ścisłych/inżynierskich/przyrodniczych, w przypadku tej ostatniej grupy przekłada się ona na wyraźną różnicę w procentowym udziale zadowolonych z zarobków. Brak różnic pomiędzy płciami w grupie absolwentów kierunków humanistycznych można próbować tłumaczyć zarówno większymi oczekiwaniami płacowymi mężczyzn, jak też po prostu prawdopodobnie częstszym zajmowaniem przez kobiety gorzej opłacanych stanowisk.

Tabela 2.20. Odsetek osób zadowolonych z różnych aspektów wykonywanej pracy etatowej wśród młodych ze względu na wykonywany zawód (wielkie grupy zawodowe)

	Przedst. władz publicznych, wyżsi urzędnicy i kierownicy		Specjaliści		Technicy i inny średni personel		Pracownicy biurowi		Pracownicy usług i sprzedawcy		Rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy		Robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy		Operatorzy i monterzy maszyn i urz.		Pracownicy przy pracach prostych	
	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M
Warunki wykonywania pracy	91	88	89	89	86	86	89	76	76	78	62	82	74	79	67	77	71	68
Sama praca jako taka (to, co robi)	87	95	89	90	87	85	86	76	76	81	43	82	76	82	70	80	68	74
Pewność zatrudnienia	84	83	77	78	72	74	69	66	64	72	60	78	64	72	63	72	64	61
Zarobki	80	77	65	64	59	68	60	59	49	57	51	83	47	62	52	62	53	62
Możliwość rozwoju osobistego i szkoleń	65	81	76	82	66	72	66	51	46	62	18	55	50	53	34	52	40	43
Możliwość awansu	62	78	60	65	52	53	49	38	35	49	37	34	42	40	27	42	25	37
N	63	77	549	374	353	403	487	307	1099	501	15	49	96	1213	79	731	177	394

**Młodzi – osoby do 30. r.ż. niekontynuujące edukacji w systemie formalnym.*

Źródło: BKL Badanie Ludności 2010–2014.

Interesujących wniosków dotyczących różnic w poziomie zadowolenia z pracy etatowej pomiędzy młodymi reprezentantami obu płci dostarcza uwzględnienie w analizie grupy zawodowej, w której pracują respondenci. Najbardziej „egalitarni” w zakresie różnic międzypłciowych w tej kwestii byli specjaliści, wśród których odnotowano jedynie kilkuprocentowe różnice na korzyść mężczyzn w kontekście możliwości rozwoju osobistego i szkoleń oraz możliwości awansu. Te same aspekty, tyle że bardziej wyraziście różnicowały kobiety i mężczyzn pracujących na stanowiskach kierowniczych lub jako przedstawiciele władz publicznych. Sięgająca 16 p.p. rozpiętość różnicy w zadowoleniu z możliwości awansu na korzyść mężczyzn skłania do interpretowania jej w kategoriach „szklanego sufitu”. Podobną dysproporcję w kontekście tego aspektu zaobserwować można również

w grupach pracowników usług i sprzedawców oraz operatorów i monterów (w grupie rolników, ogrodników i rybaków jest ona jeszcze większa, ale w jej przypadku wnioski należy wyciągać ze szczególną ostrożnością ze względu na niewielką liczebność kobiet zajmujących się tą profesją, znajdujących się w próbie). Odsetek zadowolonych z zarobków był z kolei wyraźnie (ok.10–15 p.p.) wyższy wśród mężczyzn w zawodach robotniczych, a także w grupie operatorów i monterów maszyn oraz urządzeń. Również w jednej z dwu grup zawodów robotniczych – wśród robotników przemysłowych i rzemieślników oraz operatorów i monterów, a także wśród pracowników usług i sprzedawców kobiety rzadziej wykazywały zadowolenie z pewności zatrudnienia. Jediną grupą, w której odsetek zadowolonych był wyraźnie wyższy w którymkolwiek z wymiarów oceny w grupie kobiet

byli pracownicy biurowi – kobiety z tej grupy częściej wykazywały zadowolenie z warunków wykonywania pracy, samej pracy jako takiej oraz możliwości rozwoju osobistego i szkoleń, a także awansu.

Jakkolwiek możliwość awansu była tak w grupie kobiet, jak i mężczyzn aspektem pracy, z którego zadowolenie deklarowano relatywnie najrzadziej tak w grupie młodych, jak i „niemłodych” pracujących etatowo pojawiły się osoby, które zgodnie z ich deklaracjami oczekiwały w przeszłości awansu. Ich profile społeczno-demograficzne zestawiono z charakterystykami respondentów, którzy przewidują, że zachowają swój status w pracy (ani nie awansują, ani nie odejdą z firmy), by spróbować lepiej zrozumieć mechanizmy awansu zawodowego (tabela 2.21).

Osoby oczekujące awansu – tak w grupie młodych, jak i „niemłodych” – wyraźnie częściej deklarują dokończanie się w ostatnich 12 miesiącach oraz legitymują się przynajmniej średnim/wyższym wykształceniem. Co interesujące, tacy pracownicy nie pracują wyraźnie dłużej niż osoby oczekujące zachowania swojego statusu.

Tabela 2.21. Profile społeczno-demograficzne pracujących etatowo młodych i „niemłodych” oczekujących awansu i zachowania swojego statusu

	Awansuje		Nie oczekuje awansu (zachowa swój status)	
	Młodzi	Niemłodzi	Młodzi	Niemłodzi
% Kobiet	40	47	42	49
% Przynajmniej średnie wyksz.	82	75	72	63
% Wyższe wykształcenie	48	40	28	27
% Dokształ. się w ubiegłym roku	45	39	29	32
Średnia liczba godz. pracy w tyg.	42,5	43	42,3	41,7
N	410	944	6021	28 785
N średnia liczba godzin	399	920	5870	28 089

*Młodzi – osoby do 30. r.ż. niekontynuujące edukacji w systemie formalnym.

Źródło: Badanie Ludności BKL 2010–2014.

Respondentów, którzy zadeklarowali jeszcze inne oczekiwanie względem swej zawodowej przeszłości – odejście z firmy – zapytano o główną przyczynę takich prognoz. Młodzi – tak kobiety, jak i mężczyźni – najczęściej (wyraźnie częściej niż „niemłodzi”) zdecydowali się na odejście w imię poszukiwań swojej optymalnej ścieżki zawodowej: chęć wykonywania innej pracy wymieniła w tym kontekście niemal 1/3 tak mężczyzn, jak i kobiet. Młodzi mężczyźni trzykrotnie częściej niż kobiety zmieniali pracę ze względu na zbyt niskie zarobki, co wpisuje się w zaobserwowany również w kontekście bezrobotnych generalny trend wyższych oczekiwań płacowych mężczyzn. Młode kobiety z kolei częściej niż mężczyźni wskazywały w tym kontekście na niektóre przyczyny niezależne od woli samego pracownika – nie tylko na konieczność opieki nad dzieckiem lub innym członkiem rodziny, ale też na wygaśnięcie umowy.

Tabela 2.22. Przyczyny prognozowanego odejścia z pracy w grupach pracujących etatowo „młodych” i „niemłodych”

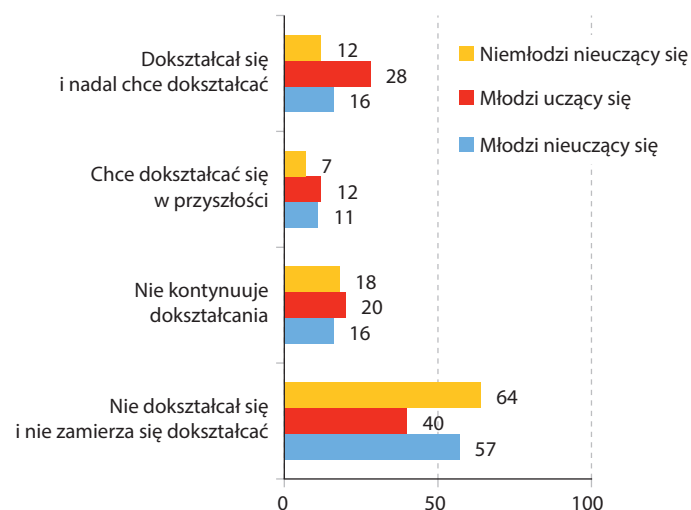
	Młodzi			Niemłodzi		
	K	M	Ogół	K	M	Ogół
Chęć wykonywania innej pracy	30	31	30	13	18	16
Niskie zarobki	9	27	19	10	15	12
Zniechęcenie do tej pracy	9	12	10	10	8	9
Inny powód	9	9	9	12	12	12
Wygaśnięcie umowy	13	4	8	11	7	9
Brak możliwości rozwoju osob.	9	6	8	7	7	7
Redukcja zatrudn. lub upadek firmy	8	5	6	28	19	23
Konieczność opieki nad czł. rodz.	7	0	3	3	1	2
Przeprowadzka	5	2	3	0	1	1
Brak możliwości awansu	2	2	2	1	2	2
Stan zdrowia	0	2	1	2	3	2
Wiek	0	0	0	2	7	5
N	270	332	602	474	610	1084

*Młodzi – osoby do 30. r.ż. niekontynuujące edukacji w systemie formalnym.

Źródło: Badanie Ludności BKL 2010–2014.

ostatnim wątkiem poruszonym w tej części poświęconym sytuacji młodych na polskim rynku pracy jest zagadnienie doksztalcania się osób pracujących, które nie ukończyły jeszcze 30. r. życia.

Wykres 2.2. Doksztalcanie się w grupach młodych pracujących, którzy zakończyli formalną edukację, młodych pracujących i uczących się oraz niemłodych pracujących (ostatnich 12 miesięcy)

*Młodzi – osoby do 30. r.ż. niekontynuujące edukacji w systemie formalnym.

Źródło: Badanie Ludności BKL 2010–2014.

Młodzi absolwenci rzadziej niż pracujący, którzy mają już za sobą 30. r. życia, deklarują, że w ciągu ostatnich 12 miesięcy nie doksztalcali się i jednocześnie nie zamierzają się doksztalcać. Kiedy jednak przejdziemy do kategorii osób, które doksztalcają się i zamierzają kontynuować inwestowanie w siebie, możemy zauważyć, że różnica jest w tym wypadku naprawdę niewielka, szczególnie w zestawieniu z grupą młodych pracujących, którzy wciąż kontynuują naukę – odsetek takich osób był w tej grupie o kilkanaście p.p. wyższy niż w pozostałych dwóch zbiorowościach.

Tabela 2.23. Formy doksztalcania się młodych pracujących, którzy zakończyli formalną edukację

	Gimn. i poniżej	Zas. zawodowe	Średnie	Wyższe	Ogół
Nie podnosił kompetencji	77	81	71	55	69
Tylko kursy, szkolenia itp.	9	11	14	19	15
Tylko samoksztalcanie	10	5	9	12	9
Samoksztalcanie + kursy, szkol. itp.	4	3	6	15	8
N	789	1744	4064	2655	9252

*Młodzi – osoby do 30. r.ż. niekontynuujące edukacji w systemie formalnym.

Źródło: Badanie Ludności BKL 2010–2014.

Udział osób, które zadeklarowały brak udziału w jakiegokolwiek aktywności doksztalcającej w ciągu ostatniego roku, malał wraz z przejściem do kolejnych, coraz to wyższych kategorii wykształcenia (tabela 2.23). W obrębie każdej grupy wśród osób, które deklarowały podjęcie takiej aktywności, w niemal wszystkich grupach najczęściej jako formę doksztalcania deklarowano udział w kursach i/lub szkoleniach.

Tabela 2.24. Powody niepodjęcia aktywności doksztalającej w grupach młodych i niemłodych pracujących, którzy zakończyli formalną edukację

	Młodzi			Niemłodzi		
	K	M	Ogół	K	M	Ogół
Nie potrzebował w pracy	64	67	66	71	74	72
Nie miał czasu z powodów zaw.	8	9	9	6	8	7
Nie miał czasu z powodów osob.	11	6	8	7	4	6
Nie miał motywacji do dokszt.	4	6	5	5	5	5
Były zbyt drogie	6	5	5	4	3	3
Nie było w pobliżu int. kursów	5	5	5	4	4	4
Brak poparcia ze strony pracod.	4	4	4	4	3	3
Nie spełniał wymogów form.	2	2	2	2	1	1
N	3053	4168	7221	15 047	17 911	32 958

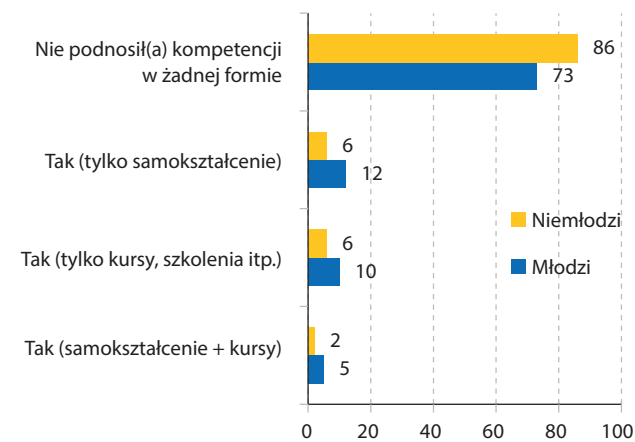
*Młodzi – osoby do 30. r.ż. niekontynuujące edukacji w systemie formalnym.

Źródło: Badanie Ludności BKL 2010–2014.

Pracujący absolwenci, którzy nie podejmowali aktywności doksztalającej – tak młodzi, jak i „niemłodzi” (ci pierwsi częściej), zdecydowanie najczęściej wskazywali jako przyczynę po prostu brak takich potrzeb w kontekście wykonywanej pracy. Płeć praktycznie w ogóle nie różnicowała struktury odpowiedzi w obu grupach – jedynie wśród młodych kobiety nieco częściej niż mężczyźni wybierały odpowiedź „nie miał(a) czasu z powodów osobistych”, co najprawdopodobniej było wynikiem ich większego zaangażowania obowiązkami związanymi z wychowaniem dzieci i prowadzeniem domu.

Podnoszenie swoich kwalifikacji stanowi podstawowe działanie, poprzez które bezrobotni mogą poprawić swoją sytuację rynkową i zwiększyć szanse na zatrudnienie. W grupie młodych bezrobotnych ze wszystkich edycji badania odnotowano o 13 p.p. niższy odsetek osób, które w ciągu ostatnich 12 miesięcy nie podjęły takich działań w zestawieniu z bezrobotnymi „niemłodymi”. Wciąż jednak wartość ta była o 16 p.p. wyższa niż w grupie młodych pracujących absolwentów (patrz wykres 2.2).

Wykres 2.3. Doksztalanie „młodych” i „niemłodych” bezrobotnych w ostatnich 12 miesiącach

*Młodzi – osoby do 30. r.ż. niekontynuujące edukacji w systemie formalnym.

Źródło: BKL Badanie Ludności 2010–2014.

Szczegółowa analiza tabeli 2.5., w której przedstawione zostały odsetki bezrobotnych w grupach wyróżnionych ze względu na płeć i ukończony poziom wykształcenia pozwala zauważyć, że skłonność do podnoszenia swoich umiejętności jest najwyższa wśród osób posiadających wykształcenie wyższe (wśród „niemłodych” absolwentów uczelni częściej takie działania podejmują mężczyźni, w grupie „młodych” kobiety). Największą różnicę zaobserwować można było w tym kontekście w przypadku osób posiadających jedynie gimnazjalne bądź niższe wykształcenie. Wysoki odsetek osób deklarujących udział w zajęciach dokształcających w tej grupie najprawdopodobniej stanowi konsekwencję konieczności uczestnictwa osób bezrobotnych do 25. roku życia w Ochotniczych Hufcach Pracy.

Tabela 2.25. Odsetki bezrobotnych dokształcających się w ostatnich 12 miesiącach w grupach „młodych” i „niemłodych”

	Młodzi			Niemłodzi		
	K	M	Ogół	K	M	Ogół
Gimn. i poniżej	22	22	22	8	7	7
Zas. zawodowe	17	16	17	12	9	10
Średnie	30	29	29	21	17	19
Wyższe	39	34	37	38	42	39
N	1317	1598	2915	2608	2919	5527

*Młodzi – osoby do 30. r.ż. niekontynuujące edukacji w systemie formalnym.

Źródło: BKL Badanie Ludności 2010–2014.

Rozdział 3

Młodzi przedsiębiorcy

Kto najczęściej zakłada własną działalność gospodarczą

W jakich branżach najczęściej działają młodzi przedsiębiorcy

Czy wiedza zdobyta w szkole przydaje się w praktyce młodym przedsiębiorcom

Jakie są plany uczniów i studentów odnośnie do założenia własnej działalności gospodarczej

Jak kształtują się nastroje młodych przedsiębiorców

Rozdział niniejszy został w całości poświęcony zagadnieniom związanym z tzw. młodą przedsiębiorczością. Pytania, na które Czytelnik znajdzie w im odpowiedź, dotyczą czterech kwestii:

- ogólnej charakterystyki młodych przedsiębiorców;
- najczęściej wybieranych przez nich branż działalności;
- nastojów młodych przedsiębiorców;
- oceny przydatności wiedzy zdobytej w toku kształcenia;
- planów związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej, jakie posiadają absolwenci uczelni i szkół ponadgimnazjalnych.

Młodym przedsiębiorcą – w naszym przypadku – została nazwana osoba, która nie ukończyła 30. r.ż. oraz prowadziła w momencie badania działalność gospodarczą. Do próby włączono zarówno osoby, które posiadają status absolwenta, jak i te, które kontynuują edukację w systemie formalnym.

W pierwszej kolejności zaprezentowana zostanie ogólna charakterystyka osób podejmujących taką aktywność.

Wśród osób po 30. roku życia 14% stanowią osoby prowadzące działalność gospodarczą (w tym nierolniczą działalność gospodarczą prowadzi 8%). W przypadku osób młodych (poniżej 30. roku życia) odsetki te są dużo niższe: 4% z nich pracuje na własny rachunek, z czego 3% to działalność nierolnicza. Można zatem sformułować wniosek o dość niskim poziomie młodej przedsiębiorczości i raczej rzadkiej aktywności w tym zakresie w grupie osób młodych. Kwestii tej przyjrzymy się nieco dokładniej, analizując deklarowaną skłonność studentów i uczniów do otwierania własnej działalności.

Już w tym momencie warto podkreślić problem, który poruszony został m.in. w raporcie KPMG na temat sukcesji w polskich firmach, a który wiąże się z postrzeganiem przez młode osoby (w tym potencjalnych sukcesorów) działalności gospodarczej w Polsce jako zajęcia trudnego i obciążonego sporym ryzykiem. Skutkiem takiego obrazu polskiej przedsiębiorczości jest niska skłonność dzieci przedsiębiorców do kontynuowania dzieła

rodziców, a co za tym idzie, brak planu sukcesyjnego wśród ok. 70% firm rodzinnych w Polsce⁴.

Tabela 3.1. Działalność gospodarcza w grupie młodych

	Prowadzi działalność gospodarczą lub rolniczą			Prowadzi nierolniczą działalność gospodarczą		
	Nie	Tak	N	Nie	Tak	N
Młodzi	96	4	24 555	97	3	24 555
Niemłodzi	86	14	63 897	92	8	63 896

**Młodzi – osoby do 30. r.ż. prowadzące działalność gospodarczą (lub rolniczą), zarówno absolwenci, jak i osoby kontynuujące edukację w systemie formalnym.*

Źródło: BKL – Badanie Ludności 2010–2014.

To, co odróżnia młodych od starszych, to niższa proporcja osób, które decydują się na działalność rolniczą. Fakt ten tłumaczyć można niższą skłonnością osób młodych do kontynuowania tradycji rodzinnych i pozostawiania w rolnictwie, ale też może on wynikać z mniejszej skłonności wśród młodych do korzystania z przywilejów, jakie daje przynależność do KRUS.

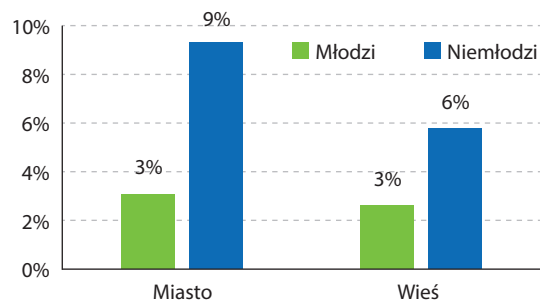
Odsetek przedsiębiorców wśród młodych mieszkańców miast i wsi jest podobny. Natomiast wśród mieszkańców miast po 30. r. życia prowadzenie własnej firmy jest częściej spotykanym modelem pracy zawodowej niż na wsi. Przy czym różnica w podejmowaniu aktywności gospodarczej między młodymi i niemłodymi ze wsi jest mniejsza niż w przypadku miasta.

Jeśli uwzględnilibyśmy w analizach nie tylko działalność gospodarczą, ale też rolniczą, to wnioski stawiałyby w nieco innym świetle mieszkańcy miast i wsi. Młodzi mieszkańcy miast w zasadzie takiej działalności nie prowadzą, podczas gdy ok. 1% dorosłych zamieszkujących miasta deklaruje

⁴ Por. KPMG (2014), Barometr firm rodzinnych. Z optymizmem w przyszłość, <http://www.kpmg.com/PL/pl/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/Documents/2014/Barometr-firm-rodzinnych-KPMG-IFR.pdf> [20.10.2014].

prowadzenie działalności gospodarczej. Z naturalnych względów aktywność w formie gospodarstwa rolniczego jest zdecydowanie częstsza wśród mieszkańców wsi – ok 3% młodych oraz ok. 15% osób po 30. r.ż. deklaruje takie zaangażowanie.

Wykres 3.1. Udział przedsiębiorców w grupie osób młodych i niemłodych a miejsce zamieszkania

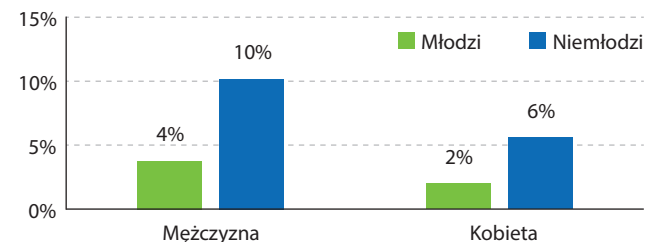
**Młodzi – osoby do 30. r.ż. prowadzące działalność gospodarczą, zarówno absolwenci, jak i osoby kontynuujące edukację w systemie formalnym.*

$N_{młodzi} = 24\ 555, N_{niemłodzi} = 63\ 896$

Źródło: BKL – Badanie Ludności 2010–2014.

Przedsiębiorczość jest bardziej popularna wśród mężczyzn: 4% młodych mężczyzn to przedsiębiorcy, podczas gdy wśród pań odsetek ten jest o połowę mniejszy i sięga zaledwie 2%. Podobne proporcje daje się zauważyć wśród osób po trzydziestce: 10% mężczyzn prowadzi działalność gospodarczą, podczas gdy wśród kobiet właścicielki przedsiębiorstw stanowią zaledwie 6%.

Wykres 3.2. Udział przedsiębiorców w grupie osób młodych i niemłodych a ich płeć

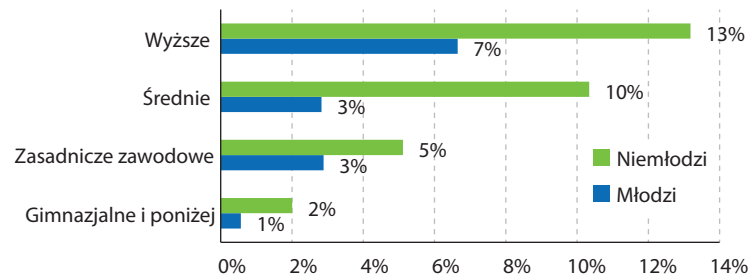
**Młodzi – osoby do 30. r.ż. prowadzące działalność gospodarczą zarówno absolwenci, jak i osoby kontynuujące edukację w systemie formalnym.*

$N_{młodzi} = 24\ 555, N_{niemłodzi} = 63\ 896$

Źródło: BKL – Badanie Ludności 2010–2014.

Poziom przedsiębiorczości, i to zarówno wśród młodych, jak i osób po 30. r.ż., jest silnie skorelowany z ich poziomem wykształcenia. W grupie młodych osób z wyższym wykształceniem przedsiębiorcy stanowią 7%. Zdecydowanie mniejszą popularnością cieszy się prowadzenie firmy wśród osób z wykształceniem średnim, zawodowym (ok. 3%) czy gimnazjalnym (1%). Podobne proporcje można zaobserwować wśród osób po 30. r. życia: prowadzenie własnej działalności jest popularniejsze wśród osób po studiach, a im niższe wykształcenie, tym mniejsze zainteresowanie tego typu działalnością.

Wykres 3.3. Udział przedsiębiorców w grupie osób młodych i niemłodych a poziom wykształcenia badanych

*Młodzi – osoby do 30. r.ż. prowadzące działalność gospodarczą, zarówno absolwenci, jak i osoby kontynuujące edukację w systemie formalnym.

$N_{młodzi} = 24\ 555$, $N_{niemłodzi} = 63\ 896$

Źródło: BKL – Badanie Ludności 2010–2014.

Posiadanie wyższego wykształcenia nie jest czynnikiem zmniejszającym różnice w aktywności przedsiębiorczej między kobietami a mężczyznami. Naturalnie, zdecydowanie wyższy odsetek kobiet posiadających dyplom uniwersytecki podejmuje taką aktywność, jednak proporcja przedsiębiorczych mężczyzn z wyższym wykształceniem także wrasta. W zasadzie w każdej z grup wyróżnionych ze względu na poziom wykształcenia odsetek mężczyzn podejmujących działalność gospodarczą jest ponaddwukrotnie wyższy niż analogiczny odsetek kobiet.

Tabela 3.2. Odsetek absolwentów poszczególnych kierunków studiów prowadzących działalność gospodarczą

	Mężczyzna		Kobieta		N	
	Młodzi	Niemłodzi	Młodzi	Niemłodzi	Młodzi	Niemłodzi
Kształcenie	12	10	4	4	436	1397
Nauki humanistyczne i sztuka	18	20	5	5	216	821
Nauki społeczne, gospodarka i prawo	10	21	3	9	1230	3205
Nauka	9	18	3	6	365	938
Zdrowie i opieka społeczna	12	39	5	17	245	611
Technika, przemysł, budownictwo	9	21	4	12	387	1238
Rolnictwo	10	24	11	13	76	290
Usługi	16	17	5	15	207	264
Kształcił się na kilku kierunkach	15	19	4	9	791	2780

*Młodzi – osoby do 30. r.ż. prowadzące działalność gospodarczą, absolwenci uczelni.

Źródło: BKL – Badanie Ludności 2010–2014.

Czynnikiem, który istotnie różnicuje szansę prowadzenia działalności gospodarczej przez osoby młode, jest ukończony przez nie kierunek studiów. Zażywszy na fakt, że to właśnie wśród absolwentów uczelni odnaleźć można największy odsetek przedsiębiorców, czynnik ten nie powinien umknąć naszej uwadze. W oparciu o dane zamieszczone w tabeli 3.2 możemy zaklasyfikować absolwentów uczelni do następujących grup:

1. Kształcenie oraz nauki humanistyczne i sztuka

Absolwenci tych kierunków podejmują aktywność przedsiębiorczą ok. trzy razy częściej niż absolwentki. Co ciekawe, w zasadzie nie obserwuje się istotnych różnic w odsetku przedsiębiorców wśród osób przed i po 30. r.ż. Można postawić hipotezę, że brak różnic między młodszymi i starszymi jest efektem dość trudnej sytuacji rynkowej młodych absolwentów tych

kierunków, która mobilizuje ich do podejmowania działania „na własną rękę”.

2. Nauki społeczne, gospodarka i prawo, nauka, technika, przemysł, budownictwo

Młodzi kończący ww. kierunki stają się przedsiębiorcami mniej więcej dwa razy rzadziej niż absolwenci tych samych kierunków posiadający więcej niż trzydzieści lat. Przy tym odsetek kobiet prowadzących własną działalność gospodarczą wzrasta proporcjonalnie szybciej po przejściu do grupy osób po trzydziestce niż analogiczny odsetek mężczyzn, ale tylko wśród kończących nauki humanistyczne i sztukę oraz technikę, przemysł i budownictwo.

3. Zdrowie i opieka społeczna

Jest to grupa charakteryzująca się najwyższym poziomem przedsiębiorczości w grupie osób po 30. r.ż. Należy jednak zaznaczyć, że poziom ten wynika ze specyfiki funkcjonowania sektora zdrowotnego w Polsce, w tym z równoległego podejmowania zatrudnienia w jednostkach publicznych oraz prowadzenia własnej działalności gospodarczej (zaangażowanie w jednostkach niepublicznych).

4. Rolnictwo, usługi

Absolwenci tej grupy kierunków charakteryzują się relatywnie wysoką słonością do prowadzenia własnego biznesu, przy czym w przypadku usług zdecydowanie wyższy odsetek kobiet rozpoczyna aktywność przedsiębiorczą po 30. r.ż.

Pewną specyfikę można zauważyć w przypadku branż działalności częściej wybieranych przez osoby poniżej 25. r.ż. Młodych, częściej niż ich starszych kolegów, interesuje prowadzenie działalności w obszarze informacji

i komunikacji (obejmującym usługi telekomunikacyjne, informatyczne, produkcję filmów, nagrań wideo etc.), działalności profesjonalnej, naukowej i technicznej (usługi prawne, rachunkowo-księgowo, doradztwo podatkowe, usługi architektoniczne i inżynierskie, usługi reklamowe, usługi weterynaryjne), pozostałej działalności usługowej (obejmującej m.in. usługi naprawy komputerów, ale też usługi związane z poprawą kondycji fizycznej), a także handlu hurtowego i detalicznego oraz naprawy pojazdów samochodowych. Branże wybierane przez młodych zazwyczaj związane są ze względnie nowymi dziedzinami oraz względnie często powiązane są z nowymi technologiami.

Tabela 3.3. Branże przedsiębiorst, częściej spotykane w przypadku młodych przedsiębiorców (wybrane, najbardziej istotne różnice)

	Młodzi	Niemłodzi	N
Sekcja G – Handel hurtowy i detaliczny, naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle	19	16	1590
Sekcja J – Informacja i komunikacja	4	2	203
Sekcja M – Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna	6	4	389
Sekcja S – Pozostała działalność usługowa	7	5	518

*Młodzi – osoby do 30. r.ż. prowadzące działalność gospodarczą zarówno absolwenci, jak i osoby kontynuujące edukację w systemie formalnym.

Źródło: BKL – Badanie Ludności 2010–2014.

Tabela 3.4. Wiek rozpoczęcia działalności gospodarczej

		Niewyższe	Wyższe
Młodzi	Do 20. r.ż.	15	8
	Od 20. do 24. r.ż.	51	31
	Od 24. do 30. r.ż.	34	61
	N	437	271
Niemłodzi	Do 20. r.ż.	5	2
	Od 20. do 24. r.ż.	11	8
	Od 24. do 30. r.ż.	26	34
	Powyżej 30. r.ż.	58	56
	N	3519	1565

*Młodzi – osoby do 30. r.ż. prowadzące działalność gospodarczą, zarówno absolwenci, jak i osoby kontynuujące edukację w systemie formalnym.

Źródło: BKL – Badanie Ludności 2010–2014.

Zdecydowana większość przedsiębiorców w Polsce decyzję o rozpoczęciu działalności gospodarczej podjęła po 30. r. życia. W przypadku młodych przedsiębiorców z wyższym wykształceniem okres rozpoczęcia pracy na własny rachunek wypada przeważanie pomiędzy 24. a 30. rokiem życia, co zapewne łączy się z kończeniem etapu edukacji formalnej i stawianiem pierwszych kroków na rynku pracy, choć prawie 1/3 z nich założyła własną firmę jeszcze w trakcie studiów.

Osoby młode, ale bez wyższego wykształcenia, decydują się na taki krok jeszcze wcześniej, bo już po 20. r. życia, co w ich przypadku również jest związane ze zdobywaniem pierwszych doświadczeń zawodowych.

Tabela 3.5. Wiek rozpoczęcia działalności gospodarczej a płeć i poziom wykształcenia badanego

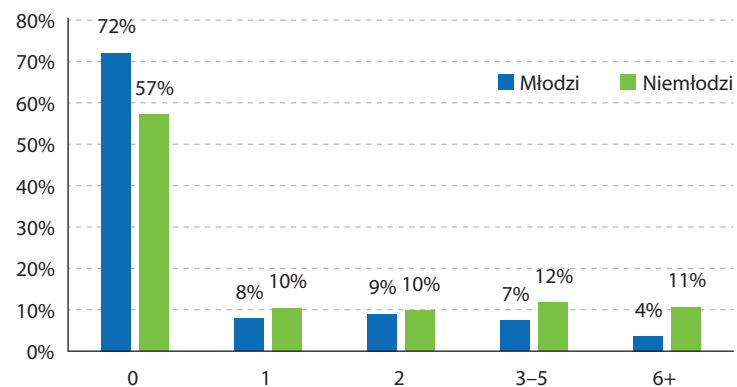
		Niewyższe	Wyższe	N	
Wiek	Do 20. r.ż.	Mężczyzna	15	10	62
		Kobieta	16	5	26
	Od 20. do 24. r.ż.	Mężczyzna	56	31	219
		Kobieta	42	32	90
	Od 24. do 30. r.ż.	Mężczyzna	30	59	189
		Kobieta	42	63	121

*Młodzi – osoby do 30. r.ż. prowadzące działalność gospodarczą zarówno absolwenci, jak i osoby kontynuujące edukację w systemie formalnym.

Źródło: BKL – Badanie Ludności 2010–2014.

Młodzi mężczyźni wcześniej niż rówieśniczki decydują się na założenie firmy. Jest to widoczne zarówno wśród osób z wyższym wykształceniem, jak i wśród tych, których edukacja zakończyła się na szczeblu niższym.

Choć większość firm w Polsce to jednoosobowe działalności gospodarcze, to szczególnie w przypadku młodych praca na swoim łączy się z niezatrudnianiem innych pracowników (72% ich nie posiada).

Wykres 3.4. Liczba pracowników zatrudnianych przez młodych przedsiębiorców

*Młodzi – osoby do 30. r.ż. prowadzące działalność gospodarczą zarówno absolwenci, jak i osoby kontynuujące edukację w systemie formalnym.

$$N_{\text{młodzi}} = 705, N_{\text{niemłodzi}} = 5054$$

Źródło: BKL – Badanie Ludności 2010–2014.

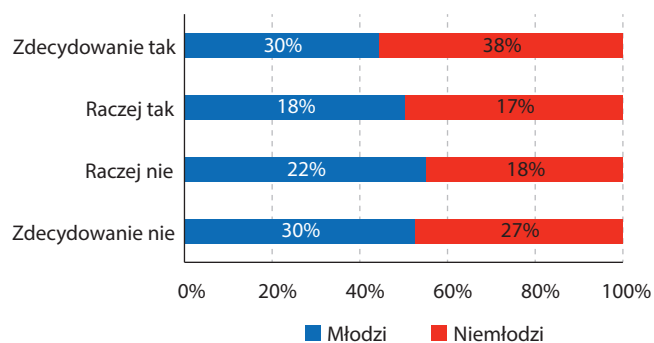
Z kolei wśród przedsiębiorców po 30. roku życia 43% dysponuje co najmniej jednym pracownikiem. Wiąże się to zapewne ze specyfiką pracy osób młodych, które nader często korzystają z formy zatrudnienia, jaką jest samozatrudnienie.

Zarówno młodzi, jak i nieco starsi przedsiębiorcy nie są zgodni co do tego, czy wykonywana praca jest zgodna z posiadanym przez nich wykształceniem. Mniej więcej połowa z nich jest skłonna ową zgodność potwierdzić, podczas gdy reszta badanych jest odmiennego zdania.

Dodać warto, że to wśród przedsiębiorców po 30. r.ż. oceny zgodności wykonywanej pracy ze zdobytym wykształceniem są o 8 p.p. wyższe.

Zgodność wykonywanej pracy z wykształceniem jest zależna od poziomu posiadanego wykształcenia jedynie w grupie młodych. Młodzi z wyższym wykształceniem są nieco bardziej skłonni (różnica 4 p.p.) do formułowania ocen „zdecydowanie tak”.

Wykres 3.5. Zgodność wykonywanej pracy z wykształceniem (ocena młodych prowadzących nierolniczą działalność gospodarczą)

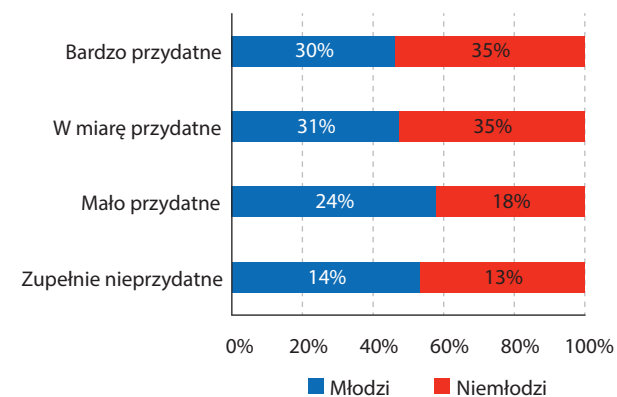
*Młodzi – osoby do 30. r.ż. prowadzące działalność gospodarczą zarówno absolwenci, jak i osoby kontynuujące edukację w systemie formalnym.

$$N_{\text{młodzi}} = 427, N_{\text{niemłodzi}} = 3042$$

Źródło: BKL – Badanie Ludności 2012–2014.

Co ciekawe, większość przedsiębiorców uznaje wiedzę i umiejętności wyniesione ze szkoły za bardzo lub w miarę przydatne. Szczególnie wśród przedsiębiorców po trzydziestce odsetek ten jest wysoki i sięga 70%. Częściej krytyczną opinię w tym względzie wyrażają osoby młode, spośród których 38% uważa, że wiedza ta jest mało przydatna lub też nie jest przydatna w ogóle. W grupie starszych przedsiębiorców taką opinię ma 31% badanych.

Wykres 3.6. Na ile są przydatne wiedza i umiejętności ze szkół (ocena młodych prowadzących nierolniczą działalność gospodarczą)

*Młodzi – osoby do 30. r.ż. prowadzące działalność gospodarczą zarówno absolwenci, jak i osoby kontynuujące edukację w systemie formalnym.

$$N_{\text{młodzi}} = 429, N_{\text{niemłodzi}} = 3085$$

Źródło: BKL – Badanie Ludności 2012–2014.

Osoby z wyższym wykształceniem zdecydowanie częściej uznają kompetencje wyniesione ze szkoły za przydatne. Zdobyta w ten sposób wiedza i umiejętności jest postrzegana jako zdecydowanie przydatna przez prawie połowę osób po 30. roku życia i ponad 1/3 osób przed trzydziestką. Tymczasem osoby młode, ale bez wyższego wykształcenia, najczęściej wskazują na brak zastosowania wiedzy szkolnej w pracy zawodowej.

Mając na względzie fakt, że większość młodych podejmuje działalność niezwiązaną z ich wykształceniem, wyniki te należy uznać za dosyć optymistyczne, świadczą one bowiem o tym, że szkoła jest w stanie ukształtować kompetencje przydatne w pracy przedsiębiorcy bez względu na formę, branżę i zakres działalności firmy.

Tabela 3.6. Na ile są przydatne wiedza i umiejętności ze szkół a fakt ukończenia studiów wyższych (ocena młodych prowadzących nierolniczą działalność gospodarczą)

		Zdecydowanie nie	Raczej nie	Raczej tak	Zdecydowanie tak	N
Niewyższe	Młodzi	35	25	14	27	259
	Niemłodzi	29	21	17	33	2078
Wyższe	Młodzi	23	18	23	36	168
	Niemłodzi	22	12	18	48	964

*Młodzi – osoby do 30. r.ż. prowadzące działalność gospodarczą, zarówno absolwenci, jak i osoby kontynuujące edukację w systemie formalnym.

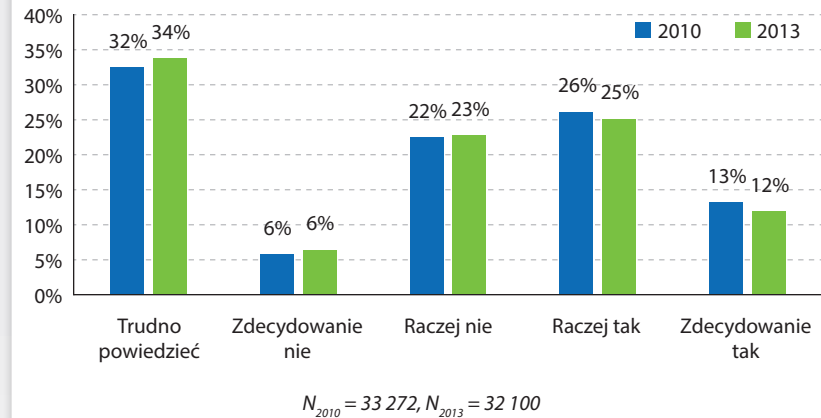
Źródło: BKL – Badanie Ludności 2012–2014.

W zasadzie trudno jest wskazać pozytywne trendy w zakresie wzrostu aspiracji przedsiębiorczych wśród polskich studentów. Mówić należy tutaj raczej o pewnej stabilizacji deklaracji.

Studenci pytani o wiązanie swoich planów zawodowych z pracą na własny rachunek nieco częściej niż trzy lata temu wyrażali niezdecydowanie. Ubyło przy tym entuzjastów takiego rozwiązania. Na mniej więcej stałym poziomie utrzymuje się odsetek tych, którzy zdecydowanie nie zamierzają rozpocząć własnej działalności (6%) lub raczej nie mają takich planów.

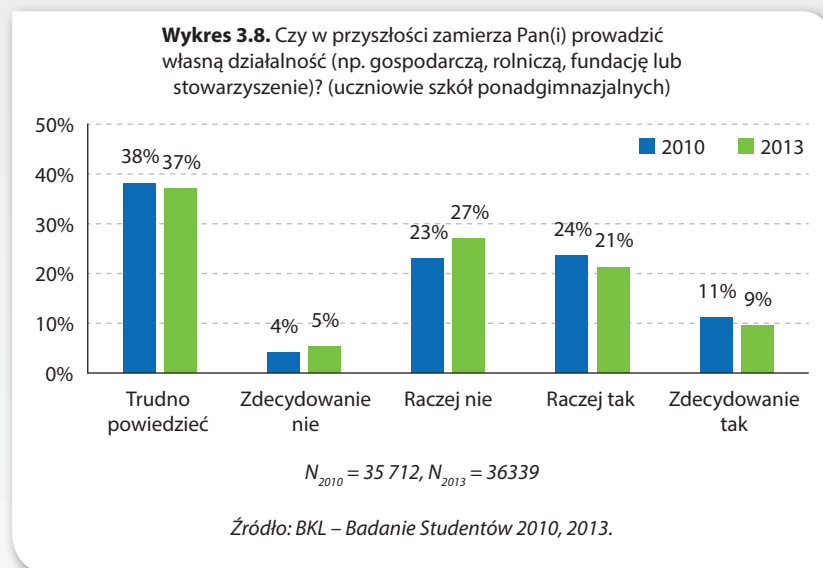
Jak pamiętamy z poprzedniego rozdziału, relatywnie wysoki odsetek deklarujących zdecydowaną chęć prowadzenia własnej działalności nie przekłada się na realne wskaźniki przedsiębiorczości (zaledwie ok. 7% osób z wyższym wykształceniem do 30. r.ż. deklaruje, że prowadzi własną działalność gospodarczą). Można zatem powiedzieć, że dopiero co ok. piąty student chętny do otwarcia działalności gospodarczej jest w stanie wdrożyć swój plan tuż po studiach (przed ukończeniem 30. r.ż.). Warto w przyszłości zastanowić się, jakie są przyczyny nadmienionej rozbieżności deklaracji i rzeczywistości, czy mają one swoje źródło w samych studentach, czy też w czynnikach zewnętrznych, hamujących ich skłonności przedsiębiorcze.

Wykres 3.7. Czy w przyszłości zamierza Pan(i) prowadzić własną działalność (np. gospodarczą, rolniczą, fundację lub stowarzyszenie)? (studenci)

Źródło: BKL – Badanie Studentów 2010, 2013.

Również w grupie uczniów szkół ponadgimnazjalnych nieco mniej jest osób chętnych do rozpoczęcia pracy na własny rachunek niż jeszcze trzy lata temu. Przybyło za to osób nieplanujących założenia firmy, chociaż niezmiennie największą grupę stanowią osoby, które nie posiadają sprecyzowanych planów zawodowych. I w tym przypadku rozbieżności deklaracji i rzeczywistości są duże. W grupie młodych nieposiadających wyższego wykształcenia ok. 3% prowadzi działalność gospodarczą, podczas gdy otwartość na prowadzenie takiej działalności deklaruje ponad 30% osób.

W ciągu ostatnich trzech lat przybyło sceptyków wobec tzw. „pracy na swoim” zarówno wśród kobiet, jak i wśród mężczyzn. Wciąż jednak to panowie są zdecydowanie bardziej skłonni do prowadzenia przedsiębiorstwa lub instytucji pozarządowej. Uczennice i studentki albo nie mają zdania na ten temat, albo też są raczej przeciwne takiemu wyborowi⁵.

Tabela 3.7. Plany studentów i uczniów szkół ponadgimnazjalnych odnośnie do prowadzenia w przyszłości działalności (np. gospodarczej, rolniczej, fundacji lub stowarzyszenia) a płeć badanych i rok badania

	Studenci				Uczniowie			
	Kobieta		Mężczyzna		Kobieta		Mężczyzna	
	2010	2013	2010	2013	2010	2013	2010	2013
Trudno powiedzieć	35	36	28	31	42	40	34	34
Zdecydowanie nie	6	7	6	6	4	6	4	5
Raczej nie	25	25	19	20	25	29	20	24
Raczej tak	24	23	30	28	21	19	27	24
Zdecydowanie tak	11	10	18	15	8	6	15	13
N	20 731	18 955	11 992	12 339	18 913	19 146	16 700	17 193

Źródło: BKL – Badanie Studentów 2010, 2013.

⁵ Warto zwrócić uwagę na to, że pytanie kwestionariuszowe dotyczyło łącznie aktywności przedsiębiorczej oraz aktywności w sektorze pozarządowym. Prawdopodobnym jest, że zadanie osobno pytania o skłonność do założenia firmy oraz prowadzenia NGO ujawniłoby kolejne różnice pomiędzy kobietami i mężczyznami.

Plany związane z prowadzeniem własnej działalności gospodarczej w dużej mierze zależą od kierunku kształcenia i specyfiki zawodów, jakie po jego ukończeniu można wykonywać. Do grupy najczęściej rozważających możliwość pracy na własny rachunek należą studenci weterynarii (choć tu, w porównaniu z rokiem 2010, można też zaobserwować największy spadek) oraz kierunków z grup: usługi dla ludności, architektura i budownictwo, rolnictwo, leśnictwo i rybołówstwo, medycyna, kierunki artystyczne i prawne.

Planów takich nie mają za to z reguły studenci kierunków z grupy: fizycznej, matematycznej i statystycznej. Co ważne, na każdym kierunku studiów istnieje bardzo duża grupa studentów niezdecydowanych, która nie umie odpowiedzieć, jakie są jej plany w tym zakresie.

Tabela 3.8. Plany studentów odnośnie do prowadzenia w przyszłości działalności (np. gospodarczej, rolniczej, fundacji lub stowarzyszenia) a kierunku, na którym kształcą się badani i rok badania

		Pedagogiczna	Humanistyczna	Artystyczna	Spoleczna	Ekonomiczna i administracyjna	Prawna	Dziennikarstwa i informacji	Biologiczna	Fizyczna	Matematyczna i statystyczna	Informatyczna	Medyczna	Opieki społecznej	Inżynierijno-techniczna	Produkcji i przetwórstwa	Architektury i budownictwa	Rolnicza, leśna i rybactwa	Weterynaryjna	Usługi dla ludności	Ochrony środowiska	Usług transportowych	Ochrony i bezpieczeństwa
Trudno powiedzieć	2010	34	32	29	34	35	29	29	37	33	31	30	29	34	32	38	27	32	10	30	38	25	29
	2013	37	32	35	36	34	30	32	39	28	37	31	29	38	37	34	32	30	32	31	38	27	37
Zdecydowanie nie	2010	8	8	5	5	5	5	7	6	6	13	6	6	7	5	2	4	9	3	3	3	10	9
	2013	7	10	5	4	7	7	9	7	12	9	8	6	2	5	7	3	5	3	4	2	5	8
Raczej nie	2010	26	26	17	23	20	23	22	27	28	26	22	21	35	23	23	13	17	2	17	16	25	21
	2013	27	23	17	23	20	21	26	27	31	29	21	21	21	25	25	17	18	12	16	20	29	26
Raczej tak	2010	23	22	35	25	27	27	28	21	22	18	29	28	15	26	27	35	29	53	35	27	28	32
	2013	19	24	26	27	27	29	24	21	22	17	25	25	28	24	24	33	31	32	32	23	32	20
Zdecydowanie tak	2010	9	12	14	13	14	15	14	10	11	12	14	15	8	14	10	21	13	32	16	16	11	9
	2013	11	11	17	11	12	14	8	6	7	8	15	19	10	10	10	15	16	20	16	16	8	8
N	2010	3174	3980	545	4414	5092	682	552	1143	1138	483	1448	2736	97	2810	1088	1239	623	98	1231	440	204	56
	2013	2342	3321	569	4295	4390	384	406	1158	968	566	1604	2199	89	3750	1481	1568	792	105	833	715	261	309

Źródło: BKL – Badanie Studentów 2010, 2013.

Prowadzenie własnej działalności gospodarczej idzie w parze z poziomem satysfakcji z pracy. Zdecydowana większość osób samozatrudnionych, niezależnie od wieku, jest zadowolona z warunków jej wykonywania oraz zarobków. Praca nie odpowiada zaledwie 4% przedsiębiorców. Wśród osób nieprowadzących działalności nastroje są nieco inne: co prawda i tutaj przeważają osoby usatysfakcjonowane (66% wśród młodych, 64% wśród pozostałych grup wiekowych), jednak spora jest grupa tych, którym nie odpowiadają warunki zatrudnienia lub którzy nie mają zdania na ten temat.

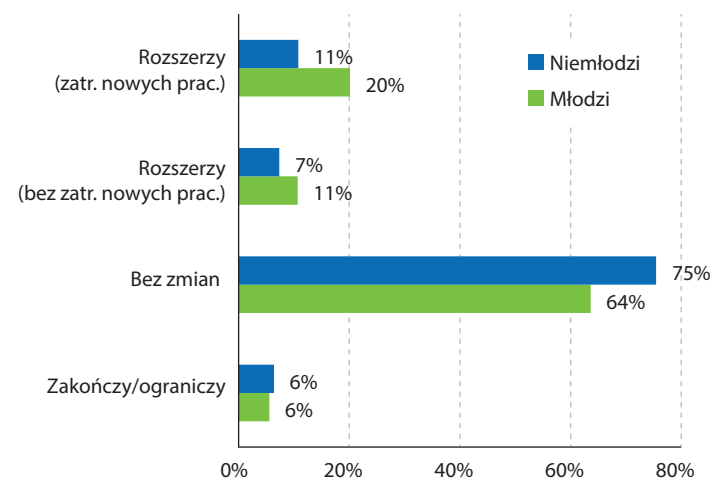
Tabela 3.9. Na ile odpowiada praca, w tym warunki jej wykonywania i zarobki

		Nie odpowiada	Trudno powiedzieć	Odpowiada	N
Nie prowadzi działalności gospodarczej	Młodzi	14	20	66	319
	Niemłodzi	15	22	64	3911
Prowadzi nierolniczą działalność gospodarczą	Młodzi	4	6	90	709
	Niemłodzi	4	8	88	5084

Źródło: BKL – Badanie Ludności 2012–2014.

*Młodzi – osoby do 30. r.ż. prowadzące działalność gospodarczą zarówno absolwenci, jak i osoby kontynuujące edukację w systemie formalnym.

Wykres 3.9. Prognozy przedsiębiorstwa odnośnie do rozszerzenia bądź ograniczenia działalności w najbliższych 12 miesiącach

*Młodzi – osoby do 30. r.ż. prowadzące działalność gospodarczą zarówno absolwenci, jak i osoby kontynuujące edukację w systemie formalnym.

$N_{młodzi} = 708$, $N_{niemłodzi} = 5085$

Źródło: BKL – Badanie Ludności 2010–2014.

Niezależnie od wieku większość osób prowadzących działalność nie przewiduje zmian w zakresie działania firmy. O rozszerzaniu działalności częściej niż starsi przedsiębiorcy myślą młodzi – optymizm wykazuje aż 31% z nich. Wśród przedsiębiorców po 30. roku życia o zamiarach rozszerzenia działalności wspomina zaledwie 18% badanych.

Nastroje wśród przedsiębiorców zależą również od branży, w której działają. Najczęściej prognozują wzrost swojej firmy młodzi przedsiębiorcy z branży usług specjalistycznych, opieki zdrowotnej i pomocy społecznej, przemysłu i górnictwa oraz budownictwa i transportu.

Na tym tle najmniej pozytywnie swoją sytuację oceniają młodzi prowadzący działalność gospodarczą w zakresie edukacji – prawie 17% z nich przewiduje zakończenie lub ograniczenie działalności. Zważywszy na to, że niewielu młodych i tak prowadzi działania w tym obszarze, można stwierdzić, że dla początkujących przedsiębiorców jest to branża trudna.

Największą stagnację przewidują (niezależnie od wieku) przedsiębiorcy z branży rolniczej.

Tabela 3.10. Prognozy przedsiębiorstwa odnośnie do rozszerzenia bądź ograniczenia działalności w najbliższych 12 miesiącach a branża firmy

	Zakończy/ ograniczy		Pozostawi bez zmian		Rozszerzy (bez zatr. nowych prac.)		Rozszerzy (zatr. nowych prac.)	
	Młodzi	Niemłodzi	Młodzi	Niemłodzi	Młodzi	Niemłodzi	Młodzi	Niemłodzi
Rolnictwo	4	6	81	88	13	5	3	1
Przemysł i górnictwo	2	9	71	72	5	7	22	12
Budownictwo i transport	5	6	73	78	4	3	19	13
Handel, zakwaterowanie, gastrologia, usługi wspierające	7	7	64	76	13	7	16	10
Usługi specjalistyczne	5	4	55	73	15	12	26	11
Edukacja	17	3	61	71	17	15	6	11
Opieka zdrowotna i pomoc społeczna	0	5	64	79	12	10	24	6
N	49	545	703	7258	116	569	151	588

*Młodzi – osoby do 30. r.ż. prowadzące działalność gospodarczą zarówno absolwenci, jak i osoby kontynuujące edukację w systemie formalnym.

Źródło: BKL – Badanie Ludności 2010–2014.

Niezależnie od wieku te osoby, które zamierzają ograniczyć lub zakończyć prowadzenie działalności gospodarczej, jako największe utrudnienia w kontynuowaniu działalności wskazują nadmierne obciążenia podatkowe, zbyt dużą konkurencję, a także uciążliwe przepisy prawne. Stosunkowo mały wpływ mają takie aspekty jak: dostępność kredytów, brak certyfikatów lub uprawnień, aspekty związane z sytuacją rodzinną, zdrowotną i wiekiem przedsiębiorcy.

Tabela 3.11. Główne utrudnienie, powód spodziewanego ograniczenia/zakończenia działalności

	Młodzi	Niemłodzi
Brak chęci do prowadzenia działalności	3	3
Zła sytuacja finansowa firmy	11	14
Uciążliwe przepisy prawne	18	17
Dostępność kredytu	3	3
Brak odpowiednich pracowników	2	3
Zbyt duże obciążenia podatkowe	26	22
Zbyt duża konkurencja	19	18
Konieczność opieki nad dzieckiem bądź innym członkiem rodziny	3	1
Sytuacja rodzinna	2	2
Stan zdrowia	1	5
Wiek	0	2
Brak odpowiednich certyfikatów i uprawnień	1	0
Niedostateczne doświadczenie	3	1
Inny powód	8	10
N	982	8723

**Młodzi – osoby do 30. r.ż. prowadzące działalność gospodarczą zarówno absolwenci, jak i osoby kontynuujące edukację w systemie formalnym.*

Źródło: BKL – Badanie Ludności 2010–2014.

Wymieniane utrudnienia nieco różnicuje wiek przedsiębiorców. Osoby do 30. r.ż. częściej wymieniają czynniki takie, jak zbyt duże obciążenia podatkowe, konieczność opieki nad dzieckiem lub innym członkiem rodziny oraz niedostateczne doświadczenie. Przedsiębiorcy po trzydziestce częściej zwracają uwagę na następujące utrudnienia: zła sytuacja finansowa firmy oraz stan zdrowia.

Tabela 3.12. Główne utrudnienie, powód spodziewanego ograniczenia/zakończenia działalności w grupie młodych przedsiębiorców a płeć osoby prowadzącej działalność gospodarczą

	Mężczyzna	Kobieta
Brak chęci do prowadzenia działalności	2	4
Zła sytuacja finansowa firmy	11	11
Uciążliwe przepisy prawne	20	12
Dostępność kredytu	2	5
Brak odpowiednich pracowników	2	2
Zbyt duże obciążenia podatkowe	29	21
Zbyt duża konkurencja	19	21
Konieczność opieki nad dzieckiem bądź innym członkiem rodziny	0	7
Sytuacja rodzinna	1	4
Stan zdrowia	1	0
Wiek	0	1
Brak odpowiednich certyfikatów i uprawnień	1	0
Niedostateczne doświadczenie	2	3
Inny powód	8	8
N	640	340

**Młodzi – osoby do 30. r.ż. prowadzące działalność gospodarczą zarówno absolwenci, jak i osoby kontynuujące edukację w systemie formalnym.*

Źródło: BKL – Badanie Ludności 2010–2014.

Katalog czynników utrudniających młodym kobietom przedsiębiorcom prowadzenie działalności gospodarczej jest szerszy niż w przypadku mężczyzn przedsiębiorców. Co prawda kobiety, podobnie jak mężczyźni, najczęściej wskazują na zbyt duże obciążenia podatkowe, konkurencję oraz uciążliwe przepisy prawne. Jednak dla pań nie bez znaczenia pozostają takie bariery jak: konieczność opieki nad dzieckiem lub innym członkiem rodziny oraz sytuacja rodzinna, które w przypadku mężczyzn nie stanowią głównej przyczyny ograniczania działalności. Kobiety także, dwa razy częściej niż mężczyźni, przyznają się do braku chęci do prowadzenia działalności, jak również narzekają na dostępność kredytu.

Oczekiwania i plany zawodowe uczniów i studentów

Jakie są oczekiwania finansowe uczniów i studentów

Którzy uczniowie i studenci najsilniej deklarują gotowość do podjęcia pracy i jak wiele są gotowi dla niej poświęcić

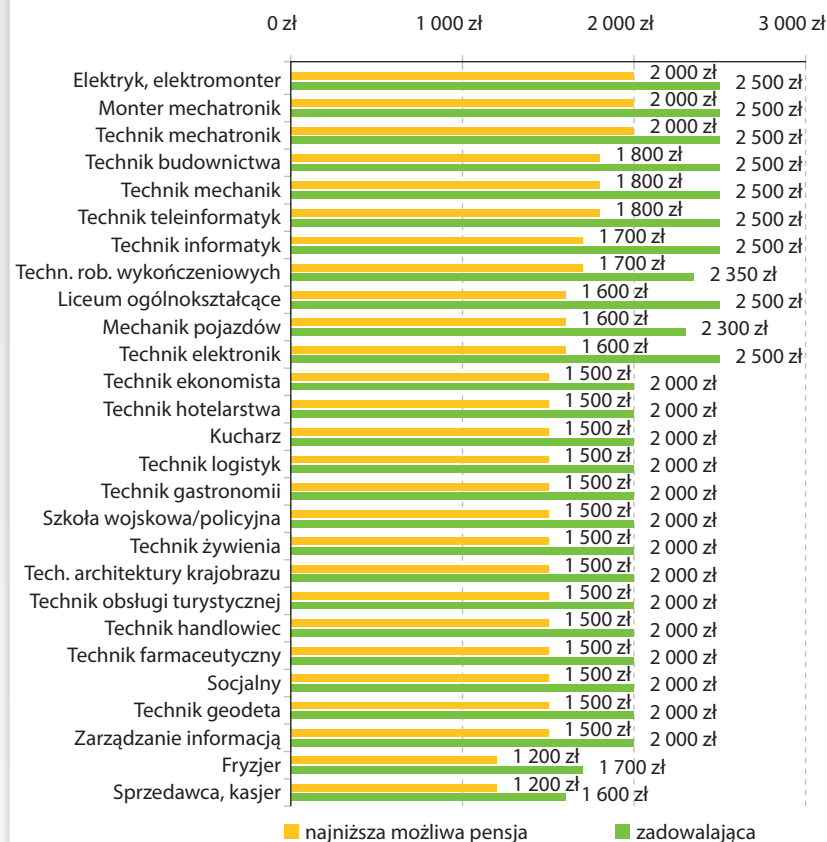
Którzy uczniowie i studenci rozważają wyjazd za granicę

Analiza oczekiwań finansowych ze względu na realizowane kierunki kształcenia w szkole ponadgimnazjalnej pozwoliła stwierdzić, że najwyższe oczekiwania płacowe zarówno pod kątem minimalnej akceptowalnej stawki, jak i wynagrodzenia uznawanego za zadowalające (porównanie mediany oczekiwanych płac) zgłaszali uczniowie szkół zawodowych o profilu elektronik, monter mechatronik (odpowiednio 2000 zł i 2500 zł netto) oraz uczniowie techników, w których kształcą się przyszli specjaliści z dziedzin mechatronika (2000 zł i 2500 zł netto), budownictwo i informatyka (1700–1800 zł i ok. 2500 zł netto). Warto odnotować, iż zawody te postrzegane są stereotypowo jako męskie i to właśnie mężczyźni stanowią większość uczniów kształcących się w tych placówkach.

Uczniowie liceów ogólnokształcących zaklasyfikowali się na 5 miejscu, określając stawkę minimalną w kwocie 1600 zł oraz stawkę zadowalającą w kwocie 2500 zł netto. Spośród wszystkich uczniów najniższe oczekiwania formułowali przyszli absolwenci szkół zawodowych z branż usługowych najbardziej popularnych wśród kobiet (tj. fryzjer oraz sprzedawca-kasjer). Uczniowie ci byli gotowi podjąć pracę zarobkową już od 1200 zł, zaś jako satysfakcjonujące określali zarobki w kwocie ok. 1700–1600 zł. Warto zwrócić uwagę, że kwota określana przez uczniów tych kierunków jako satysfakcjonująca jest niższa niż minimalna kwota, za którą byliby gotowi podjąć pracę przyszli elektrycy, mechatronicy i technologowie budownictwa.

Wykres 4.1. Mediany minimalnych i satysfakcjonujących kwot wynagrodzeń deklarowanych przez uczniów w podziale na kierunek kształcenia (dane w zł)

*W zestawieniu znalazły się kierunki kształcenia, których liczba przedstawicieli wynosiła co najmniej 100 osób, N = 22 518.

Źródło: BKL Uczniowie 2013.

Obserwowana hierarchia oczekiwanych wynagrodzeń poszczególnych kierunków kształcenia wydaje się układać we wzór w postaci najwyższych oczekiwań finansowych zawodów stereotypowo męskich (np. mechatronik, elektryk) do najniższych oczekiwań finansowych zawodów stereotypowo kobiecych (np. fryzjer, sprzedawca).

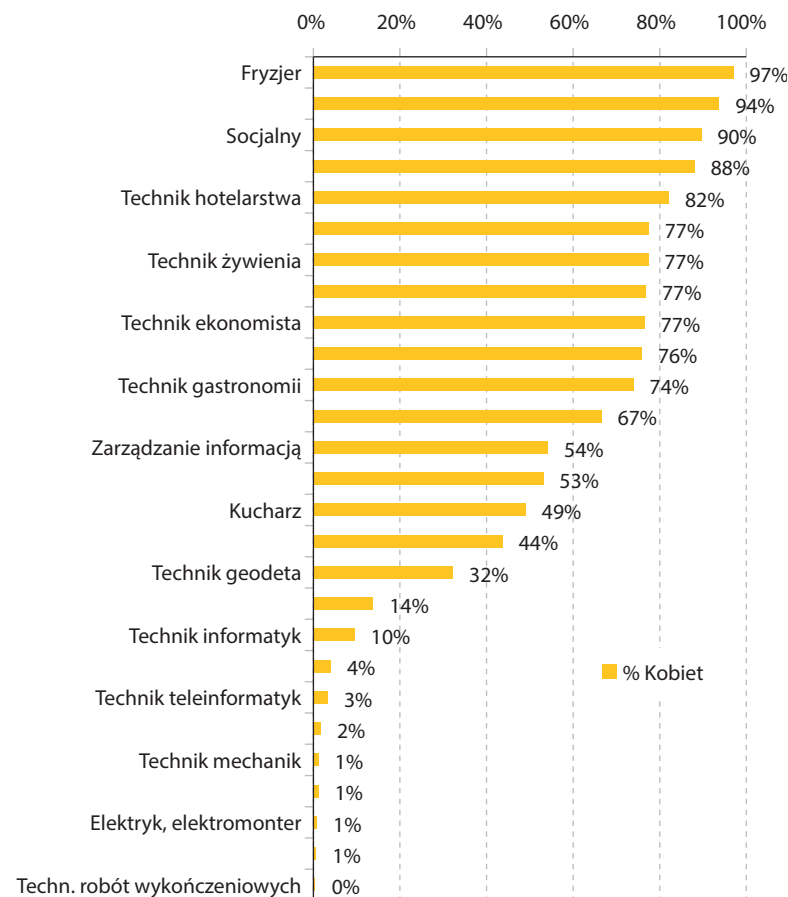
W celu wyraźniejszego zobrazowania obserwowanego zjawiska na wykresie 4.2 przedstawiono stopień feminizacji poszczególnych kierunków kształcenia.

Do najbardziej zrównoważonych pod względem płci kierunków kształcenia (o zbliżonych odsetkach uczących się kobiet i mężczyzn) należą: kucharz, szkoła policyjna/wojskowa, zarządzanie informacją oraz technik logistyk.

Zdecydowanie najbardziej sfeminizowanymi kierunkami kształcenia w szkołach ponadgimnazjalnych są: fryzjer, technik farmaceutyczny, profil socjalny, sprzedawca/kasjer oraz technik hotelarstwa (kobiety stanowiły powyżej 80% uczniów tych kierunków).

Do kierunków niemal całkowicie zmaskulinizowanych (kobiety stanowiły mniej niż 15% uczących się tam osób) należą: technolog robót wykończeniowych, mechanik pojazdów, elektryk, technik mechanik, mechatronik, informatyk oraz technik budownictwa.

Wykres 4.2. Odsetek kobiet wśród uczniów poszczególnych kierunków kształcenia w szkołach ponadgimnazjalnych

*W zestawieniu znalazły się kierunki kształcenia reprezentowane przez co najmniej 100 osób N = 23 615.

Źródło: BKL Uczniowie 2013.

W celu określenia siły związku pomiędzy deklarowanymi medianami minimalnych i oczekiwanymi kwot wynagrodzeń a stopniem feminizacji danego kierunku posłużono się współczynnikiem rho Spearmana.

Zarówno w przypadku median oczekiwanych wynagrodzeń minimalnych oraz median wynagrodzeń uznawanych za zadowalające wykazano istnienie istotnego statystycznie silnego negatywnego związku ze stopniem feminizacji (im wyższy stopień feminizacji na danym kierunku kształcenia, tym niższe mediany deklarowanych wynagrodzeń).

W przypadku wynagrodzeń minimalnych związek ten wyniósł $\rho(25) = -0,82$; $p < 0,01$, natomiast dla wynagrodzeń uznawanych za zadowalające $\rho(25) = -0,79$; $p < 0,01$.

Dodatkowym potwierdzeniem obserwowanej zależności oczekiwań płacowych od płci badanych uczniów była również analiza tych oczekiwań w obrębie wyszczególnionych kierunków kształcenia (tabela 4.1). Widoczne różnice pomiędzy medianami oczekiwań płacowych występują w przypadku niemal wszystkich analizowanych kierunków studiów zarówno dla oczekiwań dotyczących wynagrodzenia minimalnego, jak i uważanego za zadowalające. Fakt wysokiego stopnia feminizacji/maskulinizacji danego kierunku nie różnicował w widoczny sposób wielkości obserwowanych różnic międzypłciowych. (przykładowo różnice międzypłciowe w przypadku uczniów szkół wojskowych/policyjnych są podobne do różnic obserwowanych w wśród uczniów kierunku technik informatyk (odpowiednio 300 i 500 zł). Wyjątkiem był jedynie kierunek technik gastronomii, w którym nie zaobserwowano występowania różnic.

Tabela 4.1. Minimalne i zadowalające kwoty wynagrodzeń deklarowane przez uczniów w podziale na kierunki kształcenia (mediany wynagrodzeń, dane w zł)

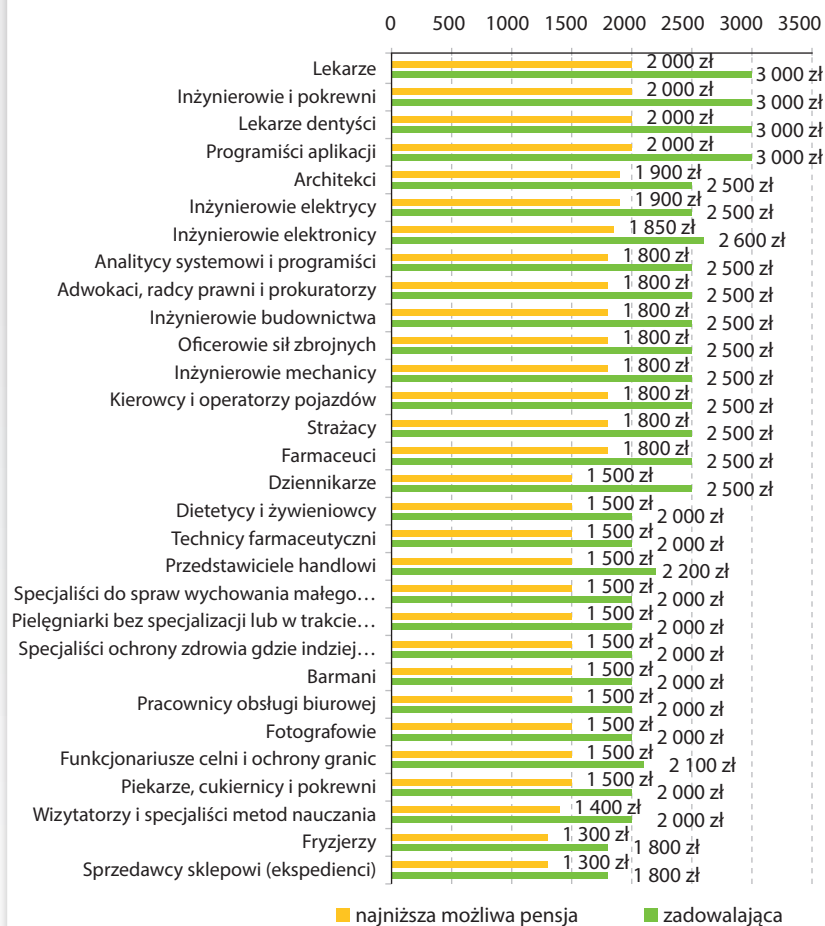
	Pensja				N	
	Minimalna		Zadowalająca		K	M
	K	M	K	M		
Liceum ogólnokształcące	1500	2000	2200	3000	7666	3821
Technik informatyk	1500	1800	2000	2500	125	1200
Technik ekonomista	1500	1700	2000	2500	1027	316
Technik logistyk	1500	1700	2000	2500	208	261
Szkoła wojskowa/policyjna	1500	1800	2000	2500	181	157
Kucharz	1300	1500	1800	2000	266	278
Technik gastronomii	1500	1500	2000	2000	332	118

**W zestawieniu znalazły się kierunki kształcenia reprezentowane przez co najmniej 100 osób w obrębie każdej płci.*

Źródło: BKL Uczniowie 2013.

Wnioskiem, jaki można wysnuć na podstawie analizowanych danych, jest to, że duża część wysokich oczekiwań finansowych zgłaszanych przez uczniów kierunków silnie zmaskulinizowanych może być tłumaczona raczej przez ogólną tendencję mężczyzn do formułowania wyższych oczekiwań płacowych, a nie rzeczywiste rozeznanie sytuacji rynkowej.

Wykres 4.3. Minimalne i satysfakcjonujące mediany kwot wynagrodzenia deklarowane przez uczniów w podziale na zawód, który planują wykonywać

**W zestawieniu znalazło się 15 ścieżek kariery cechujących się najwyższymi oczekiwaniami finansowymi oraz 15 ścieżek zawodowych o najniższych aspiracjach płacowych, reprezentowanych przez co najmniej 100 osób.*

Źródło: BKL Uczniowie 2013.

Analiza oczekiwanych kwot wynagrodzeń, pod względem planowanych przez uczniów ścieżek kariery zawodowej, wykazała, że wśród tych o najwyższych aspiracjach zarobkowych znaleźli się głównie uczniowie wiążący swoją przyszłość z kierunkami medycznymi, inżynierskimi oraz służbami mundurowymi.

Poza wymienionymi wśród 15 kierunków kształcenia o najwyższych aspiracjach płacowych znaleźli się także planujący swoją przyszłość w ramach kierunków z branży IT i prawniczymi. Co szczególnie interesujące, jedyną ścieżką kariery niewymagającą posiadania dyplomu, która znalazła się w górnej piętnastce oczekiwań płacowych, byli kierowcy i operatorzy pojazdów. Oczekiwania płacowe wśród analizowanej grupy wahały się w przedziale 1800 zł–2000 zł w przypadku mediany płacy minimalnej oraz od 2500 zł do 3000 zł w przypadku pensji uznawanej za satysfakcjonującą.

Dolną piętnastkę najniższych wymagań płacowych zdominowali głównie uczniowie planujący swoje kariery w zawodach niewymagających ukończenia uczelni, pracujący w sektorze usługowym (np. sprzedawcy, fryzjerzy, fotografowie, barmani, pracownicy biurowi niższego szczebla).

Wśród osób planujących kariery wymagające wykształcenia wyższego w dolnej piętnastce znaleźli się przedstawiciele branży edukacyjnej (nauczyciele przedszkolni, nauczyciele klas 1–3, specjaliści ds. spraw metod nauczania i wizytatorzy), specjaliści ds. ochrony zdrowia (np. pielęgniarki bez specjalizacji), a także dziennikarze. Warto zwrócić uwagę na fakt, że wśród tych osób znalazły się wyraźnie sfeminizowane ścieżki kariery.

Oczekiwane przez te osoby mediany kwoty wynagrodzeń zamykały się w przedziałach od 1300 zł do 1500 zł w przypadku najniższego wynagrodzenia, za które osoby byłyby gotowe podjąć pracę.

W przypadku kwot uznawanych za satysfakcjonujące przedział wynosił od 1800 zł do 2500 zł. W przypadku górnej mediany wyraźnie (o ok. 500 zł) odstawali uczniowie planujący karierę dziennikarską.

Niekwestionowanym liderem w przypadku oczekiwań płacowych uczniów liceów ogólnokształcących okazali się licealiści uczący się w Warszawie. Ważnym determinantem oczekiwań płacowych okazało się również położenie względem Niemiec (wysokie oczekiwania uczniów obserwowane w Gorzowie Wlkp., Szczecinie, Wrocławiu, Opolu i Zielonej Górze). W rankingu wysoko uplasował się także Kraków.

Najniższe oczekiwania finansowe licealistów odnotowano w miastach województwa kujawsko-pomorskiego położonych na ścianie wschodniej (Białystok, Lublin) i, co szczególnie interesujące, w Poznaniu.

Rozstęp pomiędzy najniższymi i najwyższymi oczekiwaniami finansowymi licealistów wyniósł ok. 500 zł dla wynagrodzenia minimalnego oraz ok. 900 zł w przypadku wynagrodzenia uznawanego za satysfakcjonujące.

Jako lider rankingu oczekiwań finansowych w technikach uplasował się Wrocław, następnie Szczecin, Gdańsk i Poznań i Łódź. Najniżej w rankingu znaleźli się uczniowie techników z Kielc, Zielonej Góry, Bydgoszczy, Gorzowa Wielkopolskiego i Białegostoku.

Tabela 4.2. Minimalne i satysfakcjonujące kwoty wynagrodzeń deklarowane przez uczniów w podziale na miasta wojewódzkie (średnie obciążenie 5%, dane w zł)

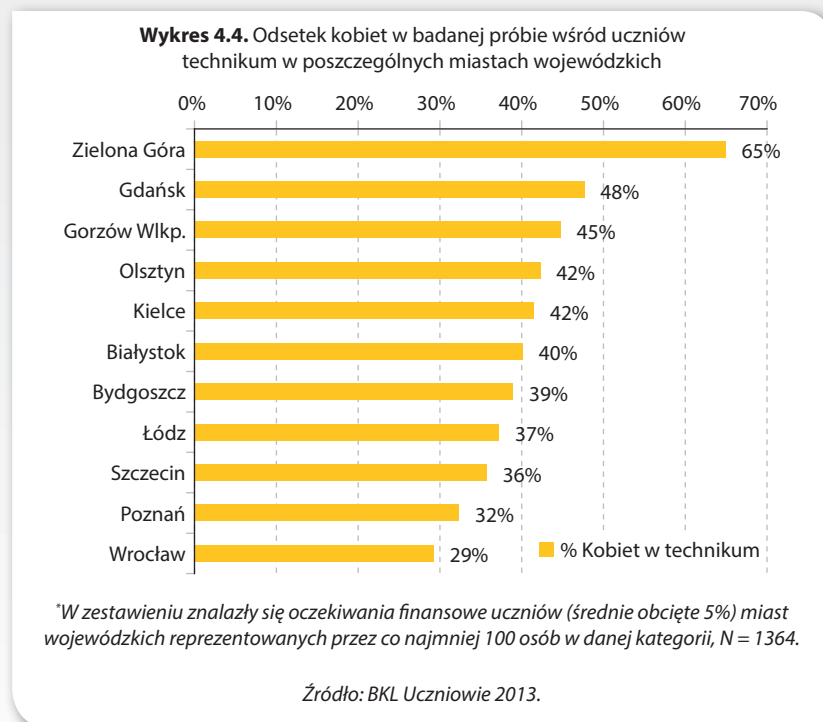
Miasto wojew.	Liceum ogólnokształcące		Technikum		N LO	NTCH
	Minimum	Optimum	Minimum	Optimum		
Warszawa	2069	3260	–	–	215	85
Gorzów Wlkp.	1971	3061	1641	2229	122	140
Wrocław	1933	2776	1819	2587	276	120
Szczecin	1905	2857	1765	2464	365	128
Opole	1904	2937	–	–	180	67
Zielona Góra	1856	2830	1622	2266	104	100
Kraków	1854	2865	–	–	263	77
Gdańsk	1805	2620	1773	2414	260	151
Olsztyn	1785	2598	1667	2381	176	100
Kielce	1785	2742	1550	2212	298	132
Rzeszów	1780	2816	–	–	160	75
Łódź	1773	2697	1702	2492	420	108
Białystok	1756	2740	1633	2352	350	123
Poznań	1715	2626	1763	2536	197	100
Lublin	1681	2522	–	–	249	33
Bydgoszcz	1616	2415	1617	2343	121	163
Toruń	1585	2344	–	–	101	51

**W zestawieniu znalazły się oczekiwania finansowe uczniów (średnie obciążenie 5%) miast wojewódzkich reprezentowanych przez co najmniej 100 osób w danej kategorii.*

Źródło: BKL Uczniowie 2013.

W porównaniu z licealistami uczniowie techników podawali bardziej zbliżone do siebie oczekiwania finansowe w obrębie miast wojewódzkich. Rozstęp wyniósł ok. 230 zł w przypadku pensji minimalnej oraz ok. 370 zł w przypadku pensji uznawanej za satysfakcjonującą.

Kolejność miast wojewódzkich w rankingu oczekiwań finansowych uczniów na poziomie liceów ogólnokształcących nie replikuje się w przypadku uczniów techników. Jednym z powodów tego zjawiska mogą być wyraźne różnice w oczekiwaniach płacowych związane z poszczególnymi kierunkami kształcenia w technikach (m.in. stopniem ich feminizacji). Odsetek kobiet, które znalazły się w próbie w obrębie analizowanych miast wojewódzkich, przedstawia wykres 4.4.

W celu sprawdzenia zależności pomiędzy odsetkiem kobiet w próbie uczniów technikum w danym mieście wojewódzkim a pozycją, na której znalazło się miasto pod względem oczekiwań płacowych uczniów posłużono się współczynnikiem rho Spearmana.

Zależność okazała się nieistotna statystycznie w przypadku oczekiwanych kwot minimalnego wynagrodzenia $\rho(9) = -0,45$, $p = 0,164$. Natomiast w przypadku wynagrodzenia uznawanego za zadowalające wystąpił istotny statystycznie, wyraźny negatywny efekt (im wyższy odsetek uczennic technikum w danym mieście, tym mniejsze deklarowane kwoty oczekiwanych wynagrodzeń) $\rho(9) = -0,74$, $p < 0,01$.

Wnioskiem nasuwającym się na podstawie przedstawionych analiz jest to, że poza wyraźnym związkiem rodzaju realizowanego kierunku kształcenia (a tym samym płci) z oczekiwaniami finansowymi uczniów technikum wiążą się one także z ośrodkiem miejskim, w którym odbywa się proces kształcenia. Widoczne jest to m.in. na etapie formułowania oczekiwań dotyczących wynagrodzenia minimalnego.

Tabela 4.3. Minimalne i satysfakcjonujące kwoty wynagrodzeń deklarowane przez studentów podziale na kierunki studiów i wiodące ośrodki akademickie (dane w zł, mediany wynagrodzeń)

Kierunek studiów	Minimum		Satysfakcjonujące		N Wiodące ośrodki	N Inne
	Wiodące ośrodki	Inne	Wiodące ośrodki	Inne		
Transport	2500	1800	4000	2500	150	111
Informatyka	2400	2000	3500	2800	756	594
Aut. i robotyka	2200	2000	3500	2500	215	117
Zarządzanie	2000	1600	3000	2000	1001	457
St. międzynarodowe	2000	1600	3000	2000	447	226
Pielęgniarstwo	2000	1800	3000	2400	172	249
Matematyka	2000	1500	2500	2000	292	190
Arch. i urbanistyka	2000	1800	3000	2500	263	118
Budownictwo	2000	2000	3000	2500	348	508
Mech. i bud. maszyn	2000	2000	3000	2500	454	317
Zarz. i inż. produkcji	2000	2000	3000	2500	446	317
Gosp. przestrzenna	2000	1600	2500	2200	340	125
Biotechnologia	2000	1800	2800	2500	462	137
Elektrotechnika	2000	2000	2800	3000	220	106
Rolnictwo	1900	1600	2500	2000	162	163
Ekonomia	1800	1500	2500	2000	651	823
Turystyka i rekreacja	1800	1500	2500	2000	331	310
Socjologia	1800	1500	2500	2000	465	127
Filologia angielska	1800	1600	2500	2000	245	211
Inżynieria środowiska	1800	1800	2500	2500	361	276
Logistyka	1800	1800	2300	2500	176	248
Administracja	1700	1500	2400	2000	220	333
Chemia	1700	1800	2500	2400	315	138
Fizjoterapia	1600	1500	2500	2000	387	296
Politologia	1600	1500	2100	2000	465	283
Pedagog. ogółem:	1500	1500	2000	2000	714	549
Filologia germańska	1500	1500	2000	2000	188	126
Ochr. środowiska	1500	1600	2000	2000	399	257
Wych. fizyczne	1500	1600	2000	2000	300	164

**W zestawieniu znalazły się oczekiwania finansowe uczniów (mediany wynagrodzeń) kierunków kształcenia w podziale na wiodące i pozostałe ośrodki akademickie, które były reprezentowane przez co najmniej 100 studentów danego kierunku.*

Źródło: BKL Studenci 2013.

Zgodnie z postulatem zawartym w opracowaniu wyników BKL Studenci 2010 (Jelonek, 2011), dyskutując na temat szans rynkowych studentów poszczególnych kierunków, „powinniśmy kontrolować nie tylko typ szkoły, ale też fakt ukończenia konkretnej szkoły”. Jednym ze sposobów spełnienia tego postulatu jest kontrola tego, czy dana szkoła zalicza się to tzw. „wiodących ośrodków akademickich”. Analiza przedstawiona w tabeli 4.3 stanowi porównanie oczekiwań płacowych studentów poszczególnych kierunków z zachowaniem wspomnianego wyżej podziału.

Wśród 3 najwyższych oczekiwanych median wynagrodzeń wiodących ośrodków akademickich znaleźli się studenci kierunków technicznych (transport, informatyka oraz automatyka i robotyka). Pewnym zaskoczeniem mogą być miejsca 4 i 5, na których uplasowali się studenci niewymienianych zazwyczaj wśród najbardziej prestiżowych – zarządzania, stosunków międzynarodowych i pielęgniarstwa.

Wśród grup kierunków, których studenci wykazali najniższe aspiracje płacowe w zakresie wiodących ośrodków akademickich, znalazły się wychowanie fizyczne, ochrona środowiska i filologia germańska, a także kierunki pedagogiczne i nauki polityczne.

Przeciętna różnica pomiędzy medianami aspiracji płacowych wiodących ośrodków akademickich a pozostałych ośrodków wyniosła 176 zł w przypadku najniższych dopuszczalnych kwot wynagrodzeń, a w przypadku wynagrodzeń uznawanych za optymalne – 417 zł.

Największe różnice w zakresie median wynagrodzeń minimalnych zaobserwowano w przypadku kierunku transport (700 zł) i matematyka (500 zł). W przypadku wynagrodzeń uznawanych za optymalne były to kierunki transport (1500 zł), automatyka i robotyka, zarządzanie oraz stosunki międzynarodowe (1000 zł).

Jedynymi kierunkami, w zakresie których studenci wiodących ośrodków akademickich wyrażali niższe oczekiwania płacowe niż studenci pozostałych uczelni, były elektrotechnika, logistyka, chemia, ochrona środowiska i wychowanie fizyczne.

Tabela 4.4. Wynagrodzenie uznawane za satysfakcjonujące przez studentów w podziale na grupy kierunków studiów i wiodące ośrodki akademickie (dane w zł, średnie obcięte 5%)

Grupa kierunków	Satysfakcjonująca pensja								
	Gdańsk	Katowice	Kraków	Lublin	Łódź	Poznań	Wrocław	Warszawa	Inne
Informat.	3107				3166		3315	4026	2833
Prod. i przetw.			2701	2642		3070	2831	3515	2533
Inż.-tech.	3113		3014	2805	2874	3206	3200	3480	2750
Rol., leśna i rybacka			2193	2215		2577	2654	3430	2302
Medyczna		2367	2429	2418	3223	3610	3314	3382	2226
Ekon. i admin.	2555	2517	2692	2312	2503	2855		3279	2178
Społeczna	2439	2270	2354	2221	2422	2806	2555	2853	2090
Human.	2243	2073	2384	2284	2169	2832		2763	1899
Biolog,			2175	2144			2444	2626	2066
Pedagog.		1840	2776	1928		2328	2392	2507	2012

**W zestawieniu znalazły się oczekiwania finansowe studentów (średnie obcięte 5%) głównych ośrodków akademickich reprezentowanych przez co najmniej 100 osób z danego ośrodka.*

Źródło: BKL Studenci 2013.

Pierwszym wartym podkreślenia wnioskiem nasuwającym się w trakcie analizy tabeli 4.4 jest fakt, że w przypadku prawie każdej z wyróżnionych grup kierunków studenci z uczelni należących do głównych ośrodków akademickich formułowali przeciętnie wyższe oczekiwania finansowe w porównaniu ze swoimi kolegami i koleżankami z pozostałych uczelni (wyjątkiem są tu kierunki z grupy pedagogicznych).

Interesujące jest również zróżnicowanie pomiędzy samymi głównymi ośrodkami. Przykładowo pensja satysfakcjonująca studenta kierunków informatycznych w Gdańsku znajduje się o ponad 1000 zł poniżej oczekiwań studenta kierunków informatycznych w Warszawie.

W rankingu oczekiwań finansowych na pierwszym miejscu uplasowali się studenci z Warszawy (najwyższe oczekiwania w przypadku zdecydowanej większości grup kierunków), następnie studenci z Poznania (najwyższe oczekiwania finansowe dla kierunków medycznych i humanistycznych) i Wrocławia. Najwyższe oczekiwania studentów z grupy kierunków pedagogicznych odnotowano w Krakowie.

Najniższe wartości satysfakcjonującej pensji wśród studentów z wiodących ośrodków akademickich odnotowano na uczelniach w Lublinie (grupy kierunków: ekonomiczno-administracyjna, społeczna, biologiczna i produkcyjno-przetwórcza) oraz Katowicach (grupy kierunków medycznych, humanistycznych i pedagogicznych).

W przypadku kierunków z grupy rolniczo-leśno-rybackiej najniższe wymagania w zakresie satysfakcjonującej pensji zgłosili studenci z Krakowa.

Innym ważnym determinantem oczekiwań płacowych studentów różnych grup kierunków jest typ uczelni, na której kształcą się w ramach danego kierunku.

W przypadku grupy kierunków informatycznych zajmujących pierwsze miejsce pod względem mediany deklaracji dotyczących satysfakcjonujących kwot wynagrodzeń rodzaj uczelni nie różnicował aspiracji płacowych.

Wśród studentów z grupy kierunków ekonomiczno-administracyjnych wyróżniali się studium na uczelniach rolniczych (mediana wyższa o 100 zł) oraz studium w państwowych wyższych szkołach zawodowych (500 zł poniżej najczęściej deklarowanej stawki).

W przypadku studentów kierunków inżynierijno-technicznych najwyższe aspiracje finansowe zgłaszali studenci politechnik. O 100 zł powyżej studentów uniwersytetów i uczelni rolniczych cenili się studenci PWZZ.

Studenci grup kierunków architektura i budownictwo studium na PWZZ cenili swą pracę o 300 zł niżej od swoich kolegów i koleżanek studium na politechnikach i uczelniach rolniczych i o 200 zł wyżej niż studenci tej grupy kierunków kształcący się na uniwersytetach.

Co szczególnie interesujące, w przypadku grupy kierunków humanistycznych najwyższe aspiracje płacowe zgłaszali studenci wyższych szkół pedagogicznych.

Grupa kierunków społecznych cieszyła się największymi aspiracjami płacowymi w przypadku studentów uczelni ekonomicznych, uczelni pedagogicznych i uczelni rolniczych. Mediany aspiracji płacowych pozostałych studentów były niższe o 300 zł (uniwersytety i politechniki) lub o 500 zł (PWZZ), co wynika zapewne ze zróżnicowania kierunków należących do grupy społecznej, a oferowanych przez wymienione typy szkół.

Tabela 4.5. Satysfakcjonujące kwoty wynagrodzeń deklarowane przez studentów w podziale na grupy kierunków studiów i typ uczelni (dane w zł, mediany wynagrodzeń)

Grupy kierunków	Typ uczelni					
	Uniwersytety	Politechniki	Uczelnie ekonomiczne	W. szkoły pedagog.	Uczelnie rolnicze	PWZZ
Informat.	3000	3000	3000	–	–	–
Ekonom. i admin.	2500	2500	2500	2500	2600	2000
Inż.-tech.	2500	3000	–	–	2500	2600
Prod. i przetw.	2500	2800	–	–	2500	–
Arch. i budow.	2300	2800	–	–	2800	2500
Human.	2200	–	–	2500	–	2100
Społeczne	2200	2200	2500	2500	2500	2000
Biolog.	2200	2400	–	–	2200	–
Pedagog.	2000	2300	–	2400	–	2000

**W zestawieniu znalazły się oczekiwania finansowe studentów (mediany) różnych kierunków i typów uczelni reprezentowanych przez co najmniej 100 osób w danej kategorii.*

Źródło: BKL Studenci 2013.

W przypadku kierunków biologicznych studenci politechnik zgłaszali wyższe aspiracje płacowe niż ich koledzy i koleżanki z uniwersytetów i uczelni rolniczych (różnica w medianach – 200 zł).

Wśród studentów z grupy kierunków pedagogicznych najwyższe aspiracje w zakresie satysfakcjonujących zarobków odnotowano wśród badanych kształcących się na uczelniach pedagogicznych, a najniższe wśród osób studium te kierunki na uniwersytetach (różnica w medianach wyniosła 400 zł).

Rozważając szanse uczniów szkół ponadgimnazjalnych i studentów uczelni po poznaniu oczekiwań płacowych i czynników związanych z ich wysokością, warto bliżej przyjrzeć się temu, którzy z nich są gotowi dokonać w tym celu jakichś poświęceń oraz co warunkuje gotowość do podejmowania tych wysiłków.

Tabela 4.6. Skłonność do różnych poświęceń w celu znalezienia pracy wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych w podziale na typ szkoły i płeć (dane %)

		Przekwalifikowanie	Praca poza miejscem zamieszkania	Nisko płatna praca	Wyjazd zagraniczny
LO	Kobieta	86	80	51	32
	Mężczyzna	82	83	39	37
LP	Kobieta	93	81	57	36
	Mężczyzna	85	84	40	45
TCH	Kobieta	89	84	57	32
	Mężczyzna	82	85	40	37
ZSZ	Kobieta	77	77	55	32
	Mężczyzna	73	82	44	40
Ogółem	Kobieta	86	81	53	32
	Mężczyzna	80	84	41	37

**Brano pod uwagę wyłącznie odsetek osób planujących wyjazd za granicę z pominięciem osób, które zgłaszały rozpatrywanie takiej możliwości tylko jeżeli nie uda im się znaleźć pracy w kraju.*

Źródło: BKL Badanie uczniów 2013.

Najczęściej deklarowanym wysiłkiem w celu znalezienia pracy w przypadku uczniów szkół ponadgimnazjalnych jest przekwalifikowanie się oraz przeprowadzka w obrębie kraju (powyżej 80% wskazań).

Mniejszą popularnością cieszą się kroki w postaci podjęcia nawet nisko płatnej pracy (pomiędzy 47% a 50% wskazań) oraz wyjazd za granicę w celu podjęcia pracy zarobkowej (deklarował tak co trzeci respondent).

Kobiety częściej niż mężczyźni deklarowały możliwość przekwalifikowania się (różnica 6 p.p.) oraz wyraźnie częściej zgłaszały gotowość do podjęcia nawet nisko płatnej pracy (różnica aż 12 p.p.). Warto zwrócić uwagę, że kobiety uczące się w szkołach ponadgimnazjalnych formułują także wyraźnie niższe niż mężczyźni oczekiwania płacowe (por. Kasparek i Magierowski, 2013). Uczniowie płci męskiej nieznacznie częściej niż kobiety (różnica 5 p.p.) deklarowali plany wyjazdu zagranicznego.

Analiza pod względem typów szkół ujawniła największą chęć do przekwalifikowania się wśród uczniów liceów profilowanych (w szczególności kobiet), a najmniejszą wśród uczniów szkół zawodowych. Wynik ten można tłumaczyć wysiłkiem wkładanym przez uczniów w naukę konkretnego zawodu, który jest najwyższy właśnie w zasadniczych szkołach zawodowych. Równocześnie stanowi to kolejny dowód na nietrafiony pomysł utworzenia szkół w typie liceów profilowanych.

Także w przypadku gotowości w zakresie zmiany miejsca zamieszkania najniższy odsetek takich deklaracji miał miejsce w przypadku uczniów szkół zawodowych. Wyjaśnienia tego zjawiska można poszukiwać w bliskości zakładów pracy, w których odbywały się praktyki zawodowe i z którymi uczniowie wiążą swoje nadzieje na znalezienie zatrudnienia.

Najwięcej respondentów planujących wyjazd za granicę odnotowano w przypadku mężczyzn kształcących się w liceach profilowanych oraz zasadniczych szkołach zawodowych. Próbę pogłębienia problematyki tego zjawiska podjęto w dalszej części pracy.

Znając odsetki osób z poszczególnych typów szkół zainteresowanych opuszczeniem kraju, warto przyrzeć się dokładniej przyszłym przedstawicielom poszczególnych profesji, którzy zamierzają opuścić kraj.

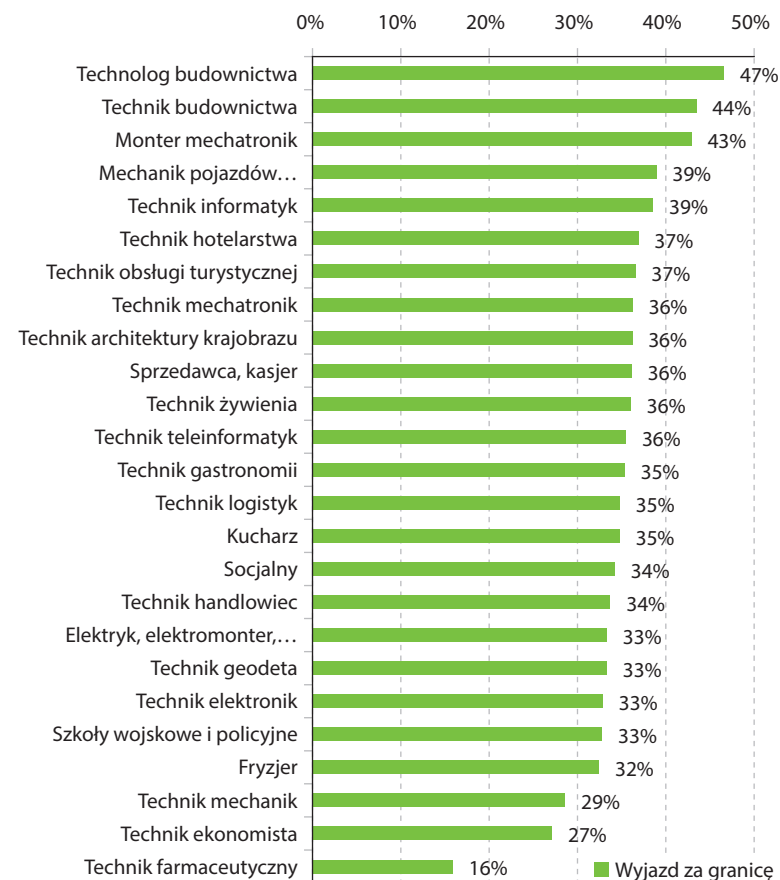
Niepokojącym rezultatem analiz jest to, że w przypadku zdecydowanej większości analizowanych zawodów liczba osób deklarujących wyjazd z Polski przekracza 30%.

Największą gotowość do wyjazdu zagranicznego zgłaszają uczniowie planujący swoje kariery jako pracownicy budowlani (tego typu plany zgłasza niemalże co druga osoba wiążąca swoją przyszłość z tym zawodem). Na kolejnych miejscach rankingu znajdują się uczniowie szkół zawodowych wiążący swoją przyszłość z mechatroniką i mechaniką pojazdową. Na dalszych miejscach plasują się przyszli technicy informatycy oraz osoby związane z branżą hotelarsko-turystyczną.

Do najrzadziej deklarujących chęć wyjazdu zagranicznego należą osoby zgłaszające chęć pracy w zawodzie technika ekonomisty (choć jest to wynik wciąż bardzo zbliżony do 30%) oraz technika farmaceuty.

Odpowiadając na pytanie postawione przy okazji analizy tabeli 4.6 dotyczące zwiększonych odsetków mężczyzn ze szkół zawodowych i liceów profilowanych planujących wyjazd zagraniczny, można wskazać na wysoką popularność tego typu deklaracji wśród profili kształcenia realizowanych właśnie w tych typach szkół.

Wykres 4.5. Odsetek uczniów deklarujących wyjazd za granicę po zakończeniu kształcenia w podziale na realizowany kierunek kształcenia

**W zestawieniu znalazły się kierunki kształcenia ponadgimnazjalnego, które były reprezentowane przez co najmniej 100 uczniów.*

Źródło: BKL Uczniowie 2013.

Tabela 4.7. Skłonność do różnych rodzajów poświęceń w celu znalezienia pracy wśród studentów w podziale na wiodące ośrodki akademickie i płeć (dane %)

	Płeć	Przekwalifikowanie	Praca poza miejscem zamieszkania	Nisko płatna praca	Wyjazd za granicę
Gdańsk	K	78	76	44	23
	M	55	65	37	16
Katowice	K	82	85	54	14
	M	80	88	44	16
Kraków	K	70	76	39	16
	M	64	79	33	17
Lublin	K	78	85	50	14
	M	74	81	39	18
Łódź	K	74	79	40	15
	M	69	82	34	17
Poznań	K	65	81	38	12
	M	56	87	30	9
Wrocław	K	74	78	43	20
	M	60	73	39	20
Warszawa	K	69	71	38	14
	M	68	72	32	13
Inne	K	79	81	50	15
	M	71	85	37	17

**Brano pod uwagę wyłącznie odsetek osób planujących wyjazd za granicę z pominięciem osób, które zgłaszały rozpatrywanie takiej możliwości tylko jeżeli nie uda im się znaleźć pracy w kraju.*

Źródło: BKL Studenci 2013.

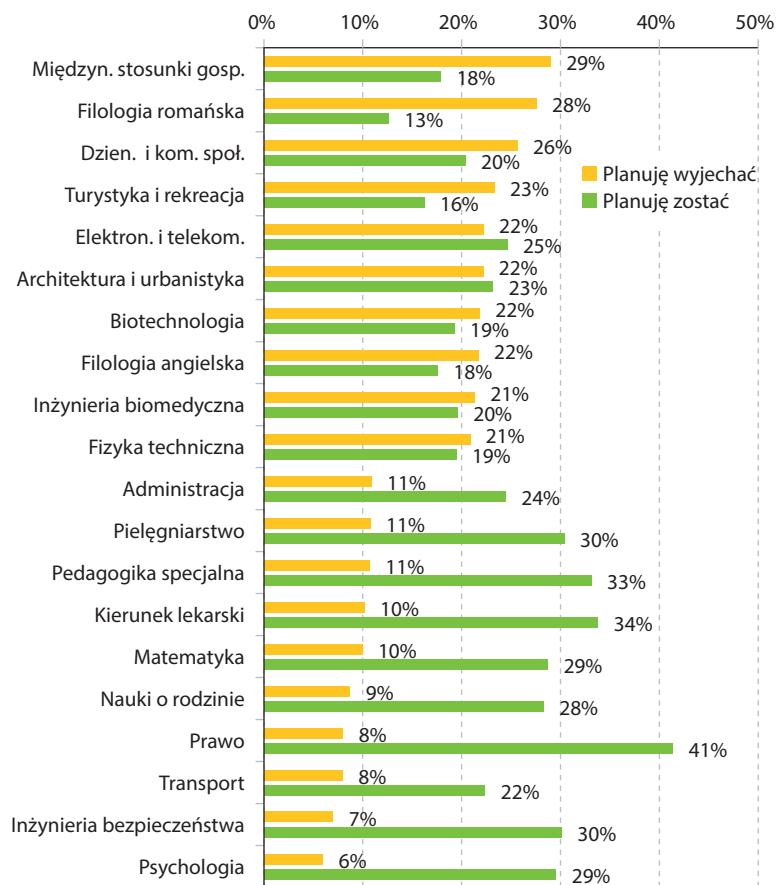
Podobnie jak w przypadku uczniów, dwa najpopularniejsze rodzaje wysiłku, jaki byli gotowi podjąć studenci w celu znalezienia pracy, to przekwalifikowanie się oraz przeprowadzka w obrębie kraju. Podobne rezultaty obserwowano także w przypadku pytania o możliwość pracy za niską stawkę, na co wyraźnie częściej godziły się kobiety (różnica 13 p.p.). Wyraźną różnicę w porównaniu z badaniem uczniów zaobserwowano w przypadku deklaracji planowanego wyjazdu za granicę (odsetek niższy o ok. 17 p.p.).

Największe różnice międzypłciowe w zakresie gotowości do przekwalifikowania się obserwowano w wiodących ośrodkach akademickich w Gdańsku (23 p.p.) i Poznaniu (9 p.p.).

Najwięcej studentek gotowych podjąć pracę za niskie wynagrodzenie odnotowano w Katowicach i Lublinie, a także w grupie innych niż wiodące ośrodków akademickich (deklarowała tak co druga badana).

Najwięcej studentów planujących po studiach wyjazd za granicę odnotowano we Wrocławiu (deklarował tak co piąty respondent) oraz wśród mężczyzn w Gdańsku. Najmniej tego typu deklaracji składali studenci z Poznania (co dziesiąty z respondentów).

Wykres 4.6. Odsetek studentów deklarujących wyjazd za granicę po zakończeniu kształcenia oraz deklarujących chęć pozostania w Polsce w podziale na realizowany kierunek studiów (dziesięć kierunków z największymi odsetkami deklaracji wyjazdu oraz dziesięć z najmniejszymi)

**Brano pod uwagę wyłącznie odsetek osób planujących wyjazd za granicę z pominięciem osób, które zgłaszały rozpatrywanie takiej możliwości tylko jeżeli nie uda im się znaleźć pracy w kraju.*

Źródło: BKL Studenci 2013.

Najwyższe odsetki studentów deklarujących chęć wyjazdu zagranicznego odnotowano na kierunkach międzynarodowe stosunki gospodarcze oraz filologia romańska (wyjazd za granicę planuje około 30% z nich). Wyjazd po zakończeniu studiów planuje też co czwarty student dziennikarstwa i komunikacji społecznej oraz turystyki i rekreacji.

W przypadku kierunków takich jak elektronika i telekomunikacja, architektura i urbanistyka, biotechnologia i fizyka techniczna odsetki osób deklarujących chęć wyjazdu z Polski są zbliżone do odsetków osób, które planują pozostać w kraju.

Najrzadziej ze wszystkich kierunków studiów chęć wyjazdu z Polski deklarują studenci psychologii, inżynierii bezpieczeństwa, transportu, prawa oraz nauk o rodzinie (poniżej 10% respondentów).

Niekwestionowanym liderem pod względem odsetka studentów planujących zostać w Polsce po zakończeniu studiów są studenci prawa (takie plany deklaruje 41% z nich).

Tabela 4.8. Rodzaje poświęceń, na które gotowi są uczniowie i studenci, aby znaleźć pracę w podziale na województwo, w którym położona jest szkoła/uczelnia w zestawieniu z PKB na mieszkańców danym województwie z 2012 r. oraz wielkością stopy bezrobocia rejestrowanego w listopadzie 2013 r. (dane w %)

	Wyjazd za granicę		Podjęcie niskopłatnej pracy		Zmiana miejsca zamieszkania		PKB na mieszkańca 2012 (zł)	Bezrobocie listopad 2013 (%)
	Uczniowie	Studenci	Uczniowie	Studenci	Uczniowie	Studenci		
Dolnośląskie	39	20	44	42	81	76	47 056	13,0
Kujawsko-pomorskie	30	7	53	47	81	85	33 803	17,8
Lubelskie	37	17	49	47	85	84	28 211	14,0
Lubuskie	40	17	43	48	86	77	34 227	15,3
Łódzkie	29	16	47	38	78	80	38 418	13,9
Małopolskie	35	16	49	37	82	76	35 271	11,4
Mazowieckie	25	13	46	36	80	73	68 299	11,0
Opolskie	42	13	43	41	83	80	32 813	14,0
Podkarpackie	42	21	52	49	86	88	27 719	16,0
Podlaskie	31	15	51	47	81	83	29 356	14,9
Pomorskie	32	20	45	41	75	72	39 917	13,1
Śląskie	29	16	43	47	79	85	43 864	11,1
Świętokrzyskie	35	17	49	41	82	82	30 552	16,1
Warm.-Mazurskie	36	15	50	43	88	86	29 677	21,1
Wielkopolskie	29	10	51	36	85	84	43 466	9,5
Zachodniopomorskie	40	20	43	42	84	79	35 006	17,4

*Braną pod uwagę wyłącznie odsetek osób planujących wyjazd za granicę z pominięciem osób, które zgłaszały rozpatrywanie takiej możliwości tylko jeżeli nie uda im się znaleźć pracy w kraju.

Źródło: BKL Uczniowie 2013 i Studenci 2013.

Przedstawione w tabeli 4.8 odsetki uczniów i studentów skłonnych do ponoszenia dodatkowych trudności w celu znalezienia pracy zostały zestawione z PKB w przeliczeniu na danego mieszkańca w danym województwie oraz ze stopą bezrobocia rejestrowanego odnotowanego w danym województwie w listopadzie 2013 roku. Występowanie ewentualnej współzależności oraz jej siły pomiędzy tymi wartościami sprawdzono za pomocą współczynnika korelacji rang Spearmana.

Przeprowadzona analiza wykazała, że odsetek uczniów deklarujących chęć wyjazdu za granicę po ukończeniu szkoły był negatywnie skorelowany z wartością PKB w przeliczeniu na mieszkańca danego województwa (im niższe PKB, tym większy odsetek badanych deklarował chęć wyjazdu za granicę). Zależność o identycznym kierunku i podobnej sile wystąpiła między PKB i odsetkiem osób gotowych podjąć pracę poza swoim miejscem zamieszkania.

Korelacja rho Spearmana		% Wyjazd za granicę	% Podjęcie niskopłatnej pracy	Podjęcie pracy poza miejscem zamieszkania
Uczniowie	PKB / mieszkańca	-,537*	-,462	-,584*
	% bezrobocie	,501*	,243	,452
Studenci	PKB / mieszkańca	-,126	-,582*	-,578*
	% bezrobocie	,155	,561*	,419

*Korelacja istotna na poziomie $< 0,05$.

Wśród badanych uczniów wykazano także dodatnią korelację poziomu bezrobocia w danym województwie z odsetkiem osób planujących wyjechać z Polski (im wyższy odsetek bezrobocia w województwie, tym większy odsetek uczniów zgłaszał plany wyjazdu z Polski).

W przypadku badanych studentów wykazana została negatywna korelacja wartości PKB z odsetkiem osób gotowych podjąć niskopłatną pracę oraz odsetkiem studentów zainteresowanych pracą poza swoim miejscem zamieszkania.

Poziom bezrobocia w województwie w przypadku badanych studentów korelował jedynie (dodatnio) z odsetkiem badanych gotowych podjąć niskopłatną pracę.

Powyższa analiza stanowi potwierdzenie intuicji, wedle której jednym z ważniejszych determinantów tego, jak bardzo młodzi ludzie są zdeterminowani, aby zdobyć pracę są warunki makroekonomiczne, w jakich przyszło im wkraczać na rynek.

Interesującym elementem analizy uczniów i studentów wydaje się próba stworzenia profilu ich samooceny pod względem wybranych kompetencji kluczowych zaliczanych do tzw. umiejętności „twardych”. W przypadku uczniów szkół ponadgimnazjalnych będzie to samoocena umiejętności, których poziom podlega ocenie w ramach ogólnopolskich egzaminów państwowych po zakończeniu szkoły (egzamin maturalne oraz zawodowe). W badaniu BKL były one reprezentowane w postaci pytań dotyczących samooceny kompetencji kognitywnych, matematycznych, biegłości w posługiwaniu się językiem polskim, a dodatkowo w przypadku uczniów techników i zasadniczych szkół zawodowych w postaci umiejętności technicznych.

Ogólnych informacji dotyczących samooceny badanych uczniów pod względem wspomnianych wyżej kompetencji dostarcza tabela 4.9. Niezależnie od analizowanego typu szkoły, badani mężczyźni niemal zawsze przeciętnie wyżej niż kobiety oceniali swoje umiejętności kognitywne, techniczne i matematyczne (z wyjątkiem samooceny kompetencji matematycznych mężczyzn ze szkół zawodowych kształcących się w ośrodkach innych niż miasta wojewódzkie).

Kobiety natomiast przeciętnie wyżej niż mężczyźni ceniły swoje kompetencje w posługiwaniu się językiem polskim.

Tabela 4.9. Samoocena kompetencji kognitywnych, matematycznych, językowych i technicznych uczniów szkół ponadgimnazjalnych w podziale na płeć, typ szkoły i jej usytuowanie w głównym mieście wojewódzkim (skala 1–5, średnie ocen)

		Kobiety		Mężczyźni	
		Inny ośrodek	Miasto wojew.	Inny ośrodek	Miasto wojew.
LO	KOGN	3,55	3,65	3,71	3,81
	MAT	3,22	3,23	3,53	3,53
	JEZYK	3,97	3,97	3,75	3,81
TCH	KOGN	3,35	3,40	3,50	3,55
	MAT	3,00	3,02	3,18	3,21
	JEZYK	3,75	3,81	3,67	3,74
	TECH	2,12	2,16	3,53	3,40
ZSZ	KOGN	3,12	3,18	3,20	3,26
	MAT	2,91	2,75	2,87	2,93
	JEZYK	3,54	3,67	3,48	3,57
	TECH	2,22	2,26	3,50	3,42

Źródło: BKL Uczniowie 2013.

Różnice w samoocenie uczniów ze względu na położenie szkoły w jednym z miast wojewódzkich uwidaczniały się w liceach ogólnokształcących w przypadku kompetencji kognitywnych (wyższe samooceny uczniów z miast wojewódzkich). W technikach odnotowano je w zakresie umiejętności technicznych u mężczyzn (niższa samoocena uczniów z miast wojewódzkich). Natomiast w szkołach zawodowych wystąpiły one w przypadku samooceny umiejętności językowych (wyższa samoocena uczniów z miast wojewódzkich) i umiejętności technicznych (podobnie jak w technikach – wyższa ocena mężczyzn spoza miast wojewódzkich).

Analiza tabeli 4.10 pozwala stwierdzić, że w przypadku uczniów liceów ogólnokształcących deklarujących chęć wyjazdu z Polski odnotowano wyższą przeciętną samoocenę pod względem umiejętności kognitywnych i władania językiem polskim niż wśród uczniów deklarujących chęć pozostania w Polsce.

Wśród uczniów techników nie zaobserwowano istotnych statystycznie zależności tego typu.

Tabela 4.10. Samoocena kompetencji kognitywnych, matematycznych i językowych uczniów szkół ponadgimnazjalnych w podziale na płeć, typ szkoły i plany dotyczące wyjazdu z Polski po zakończeniu nauki (średnie ocen, skala 1–5)

		Kobiety			Mężczyźni		
		Planuję wyjazd	Być może	Zostaję w PL	Planuję wyjazd	Być może	Zostaję w PL
LO	KOGN	3,61	3,58	3,54	3,76	3,71	3,65
	MAT	3,09	3,19	3,20	3,43	3,51	3,46
	JEZYK	4,02	3,98	3,94	3,81	3,78	3,71
TECH	KOGN	3,36	3,38	3,32	3,55	3,47	3,47
	MAT	2,85	2,98	3,21	3,08	3,13	3,15
	JEZYK	3,77	3,79	3,80	3,77	3,65	3,66
ZSZ	KOGN	3,26	3,13	3,19	3,29	3,15	3,27
	MAT	2,79	2,97	2,92	2,94	2,86	2,86
	JEZYK	3,71	3,55	3,65	3,58	3,44	3,56
N	LO	2463	2933	1274	1387	1481	540
	TECH	1095	1337	464	1797	2040	553
	ZSZ	259	312	101	856	779	192

Źródło: BKL Uczniowie 2013.

Tabela IV.11. Samoocena uczniów pod względem umiejętności posługiwania się językiem angielskim w podziale na płeć, typ szkoły i plany dotyczące wyjazdu z Polski po zakończeniu nauki (średnie ocen, skala 1–6)

		Kobiety			Mężczyźni		
		Planuję wyjazd	Być może	Zostaję w PL	Planuję wyjazd	Być może	Zostaję w PL
LO	Czytanie	4,51	4,36	4,19	4,70	4,52	4,43
	Pisanie	4,19	4,07	3,90	4,25	4,07	4,01
	Mówienie	4,09	3,92	3,72	4,26	4,04	3,97
	Słuchanie	4,15	3,95	3,74	4,33	4,18	4,02
TECH	Czytanie	3,87	3,80	3,81	4,22	4,08	3,95
	Pisanie	3,55	3,53	3,50	3,81	3,67	3,56
	Mówienie	3,44	3,38	3,33	3,82	3,61	3,50
	Słuchanie	3,42	3,41	3,28	3,87	3,67	3,52
ZSZ	Czytanie	3,79	3,52	3,66	3,60	3,45	3,56
	Pisanie	3,47	3,25	3,38	3,29	3,20	3,27
	Mówienie	3,53	3,23	3,39	3,45	3,25	3,46
	Słuchanie	3,60	3,25	3,38	3,38	3,20	3,31

Źródło: BKL Uczniowie 2013.

Poza samooceną dotyczącą wybranych kompetencji twardych warto przyrzeć się również opinii badanych na temat umiejętności posługiwania się językiem obcym. Analizie została poddana samoocena badanych w zakresie najpopularniejszego z języków obcych – angielskiego.

W przypadku uczniów liceów ogólnokształcących, techników oraz kobiet uczących się w szkołach zawodowych widoczny jest bardzo wyraźny trend – badani zainteresowani wyjazdem z Polski formułują wyraźnie wyższe samooceny w zakresie wszystkich wyróżnionych umiejętności językowych niż badani deklarujący chęć pozostania w kraju (choć wśród kobiet uczęszczających do technikum różnice te nie były mniej wyraźne niż w przypadku mężczyzn).

Zainteresowane wyjazdem z Polski uczennice szkół zawodowych oceniały swoje umiejętności matematyczne przeciętnie niżej niż ich koleżanki deklarujące chęć pozostania w kraju. Odwrotna sytuacja wystąpiła w przypadku mężczyzn, gdzie swoje zdolności matematyczne ceniła przeciętnie wyżej grupa zainteresowana wyjazdem z kraju.

W przypadku mężczyzn uczęszczających do szkół zawodowych – grupy najniżej oceniającej swoje zdolności do posługiwania się językiem angielskim – nie zaobserwowano wyraźnych różnic pomiędzy zainteresowanymi wyjazdem a ich kolegami chcącymi pozostać w Polsce. Rezultat ten w połączeniu z ogólną niską samooceną w zakresie władania językami obcymi oraz relatywnie wysokim w stosunku do innych typów szkół odsetkiem osób deklarujących chęć wyjazdu skłania do zastanowienia się, jakiego rodzaju zagraniczną karierę zawodową planują wyjeżdżający z tej grupy?

Do analiz dotyczących samooceny studentów pod względem tzw. kompetencji twardych (*hard skills*) wybrano odpowiedzi badanych na pytania dotyczące kompetencji kognitywnych, matematycznych, władania językiem ojczystym, obsługi i naprawy maszyn i urządzeń oraz obsługi komputera i Internetu. Podobnie jak w przypadku analizowanego wyżej badania uczniów, główny nacisk analiz położony został na występowanie różnic w samoocenie ze względu na deklarowaną chęć wyjazdu lub pozostania w kraju.

Tabela 4.12. Samoocena studentów w zakresie umiejętności „twardych” w podziale na płeć, usytuowanie w jednym z głównych ośrodków akademickich oraz plany wyjazdu z Polski po zakończeniu nauki (średnie ocen, skala 1–5)

		Główne ośrodki akademickie			Pozostałe ośrodki		
		Planuję wyjazd	Być może	Zostaję w PL	Planuję wyjazd	Być może	Zostaję w PL
Kobiety	KOGN	3,96	3,89	3,92	3,79	3,71	3,67
	MAT	3,33	3,37	3,36	3,29	3,30	3,40
	JEZYK	4,29	4,15	4,16	4,10	4,07	4,04
	TECH	2,39	2,44	2,34	2,37	2,36	2,34
	KOMP	4,26	4,20	4,11	4,24	4,13	4,16
Mężczyźni	KOGN	4,11	3,96	3,96	3,87	3,78	3,78
	MAT	3,62	3,64	3,67	3,52	3,48	3,49
	JEZYK	4,12	3,99	4,01	3,96	3,97	3,95
	TECH	3,27	3,31	3,21	3,44	3,34	3,30
	KOMP	4,44	4,42	4,32	4,44	4,42	4,30

Źródło: BKL Studenci 2013.

Opisując rezultaty zawarte w tabeli 4.12, warto zwrócić uwagę na to, że studenci uczący się w głównych ośrodkach akademickich przeciętnie wyżej oceniali własne kompetencje kognitywne, matematyczne oraz językowe. Różnice te nie wystąpiły w przypadku kompetencji komputerowych.

W zakresie różnic pomiędzy studentami deklarującymi chęć wyjazdu z Polski a ich kolegami i koleżankami zainteresowanymi pozostaniem w kraju istotne statystycznie różnice w samoocenie wystąpiły w przypadku kompetencji językowych (wyższe samooceny osób zainteresowanych wyjazdem, z wyjątkiem mężczyzn studiujących w miejscach spoza obszaru głównych ośrodków akademickich).

Wspomniani mężczyźni studiujący poza głównymi ośrodkami akademickimi deklarowali przeciętnie wyższe samooceny w zakresie własnych umiejętności technicznych niż ich koledzy zamierzający pozostać w kraju.

Tabela 4.13. Samoocena studentów pod względem umiejętności posługiwania się językiem angielskim w podziale na główne ośrodki akademickie i plany dotyczące wyjazdu z Polski po zakończeniu nauki (średnie ocen, skala 1–6)

	Główne ośrodki akademickie			Pozostałe ośrodki		
	Planuję wyjazd	Być może	Zostaję w PL	Planuję wyjazd	Być może	Zostaję w PL
Czytanie	4,86	4,66	4,54	4,47	4,33	4,25
Pisanie	4,49	4,33	4,25	4,08	3,98	3,90
Mówienie	4,49	4,29	4,16	4,14	3,95	3,88
Słuchanie	4,69	4,49	4,34	4,32	4,11	4,01

Źródło: BKL Studenci 2013.

Podobnie jak w przypadku samooceny kompetencji „twardych”, w przypadku oceny własnych zdolności językowych studenci z głównych ośrodków akademickich formułują wyraźnie wyższe oceny niż ich koledzy i koleżanki z pozostałych ośrodków.

Plany dotyczące wyjazdu zagranicznego wyraźnie różnicują samoocenę studentów pod względem umiejętności władania językiem angielskim. Osoby składające takie deklaracje wyraźnie wyżej cenią sobie własne zdolności i umiejętności z tego zakresu niż te planujące pozostanie w kraju.